

DOM IN SVET

XXIV

ŠT. 10

1911

LEPOSLOVJU
ZNANSTVU

VSEBINA.

	Stran		Stran
Sošolci. Povest. Spisal dr. Franc Detela. (Dalje)	369	Staro in novo o ljudskem štetju. Sestavil dr. Vinko Šarabon. (Dalje)	391
Fantovske. Zložil Esar Vano	375	Matija Jama, slovenski slikar. Napisal dr. Josip Regali	398
Iz naših dni. Novela. — Spisala Lea Fatur. (Dalje)	376	Književnost	402
Iz mladosti. Zložil Josip Lovrenčič	386	„VI. umetniška razstava v paviljonu R. Ja- kopiča“. Napisal Ante Gaber. (Konec.)	406
Pasijske igre v Oberammergauu. Spisal prof. Anton Sušnik. (Dalje)	387	To in ono	407
Moj izprehod. Zložil Josip Lovrenčič	390		

Slike.

Na Cerkniškem jezeru. Fot. A. Kavčič	369	Carigrad: Most v Pero	397
Konjska kupčija. Jaroslav Vešin	373	Matija Jama	399
Fr. Liszt, slavni pianist in skladatelj	381	Odkritje spomenika P. Bernardu Vovku	407
Živ v rakvil	389	Carigrad po požaru	408
Carigrad pred požarom	396		

„Dom in Svet“ izhaja 25. dne vsakega meseca.

Urednika: **dr. Mihael Opeka** za leposlovje, **dr. Evgen Lampe** za znanstvo in ilustracije. —

Založnik in lastnik: **Katol. Bukvarna.** — Tiska **Katol. Tiskarna** v Ljubljani.

Naročnina: 10 K, za dijake 7 K, za Ameriko 3 dolarje, za Italijo 13 lir, za Nemčijo 11 mark. Sprejema lastništvo in upravištvo v Katoliški Bukvarni.

NA CERKNIŠKEM JEZERU

FOT. A. KAVČIČ

Sošolci.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

X.

Žive so ostale Bačonu v spominu žaljive besede Matevžetove, živa prevzetna prehvala prav preprostega voza, živo nesramno sleparstvo Matevžetovega sina na Čurnovi svatbi. In žalostno! Nobene novine niso zgrabile sleparja, noben državni pravdnik se ni zgenil, in obče mnenje se je smejalo, ne zgražalo, smejalo pa njemu.

„Pri volitvah se spogledava,“ je grozil Bačon in začel ostro in glasno presojudati Matevžetovo županovanje. Hraščanje so mu pritrjevali vsi, ker so bili sploh tega mnenja, da pristoji županstvo pravzaprav Hrastju, ne Stranski vasi, in da bi bil samo kak Hraščan sposoben za to dostojanstvo. Možeje v Stranski vasi pa so menili, da županstvo naj le ostane v Stranski vasi; za Matevžeta pa jim ni bilo toliko, da bi se bili prepirali s sosedi.

„Ali sem vam kaj storil? Saj vam nisem nič storil,“ se je jezil Matevže, ki je začutil, kakšen veter da je potegnil iz Hrastja.

„To je res,“ so dejali njegovi pristaši; „storil nam ni nič.“

„Ravno zaraditega ne maramo več zanj,“ so se oglasili nasprotniki. „Mi hočemo župana, ki nam bo kaj storil.“

„To je pa tudi res,“ so pritrdili omahljivci.

Čurnovka je bila odločno za Matevžeta, češ, da drug še zatorej ne bo; kaj bi si prebirali!

Tako so se začeli navidez za stvar, v resnici za osebe prvi prepri, ki pa niso nič kaj razburjali

ljudi. Treba je bilo dobiti kakšno pametno načelo, s katerim bi se ugnali nasprotniki. Vojaki, napadeni v sovražni deželi, se branijo večkrat s tem, da se polaste nedolžnih otrok in jih drže v naročju, da ne bi nanje streljali sovražniki: tako postavi marsikdo v stiski osebnega boja pravico ali resnico, rodoljubje, narodnost ali vero kakor ščit predse, izza katerega napada nasprotnika.

Matevže je poudarjal, da v tako važnih zadevah, kakor je županstvo, ne smejo odločevati osebe, ampak načela; Bačon pa da je nemškutar. Ljudje so se smejali. Kot star vojak je Bačon sicer res govoril nemški, toda le takrat, kadar je bil tako dobre volje, da bi ga bilo vsako sodišče oprostilo tega prestopka. Pred dvema letoma je tudi prevažal neke nemške Korošce; a zaračunal jim je bil tako pošteno, da se ni dalo sklepati, da jih je vozil zaradi nemščine.

Proti temu topu je sprožil Bačon svojega in rekel, da je Matevže pravzaprav brezverec. In res je bil Matevže hudo razžalil Bačona kot cerkvenega ključarja; tudi je bil zlasal v cerkvi nekega ministranta, ker se mu je zdelo, da se vede predomače, in zadnjič, ko je bila v vasi birma, se je bil nekim ženskam zelo zameril. Toda tudi ta top ni napravil velike škode. Ljudje so bili teh misli, da ima Matevže toliko vere še vedno, da bi lahko ostal župan. Zadovoljno so poslušali oba nasprotnika, ki sta si izpraševala vest, sovražili pa niso nobenega.

Vsaka vas pa ima par šuntarjev, ki se prepriajo in hujskajo zaradi prepri samega, brez ozira na

razloge ali namene, na vzroke ali posledice. Kadar so časi mirni, niso posebno v čisljih ti ljudje. Kdor jih pozna, kako preže na besede, prenašajo pošte in podpihujejo zdražbe, se jih ogiblje. Kakorhitro pa se skali mir, priplavajo na površje, vzamejo v spretne roke nasprotstva in začno gnesti in mešati, da vzide sovraštvo in napolni polagoma vso vas. Tem ljudem se je ponudila zdaj imenitna prilika. Narodnost, domovina, vera, vse, kar je najsvetejšega, je bilo hipoma v nevarnosti v Stranski vasi in v Hrastju. Človek bi bil mislil, da bo takoj staro in mlado zgrabilo za orožje v obrambo svojih svetinj. Kaj še! Koliko je bilo treba prigovarjanja, navduševanja, opravljanja, obrekovanja, podpihovanja, preden so spravili hujskači zaspane ljudi v jezo in sovraštvo; koliko dela in skrbi še potlej, da si ne bi segli brezznačajni omahljivci skrivaj v roke in se poravnali med seboj! Oh, kakšna muka za hujskače! Kakor da bi ščuvali ovce na medveda. Počasi so se vendar omajali ljudje in se začeli sovražiti. Možje so se tožarili, žene so se prepirale, in fantje so se pretepavali. Tihi razlogi so bili precej različni, učinek pa povsod enak, in kdor je hotel veljati za značajnega moža, je segel nasprotniku v lase.

„Oh, nespametni ljudje,“ si je mislila Zora, „tako malo veselja imajo na svetu in še to si grene. Matevže in Bačon, oba pravita, da jima ni nič za županstvo, ker jima prizadeva same neprilike in zamere in škodo; in vendar bi bila oba huda, če bi ju hotel kdo obvarovati teh neprilik. Človek bi mislil, da bo težko dobiti ljudi, ki bi hoteli delati za obče koristi; tukaj se ponujajo, prosijo, naj se jim za božjo voljo dovoli, da se žrtvujejo za občo blaginjo, in dokazujejo, da so oni sami vredna žrtva tako visokih namenov. Človek ne bi mislil, da je toliko požrtvovalnih ljudi na svetu. Drugi se pa prepirajo, ker hoče položiti vsak svojega prijatelja občini na oltar.“

Misliti si je že smela Zora tako, govoriti pa ne bi bila smela. Ponepotrebno je nekoč, ko so zopet kričali pivci pri Čurnu in si hoteli razbiti glave zaradi Matevžeta, prestrašena omenila, da se za takšne malenkosti ne bi smeli tako razburjati, ko vendar ni toliko na tem, ali je Matevže župan ali Bačon.

„Tebi seveda ni nič na tem,“ jo je zavrnila Čurnovka, „ker si v Stranski vasi od danes do jutri; mi imamo pa tukaj svoj dom, in naši otroci ga bodo tudi še imeli, če Bog da. Nam ni vseeno. Če je še kaj pravice na svetu, mora ostati župan v Stranski vasi in ravno Matevže.“

Podobno so govorili za Hrastje in Bačona Hraščanje. Zora je milovala oboje, ker so vsi trpeli pod sovraštvom, in se jezila na šuntarje, ki so govorili o prepričanju in niso pustili nasprotniku pre-

pričanja, o značajnosti, ko so z obljubami in grožnjami izpodkopavali značaje, o svobodi, ko so si vihali rokave, če je kdo ugovarjal.

Prezgodaj pa se je veselila Zora, da stoji zunaj tega boja, ki je divjal tem huje, čim bolj se je bližala volitev. Kmalu jo je prestrašilo obvestilo, da ima tudi ona že toliko volilne pravice, da sme pooblastiti koga drugega, da voli namesto nje. Naenkrat je stala tudi ona sredi boja in pričakovala s strahom napadov, jeze, sovraštva, nesreče, karkoli bi ji utegnila hudega nakopati ta pravica. Začelo se je najprej namigavanje, kako da se spodobi, da voli z Matevžetovo stranko vsak, kdor živi v Stranski vasi, da bi bilo grdo, če bi kdo jedel kruh v Stranski vasi, volil pa za Hrastje, da je zlasti priseljencev npravna dolžnost tistih se držati, med katerimi žive, ali kateri jih pravzaprav žive; saj pozna še žival tistega, ki ji klade. Zora se je delala, kakor da bi ne vedela, kam da merijo besede, in ne čutila, kam da streljajo oči. Lahko bi bila odgovarjala, da dobiva ona tudi iz Hrastja dela in da bi ji po pravici zamerili Hraščanje, če bi pooblastila kakšnega nasprotnika. A kaj bi bil pomagal tak ugovor? Zamerila bi se bila še bolj. Prigovarjati ji je začela prijateljica Pavlina, da naj se vendar ne vleče za takšne malenkosti; saj pravi sama, da je zanjo brez pomena, ali je izvoljen Bačon ali Matevže; tem laže torej pooblasti kakšnega Matevžetovega pristaša; en glas več ali manj; čudno bi vendar bilo, če bi volilci ene hiše, takorekoč ene družine, volili različno; saj tega, da bi iz Čurnove hiše kdo volil Bačona, Hraščanje sami ne pričakujejo. Ko je omenila Zora, da ne misli ona nikomur dati pooblastila, ji je dokazovala Pavlina, da bi bilo takšno ravnanje čudno, neznačajno; vsak človek se mora vendar odločiti za eno ali drugo stran; samo to naj pomisli Zora, na kateri strani da je čaka večja korist.

Zora bi bila iz srca rada ustregla Čurnovi rodbini in zlasti svoji Pavlini. Tudi se ni tolikanj bala zamere in škode, ki bi si jo utegnila nakopati z odločnostjo; toda prišla je bila nadnjo Bačonova zaupnica Lenka in jo prestrašila s svarilom, da naj dobro premisli, kaj bo storila, in da pooblastila za volitev vendar ne more dati nikomur drugemu ko kakšnemu pristašu Bačonovemu; zakaj Bačon da je krščanski mož in cerkveni ključar; Matevže pa je Bog ve kakšen; toda saj bo sam odgovorjal; ljudje govore sicer ponavadi več, kot je res; ampak če pravijo, da nima mož mnogo vere, mora biti nekaj le na tem; iz trte se ne izvijajo takšne govoričice; tudi ona bi vedela marsikaj povedati, kar bi ne bilo obrekovanje, in toliko se mora vsaj zahtevati, da bodi župan mož popolnoma krščanskega mišljenja, naj bo že Peter ali Pavel, in tak mož je Bačon,

nikakor pa ne Matevže, ki je bil lasal v cerkvi njenega sina ministranta. „Moj Mihec opravlja angelsko službo,“ je dejala, „in Matevže ga ne bo lasal. In zakaj ga je zlasal? Posodice je nesel Mihec od oltarja in je gredoč pil vino, kar ga je bilo ostalo. Otrok je otrok. Ali je to kaj takšnega? Ali je treba zato lasati tistega, ki opravlja angelsko službo? Da boste pa še bolje spoznali Matevžeta, Vam povem še nekaj drugega. Ko je bila predlanskim napovedana birma in so se menili možje, da se popeljejo škofu naproti, sem vprašala jaz Matevžeta, v katerem vozu da se pripelje gospod škof. ‚Lenka,‘ je dejal Matevže, ‚zapomni si to, da vozi škofa zmeraj župan. Jaz sem kupil za to priložnost nov voz. Torej, Lenka, kadar pridrdra moj voz, takrat poklekni!‘ No dobro. Tisto popoldne, ko smo pričakovali gospoda škofa, smo plele ženske proso nad cesto. Ko zaslišimo drdranje in se prikaže izza ovinka vrsta kočij, je rekla ena: V prvi kočiji bo. Ne, je rekla druga; častno mesto je v sredi. Tudi ne, sem dejala jaz; ampak z Matevžetom se vozi; na Matevžetov voz glejmo! In res smo poklekile in videle, da je nekdo z voza križe delal; razločiti pa nismo mogle, ker je bilo predaleč. No, in kako je bilo? Gospod škof se je peljal res spredaj in me smo ga zamudile. Matevže pa je vozil zadaj in še enega pijanca je bil naložil in on je delal križe. Tako sem bila pa huda nanj, da se me je celo leto ogibal. Takšen je ta človek, in Vi, gospodična, dobro premislite, kakšno odgovornost za vso večnost si nakopljete, če bo po Vaši krivdi izvoljen za župana Matevže!“

Zora je ugovarjala, da bi župnik gotovo nastopil proti Matevžetu, če bi bil ta res brezverec.

„Oh, župnik!“ je dejala mati zlasanega ministranta, „nastopil bi že, če bi bil zadosti goreč. Toda lepo Vas prosim; če pride človek k njemu k izpovedi, kaj sliši? ‚Samo grehe povejte,‘ pravi, ‚samo grehe; drugega ni treba nič!‘ Človek bi se pa vendar rad kaj pomenil.“

Sitne ženske se je Zora polagoma odkrižala; njenih besed pa ne. Ostale so ji v spominu in trdovratno zahtevale, da se res in resno preudarijo. Morda gre vendar za načela; morda bi se ona res pregrešila, če ne bi oddala pooblastila za Bačona. Začela je opazovati in primerjati Zora oba kandidata, kateri da bi bil bolj krščanski. Prave razlike ni mogla najti. V cerkev sta hodila oba; Matevže celo nekoliko več, ker je bil bliže; med propovedjo sta oba nekoliko poslušala, nekoliko dremala, in koliko je dal ta ali oni v pušico, se ni dalo dognati. Napil se Matevže ni večkrat ko drugi poštenjaki. Neumno je časi res govoril, a brezversko nikoli. Toda kdo ve? Morda je pa hinavec. Hoditi je treba varno pot. Ali naj bo ona kriva, da dobo Stranska vas brez-

božnega župana? Kako si bo gnala potem to pregreho vse življenje k srcu! Toda kaj to! Na tem svetu tako ni užila nič dobrega in nič dobrega ni mogla pričakovati. To življenje je bilo sklenjeno; misliti je bilo treba na drugo. Ali naj si ona lahkomišelnost zapravi še srečo onega sveta? Hudo bi bilo, če bi moral kdo vekomaj trpeti zato, ker je bil po njegovi krivdi v Stranski vasi izvoljen za župana Matevže.

Takšni pomisleki so stiskali ubogi Zori bolno srce. Po tolikih nesrečah, po tako bridkih izkušnjah je bila postala tako rahločutna, tako tenkovestna, da se je prestrašila vsake nove misli, vsake besede, ki jo je izgovorila prenašlo, in nadvse se je bala, da ne bi storila komu kakšne krivice. Drugim je odpustila lahko, kar so ji prizadeli; sebi je zamerila vsako nepremišljenost. Vrtala je po nedolžnih mislih in skromnih željah, razglabala stare pomenke in žalovala, da je tako ničemurna, tako posvetnega duha. Časi je premolknila sredi govorjenja in zardela v zadregi, če ni morda rekla kakšne besede preveč. Premišljevala je tudi, če ni že komu predrago zaračunala svojega dela. Tem manj je zahtevala sedaj, in zadovoljne so se čudile ženske nizkim cenam in plačevale brez pomislekov, kar se je zdelo njim samim premalo.

Vse huje pa so napadli Zoro dvomi in pomisleki zaradi volitve v Stranski vasi. Da bi si olajšala težko srce, je vzela v misel, kaj da se govori o Matevžetovem brezverstvu. Čurnovka jo je zavrnila, da zastran vere voli lahko vsakdo Matevžeta trikrat na tešče brez greha. Zoro so razveselile te jasne besede; pomirile pa je niso. Kmalu je zopet premišljevala, kaj bi in kako bi.

„Oh, ti ljuba volilna pravica,“ je vzdihala izmučena od premišljevanja, „kako rada bi te jaz pogrešala! Saj si nam podeljena samo s pridržkom, da te rabimo tako, kakor zahtevajo drugi. Svoboda, da se Bogu smili. Smeš se obrniti, kamor hočeš, pravijo; ampak če se ne obrneš na našo stran, te bomo ugonobili. Čemu tako pogubno pravico ljudem, ki hočejo samo mirno in pošteno živeti? O svobodi govore, pravico poudarjajo, delajo pa silo.“

Že se je namreč poudarjalo na obeh straneh načelo, da kdor ni z nami, je zoper nas, in kdor je zoper nas, s tem bomo obračunali, da se bo kesal. Grozilo se je zlasti slabejšim, odvisnim ljudem, kakršna je bila Zora.

„Jaz se ne dam,“ se je osrčevala Zora. „Vedno slišim, da sem priseljenka; zdaj pa me silijo, da bi se mešala v njih domače zadeve, ki ne brigajo mene prav nič.“ Zdelo se ji je, da se bori za svojo svobodo, če se ustavlja tujim vplivom; njen odpor se je presadil na idealna tla in pognal tem trdnejše korenine. Za Bačona se ni mogla vnemati, ker so

bili vsi Čurnovi proti njemu in je bila tudi ona za to, da naj ostane župan v Stranski vasi; proti Matevžetu pa so se ji bili vcepili pomisleki, katerih se ni mogla iznebiti. Torej za nobenega in proti nobenemu.

„Jaz ne delam nikomur nobene krivice in ne nasprotujem nikomur“, se je mirila. „Kdo mi more zameriti?“

Kako se je motila Zora! Nesrečnejšega sklepa bi ne bila mogla storiti. Zamerila se je na vse strani. Kdor ni za nikogar in proti nikomur, so dejali, ta je sam za sebe, sebičnež, ki ni vreden nobenega ozira. Pravi strankar namreč ne spoštuje tuje prostosti, ne trpi lastnega prepričanja, hoče ustrahovati, kar se mu ne ukloni, in kar je najžalostnejše, postopa krivično, ne da bi se zavedal, kakor je razširjal mohamedanec z ognjem in mečem svojo vero. Strah in groza je izprehajala Zoro, ko je videla in slišala, kako se ljudje črte in preklinjajo. „Oh, če bi ti zdaj nanagloma pomrli,“ si je mislila, „naravnost v pekel bi prišli, kjer bi se sovražili in preganjali in volili navekomaj.“

Čim bliže je bila volitev, tem bolj so pritiskali na Zoro zaradi pooblastila. Zdaj je bila nad njo ena stranka, zdaj druga. Prošnje, prigovarjanja, obeti, grožnje, vse se je vrstilo. Komaj se je otresla ene nadležnice, je vstopila že druga. Vse dobrote, katere je bila užila ali mogla užiti v Stranski vasi, so se ji oponesle; vsak krajcar, ki ga je bila zaslužila v Hrastju, se ji je naštel iznova. Vmes se je omenjalo, da niso ne v Stranski vasi, ne v Hrastju navezani na šiviljo Zoro, ker imajo domačih boljših in cenejših. Zora se jim je pač smilila, in mislili so si, da se bo ona tudi ozirala nanje in se spominjala, kdo da jo živi. Zora se ni dala omajati, trpela je pa hudo, ker ni hotela odgovarjati na žaljive besede, ki so postajale tem pikrejše, čim manj so se zavračale. Kmalu ni bilo ne v Stranski vasi, ne v Hrastju tako sovražene ženske kakor Zora. Vse jo je pisano gledalo, vse zabavljalo, postrani in naravnost, vse grozilo, da naj si sama pripiše, kar se ji bo zgodilo. Bridko je čutila Zora vse te krivice, v obupnem strahu slutila, kaj da jo utegne zadeti; svojega sklepa vendar ni hotela izpremeniti; tako dobro se ji je zdel preudarjen. Ali bi človek res ne smel imeti nobene svoje misli? Ali lezemo zopet nazaj v sužnost? A staro sužnost je bilo lažje prenašati, ker je suženj vedel, da nima prostosti, in jo je nosil vedno kakor bolezni in smrti. Hujša pa je nova sužnost, ko se človeku z besedami trobi, da je prost, da voli, kakor hoče, da odloča in vlada pravzaprav on; z dejanji pa se mu dokazuje, da je to samo šala, ki jo je treba umeti, da ima on to pravico in to svobodo samo pod tem pogojem, da jo porabi tako, kakor zahtevajo drugi, sicer gorje! To je svoboda napre-

žene živine, ki sme pač iti in obstati, toda samo, kakor hoče voznik, ki hodi za vozom z vzdignjenim bičem. Ta vprežena prostost je hujša od sužnosti. Zora je bila teh misli, da se mora takemu nepostavnemu kračenju in omejevanju prostosti upreti, in trmasti pogum ji je netila zavest, da se ne bori toliko za sebe samo, kolikor za vse druge, za občo korist, za načelo, da je treba krivičnim zahtevam odgovoriti z vzklicem na pravico, prepričana, da je zaraditega tako malo prostosti na svetu, ker popuščajo in izdajajo nekateri iz sebičnosti, drugi iz strahopetnosti ali lenobe svoje pravice in si vzgajajo tako samosilnike, ki pridobe nekatere, ustrahujejo druge in gospodujejo potem samovoljno po vaseh, po mestih, po deželah. Kdor se ustavi nasilju in brani svoje pravice, brani s tem tudi pravice vseh drugih, in če ga preganjajo zaraditega, trpi za pravice vseh, in blagor mu, kdor zaradi pravice preganjanje trpi.

Tako je modrovala Zora sama pri sebi in odbijala prošnje za pooblastilo in se zamerjala povsod. A dokler ni bila izvršena volitev, so ji ljudje samo zabavljali in grozili, ker so se še vedno nadejali, da se premisli in vda. Ko pa je bila volitev pri kraju, kjer so sijajno zmagali Matevžetovi pristaši, se je pokazalo, da se ljudje niso šalili, da niso bile prazne grožnje. Kar je bilo naročenega dela, se je Zori takoj odpovedalo. Napol izgotovljene obleke so jemale ženske nazaj. Če je Zora zahtevala kaj plačila, so plačevale srdito; če ni zahtevala nič, je vrgla ta in ona par krajcarjev po mizi, češ, da ne potrebuje nobene miloščine in da ne pozna Zore več, kakor ona nje ni poznala prej. Naročila ni dobila Zora nobenega več.

Sicer je razburjenje polegalo, in nasprotniki, ki se niso mogli uničiti, so se zopet prijaznili. Nad Zoro pa se je bilo lahko znesti, ker ni imela zemlje, ki hrani svoje otroke, ne doma, ki jih brani. Kakor se je Zora prej sklicevala na svojo pravico, tako so začeli nasprotniki zdaj poudarjati svojo. In katera pravica bi bila naravnejša od te, da smem kupovati in naročati, kjer hočem? Ali bi ne bila to omejitev svobode, če bi morali eni ljudje vsi hoditi k enemu trgovcu ali obrtniku, drugi vsi k drugemu in ne smeli izbirati boljšega ali cenejšega, sploh takšnega, ki bi jim bil bolj všeč? Če je pa že treba navesti razloge, zakaj ne bi človek pomagal tistemu, ki je pomagal njemu? Kdor mi pomaga, ta je moj bližnjik. Zora ni pomagala ne Matevžetu, ne Bačonu; nagajala je Hrastju in Stranski vasi, zakaj bi se ozirali nanjo!

Čurnovka bi bila Zoro najrajša zapodila iz hiše; toda Pavlina jo je preprosila, da jo je pustila še pod streho.

JAROSLAV VEŠIN

KONJSKA KUPČIJA

„Saj ne bo dolgo,“ je dejala gospodinja, „in več ne bo mogla plačati ne hrane, ne stanovanja. Ta norica ni ne za v Hrastje, ne za Stransko vas. Mislila je, da se ne bo zamerila nikjer in da bo kmalu vse drlo k njej. Zdaj naj pojé, kar si je skuhala. Ali ptič, ali miš; netopirjev ne maramo.“

Poleg škode, ki jo je trpela Zora, je morala poslušati še žaljive besede in zlorado roganje. „Županstvo je hotela spraviti iz Stranske vasi,“ so dejali; „a prej pojde sama.“ Tudi duhovitosti so se čule: „Zdaj, ko je posijalo na Stransko vas solnce (solnce je bil Matevže), mora izginiti Zora.“

Zora se ni vznemirjala. Če je premislila vse svoje vedenje, se ji je zdelo, da ni mogla ravnati drugač, in nič se ni kesala. Semtertja se je oglasil celo pomislek, da je bila nekako premalo trdna in značajna, da bi se bila morala pravzaprav potegniti za Bačona, in preudarjala je v mučnih mislih, če je ni premotil strah pred ljudmi. A pobijala je dvome s tehtnimi razlogi, da je toliko poštenih in celo pobožnih mož volilo Matevžeta, in da bi se bila ona izkazala zelo nehvaležno, če bi se bila vlekla za Hrastje. Najljubše bi ji bilo seveda, če bi sploh ne imela tiste prostosti, da bi mogla storiti kaj napačnega; najrajša bi se bila iznebila vsake odgovornosti, podobne tistim izbeganim dušam, ki iz samega strahu, da ne bi storile nič hudega, ne utegnejo storiti nič dobrega.

Gmotne skrbi je niso tolikanj mučile, ker je upala, da se razmere kmalu izpremene. A pokazalo se je, da ona še ne pozna dosti sveta. V Hrastju in v Stranski vasi so živeli ljudje, ki so držali besedo, ki bi bili rajši hodili še tako daleč, in naj bi jim bilo še tako od rok, in plačevali dražje tudi slabše delo, samo da ne bi dobila Zora nobenega naročila. Tak kremenit značaj trpi tudi sam škodo, da le škoduje nasprotniku. Zora ni imela nobenega dela. Pomagala je Pavlini v prodajalnici ali v kuhinji, da bi se raztresla in pričakala boljših časov. Pavlina, ki je bolje poznala svoje ljudi, si je ni upala ne tolažiti, ne ugovarjati njenim nadam. Milovala je prijateljico, ki je bila zabredla po svoji trmi v nesrečo, in poizvedovala po okolici, kje bi bile razmere ugodne za naselitev nove šivilje. Čudila pa se je, da se Zora sama tako malo briga za svojo bodočnost, da je tako mirna v toliki stiski.

Zoro pa so bile obšle nove misli. Sladkosti takomenovane samostalnosti je bila že toliko okusila, da ji je začela presedati. Spoznala je bila, da ne trpi svet posebnih osebnosti, ne pusti, da bi hodil kdo svoja pota; pridružiti se je treba skupinam, in vodja postane tisti, ki izraža najglasneje gromadno mišljenje. Kdor ne gre z množico, je izgubljen, in belih vran najbrž zaraditega ni, ker vsako sproti ubijejo črne. Kakor dandanes stranka, tako pisano

so gledali v starih časih samostalne ljudi mogotci. Izpodrivali so jih in pestili toliko časa, da so se naveličali ti neenakega boja, se odrekli nadležne svobode in pribežali pod mogočno okrilje. Kdor pa je znal potem najbolje služiti, je dobil oblast čez druge podložnike. V različnih oblikah se bije vedno isti boj za svobodo in samostalnost.

Zora se je zbala sama svoje samostalnosti in obupala, da bi se mogla s svojo močjo braniti v brezobzirnem boju življenja. Pavlina se je čudila, ko ji je razodevala prijateljica svojo misel, da hoče opustiti svoj obrt.

„In jaz imam že skoraj najeto stanovanje zate v trgu, kjer boš dobila dosti in boljše plačanega dela. Pogum, draga moja!“

„Jaz sem ga že izgubila,“ je odkimala Zora. „Marsikdo drug bi ga bil tudi. Meni izpodleti vse, česar se lotim.“

„Ali hočeš delati pri šiviljah na kmetih, ki se same komaj preživljajo s svojim zaslužkom?“

„Meni je vseeno, kakšno delo da dobim; samo da se preživim in si prihranim par krajcarjev za pogreb. Če se pa ponesrečim še parkrat, bom morala kruha prositi na stare dni.“

„Ti hočeš torej službe iskati po svetu!“

„Najrajša bi ostala pri vas, za kuharico ali karsibodi. Privadila bi se polagoma tudi poljskemu delu. S teboj sem hotela o tem najprej govoriti, ker bi mi delo hudo, če bi se zaman ponujala Čurnovki in bi me ona zavrnila. Morebiti je tudi to ošabnost ali preobčutljivost. Ti pa mi ne zameri! Kdor je tako boleč, temu težko de, kamor ga pritisneš. Vaša hiša se mi je priljubila. Gospodinja ima svoje posebnosti, ampak poštena žena je, in vsi drugi ste tako dobri z menoj, da si ne morem želeti boljše družbe.“

„Ali se ne boš kesala, Zora?“

„Nikdar.“

„V prodajalnico te bom jaz spravila. Toda govoriti moram z materjo o pravem času, kadar bo dobre volje!“

Zora je čakala par dni in se vznemirjala v strahu, da je Čurnovka niti v službo ne sprejme. Strah je bil prazen; v službo jo je rada sprejela gospodinja; toda ne v prodajalnico, ker se je bala, da ne bi ravno zaradi Zore izostajali odjemalci. Zaman se je trudila Pavlina, da bi pregnala ta prazni strah, in hujše je bilo pri srcu njej, ko je žalostna poročala o svojem neuspehu, nego prijateljici, ko je slišala, da se sprejme samo kot kuharica, kot dekla.

„Tako prevzamem službo,“ se je razveselila Zora in zahvaljevala Pavlino, ki si je brisala solze od žalosti, ker ni mogla skrbeti za siroto.

S tako voljno delavko, kakršna je bila Zora, se je bilo tako lahko pogoditi, da je Čurnovka sama

velikodušno primeknila nekaj kron na leto. Samo to si je izgovorila Zora, da dobo nekoliko svoje plače vsak mesec. Pošiljala je namreč skrivaj po dobri znanki podporo bratu v Ljubljani.

Zori se je odprlo novo življenje, srečnejše od prejšnjega, kakor se ji je zdelo, brez odgovornosti, brez mučnih pravic, ki jih človek ne more porabiti brez škode in zamere. Svoje dolžnosti opraviš, pa si miren; naporno delo odganja nepotrebne misli, in zvečer je človek tako truden, da zaspi, kakor leže, in se mu niti sanjati ne utegne. Vrh vsega

drugega so postali zdaj vsi ljudje s Čurnovko vred prijaznejši ž njo, celo prisrčni. Namen so bili dosegli, svojo moč pokazali in poučili tujko, da se ne sme vtikati v njih domače razmere. Zdaj je bil mir. Žene in dekleta so začele celo nagovarjati Zoro, da naj prične zopet šivati, ker imajo mnogo dela zanjo. Zora se jim je smejala in ni poslušala prepozne hvale, kako dobra šivilja da je bila in kako poceni, in da je škoda, da je opustila obrt, ki se gotovo imenitno izplačuje.

(Dalje.)

Fantovske.

Zložil Esar Vano.

1.

Prezlato jutro... Jaz grem v polje
in srajca bela mi blešči —
molitev v duši, v srcu radost,
na rami kosa mi sloni...

Oj dekle moje, tam na njivi,
kot v polju zrelem mak rdeč,
oj dekle moje, srce zvesto,
daj, pošlji mi pozdrav goreč
in tisoč sreč!...

Hej, jutro, jutro! Jaz grem v polje,
na rami kosa mi sloni
in z mano tvoj pozdrav potuje,
dekle z blestečimi očmi...

2.

Jaz sem kosil rumeno žito,
jaz sem kosil rdeči mak...
Pa kaj, da si se, prepelica,
odmikala na vsak korak?

Rumeno žito — moji upi,
rdeči mak — si ti, dekle,
in prepelica — sreča moja,
umika dolgo se mi že.

Oj zori, ti bogastvo moje,
razvij, dekle, svoj rdeči cvet,
a tebe, sreča, jaz ujamem,
pa ves naj prepotujem svet!

3.

Oj mehka steza, poljska steza,
zakaj ti v daljo hrepeniš?
Bi rada šla na božja pota,
bi rada našla paradiž?

Za božja pota je prezgodaj,
a paradiža v dalji ni,
vsa sreča je v okrilju polja,
oj srečen ta, ki mu vzzori!

Zato povej mi, poljska steza,
zakaj mi v daljo hrepeniš?
Čemu me vabiš? Tu je sreča —
a v dalji sreče ne dobiš...

4.

Pa zašlo je svetlo solnce
in jaz grem vesel domov,
v mojem srcu tiha sreča,
nesem jo pod rodni krov.

Zdrava, moja dobra mati!
Zdrav bodite, oče moj!
Kot na svatbi preveseli
v mojem srcu je nocoj!...

Iz naših dni.

Novela. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

VIII.

Po široki cesti na Vrhniko topotajo veselo majorjevi konjiči. Milan si jih je izprosil, da pohiti po zakonskega kandidata; Miren ju je hotel spremljati, da že po poti obdela junaka. A zdaj molčijo vsi trije. Mimo njih drče samodrči, vejejo pajčolani, vabijo bele roke. Najlepšemu vseh kapitanov veljajo pozdravi. A ta komaj odzdravlja. Tudi Strgar kima pobito; samo Miren se odkriva korektno in elegantno. Sicer se ne počuti prav dobro. Slišal je pač, da so mornarji molčeči; toda zakaj bi morali biti ravno danes in zdaj, ko bi on rad razlagal Toriniju, kako se je trudil zanj, da mu je pripravil pot pri bogatem Bogatarju, kjer priženi gotovih tristotisoč kron. Kakor toče je denarja na Vrhniki.

Bogatar se je ustrašil, takoj ko je zagledal kapitana. Lep človek. Prav je imel Milan. Kjer bo zasidral, tam bo sprejet... In Sofija? Morda je celo lep mornar vzrok njene izpremene... Sreča samo, da je tu Jelušičkin Nino. Naj spletkari Milan, ne bo mu pomagalo. Sicer bo pa brzjav, ki ga pokliče v Trst, tudi že tu; tako je vse preskrbljeno. Sofiji je razložil snoči, kakšen posel je privedel Milana in njega. Denarja iščeta in Bogatarjevi so zadovoljni, če jim bo vseč snubilec. To je razložil takoj na postaji tudi Toriniju. Snubilec denarja se je pa nasmehnil ironično: „Obilica deklet povsod — kajne, gospod doktor?“

Tak odgovor! To je prevzetnjak. Tristotisoč kron. Lepe obresti. Morda je mislil Torini na to? Tristotisoč kron in lepo dekle! Pa niti ne vpraša po njej. Gotovo misli, kje je Jelušička, da mu ne bi prekrižala računa. In Milan se spominja Nevenke. Neznčajna človeka! Koliko bolj pošten je Miren, ki misli samo na svoje otroke.

Prezirno pogleda Miren Torinija. Pa to ne vznemirja najlepšega vseh kapitanov. Njega je prevzela težka misel, prevzela tihota široke planjave, slovesni molk gričev, ki jo robijo, resnost gomil, ki se dvigujejo, pokrite s smrečjem, okroglate in zamišljene iz ravni.

Barje. Slika izprememb zemljinega lica in človeških rodov. Široka in globoka, morju enaka, je plala tu nekdanj voda od gore do gore. Na njej si je iztesal v bližini bregov mostiščar svoj preprosti dom.

In zdaj se vozi pomorski kapitan po trdni cesti, po grobišču neznanih rodov. V duši, razdvojeni od strasti, mu vstaja vprašanje: Je proučeval tudi mostiščar socialno politiko? Je bil njemu zakon nerazrušna vez — je dajal svojim hčeram velike dote, samo da se jih iznebi hitreje — je delal mostiščar dolgove in si je iskal velike dote, da jih poplača? Ne, ne. Ti srečni ljudje gotovo niso bili občinski svetniki, gotovo niso hrepeneli po županskem stolcu. Njih največja skrb je bila jelenova koža, da so pokrili ž njo svojo nagoto. Od želja po najvišjem se niso pogrezali v blatu; ni jim bila znana strasti slepilna vaba, ne stud uživanja. Pod njimi je blestela voda, je odnašala žalost in skrbi. Kakor morje.

Morje! Vekovita zibel minljivih brodov in brodarjev. Zakaj ni ušel Torini na morje? Stran od očetovih pridig, odvetnikovih pojasnil, od Milanovega prigovarjanja. Vzel bi s seboj ono tiho, belo lice, ki ga je videl samo enkrat, ki mu je pa ostalo za vedno v spominu. Ženi se in ženi se! Ko bi jo našel, ono... In da jo najde — ne smel bi dvigniti oči pred njo. On, ki ima sina, on, ki je hodil za omoženo, ki je motil zakon, on, ki ima stotine ljubezenskih afer za seboj, a nad vse poslednjo, ki mu greni življenje.

Ada, ubožica! Prikupljiva v svoji sveži lepoti, v svoji naivni domišljavosti, si ustavila za hip vihravega mornarja. Mislil je, da je našel biser, pa je bila samo navadna školjka, ki je tičala v blatu... Zastudila se mu je. Še usmiljenja ni čutil zanjo, ko je šla za njim shujšana, zanemarjena, odpodena od doma. Samo stud. Zakaj se je vdala? Pravice je zahtevala. A kaka pravica je za dekle, ki se proda za sladko besedo, za niz korald? „Komedijska,“ je rekel njegov oče. „Kdo ve, čigavo je dete. Zvita kmetica meni, da postane gospa.“

Prosil je očeta, da ga reši nadležne ženske. A tiste komedije — poplačal bi jih bil skoraj z glavo. Pretreslo ga je. Rotil se je Milanu, da preskrbi in potolaži ubožico. Odjadril je in brodaril dolgo po oceanu. Da pozabi Ada krivico, katere on ne more poravnati...

Dobil je list od Milana, da je vse v redu. Ado je vzel njegov mašinist, oni, ki ji je bil izbil samokres iz roke. Vzel je denar za otroka, katerega se je branila tako trdovratno Ada. Drugi list mu je

dejal, da se razumeta dobro Ada in Jelušič, da kliče deček Jelušiča za očeta. Tretji list Milanov mu je javil, da troši stari Torini neprimerne vsote, da se obdrži v mestnem svetu in da bi se povzpел do županske časti. — Tudi odvetnik mu je pisal. Preko širokega morja so šle za njim sitnosti. Vrne naj se in uredi svoje stvari, pomore mu pri tem bogata ženitev. — Vrnil se je. Imel je res dober namen, da postane soliden soprog in gospodar. Začela so se pogajanja. Tu sreča neki dan Ado. Cvetočo, lepšo nego kdaj. Deček, kodrolas, ogljenih oči, je šel za njo, ob roki je tepetalo dekletce. Njegov sin in — hčerka drugega moža!

Vse je v redu, so rekli, in veroval je sam, ker je tako slišal. A ko je zagledal Ado, njena otroka, ga je prešinila zavest, da je tu nekaj nemoralnega, nenaravnega. Ženska, ki je povila njegovega otroka, je žena drugega, dva otroka rasteta vkup, ki sta različne krvi in nravi. Ne dolgo in osul se bo tem otrokom cvet srečne nezavesti: To ni tvoj pravi oče, to ni tvoja prava sestra, poreko kodrolasemu dečku hudobni ljudje . . .

Je bila zavest krivice, ali je bila očetovska ljubezen, ali strast do Ade — hodil je za njo, za mašinstovo ženo. Deček se mu je nasmihal, Adina beseda ga je podila, ali vabil ga je njen pogled. Razumel je, da je žena, da je mati, da mora čuvati svoj ugled, srečo otrok, ali razumel je tudi, da ga Ada ljubi še vedno. Jel je misliti, jo nagovarjati: Pusti naj moža in gre k njemu. Če se izpremene kdaj razmere, se lahko poročita.

Ada je ugovarjala, da ima dolžnosti do hčere in moža. Jelušič mu je sporočil, da je še nabit samokres. In oče, oče je besnel: Ženi naj se, sicer pojde beračit . . . Sklepali so ženitbe, razdirala jih je Jelušička. Krasni deček, očetova podoba, je lahko uveril vsako nevesto o Torinijevi lahkoživosti. Torini je sklenil, da se ne oženi, da počaka. Omaja se Ada. Milan ga je pozval na pogovor v Koper, Milan, nahujskan od očeta in Jelušiča, mu je pokazal, da se vede podlo in nepošteno. In ko je hitel jezen od njega, je videl na hodniku tujo damo. Čist, bel obraz! Na njem ni bilo še sence strasti. Vtisnil se mu je v spomin. Da najde ta obraz, prejadral bi vsa morja. A kaj! Zanj ni čiste zakonske sreče. Prisiljen od razmer vzame ženo, ki mu jo poiščejo drugi. In ona, ki ga bo kupila, ne sme pričakovati od njega romantične zvestobe. Živel bo oni krasni, ležerni moderni zakon: Ti zase — jaz zase. — In če sploh ne pojde — nastopi ločitev. Le veselo, mornar! Naj bodo zakonske težave še tolike — saj ostanejo na kopnem. Ti ploveš po širokem morju, se smejiš ženi in upnikom in prevaranim dekletom. Haliho, haliho!

Zažvižgal bi Torini, zakričal, da se otrese težke misli. Pa prerեսna je pot. Bližajo se že griči, dom poniglavke reke, ki leži ozka in mirna za robom bohotnega grmovja, kakor uspavana od davnih spominov. Zdaj zavije cesta med bogastvo širokega polja. Si videl kdaj lepše polje, mornar? Prevzeten se razpenja po kolih fižol natikač, pušča cvetoče odganjke vetru v zabavo. Visokoglava, svilolasa se maje koruza. Resasto glavo giblje ječmen. Vse se giblje, valovi, šelesti. In v jarku ob cesti se skriva bela jezerska roža, mala sestra velikega indijskega lotosa. Lotos, nedotaknjeni beli cvet! Da te najde Torini, kaj bi te ne ljubil s čisto in večno ljubeznijo, beli lotos, nedotaknjeni cvet . . .

Mehko se razlije po klasičnih Torinijevih črtah. Mirnu se zdi nevarno snubačevu preišljevanje in molčanje. Treba je vendar, da izpregovori o kupčiji. Previdno se oglasi Miren: „Tristotisoč kron — kaj, gospod kapitan — ženska s tako doto je gotovo zelo ljubezniva ženska.“

Torini se zgane, pogleda Mirna zviška: „Je Vam denar poglavitna ženskinina čednost? Zakon bi moral biti srčna, ne kupčijska zadeva.“

Miren se nasmehne mornarju razsipniku: „Mnenje romantikov. V življenju pa stoji trdno samo oni, ki zna računati. V našem času ni treba sentimentalnosti. Vse za denar — vse z denarjem.“

„Kupčija . . .“ prikima Torini. Lotos, beli nežni cvet, ti nisi naprodaj . . . Kupimo, kar dobimo . . . Resignirano beži žareče oko po pokrajini. Zibljejo se srebrolase breze, šepečejo: Poglej, mornar, pšenico zlatoklaso, poglej bahavo cvetje po njej. Pšenica zlatoklasa in v njej žanjice. Kleče, rdeči obšiv krila podvihan, beli robec potegnjen na čelo. Za hip samo dvignejo glave, za hip samo se ustavi mirno oko na gladkih konjih, na kapitanskih kapah — naglo se umakne drznemu motrenju. Niso to obmorska dekleta, kapitan. Tu hranijo zmaji v gorah skrite zaklade, tu je še čist dragi biser: nepokvarjeno slovensko dekle.

„Upam, da naredimo danes kupčijo,“ se nasmehne tenko mornar odvetniku.“

„Prav gotovo,“ potrdi ta, se razveseli. „Milan — ustavimo se najprej pri Bogatarju.“

Milan pokima, molči. Mirnova misel se vrne k priljubljenemu računanju. A le za malo časa, zakaj dospeli so na Vrhniko.

„Hvala Bogu, tu smo!“ zakliče Miren. Kočija steče čez most in se ustavi na Mirnov mig pred Mantovo. — „Tu, kje?“ vpraša ostro Strgar. „Ali se ustavimo v gostilni? Prašni smo.“

„No, no, Milan,“ tolaži Miren, „le počasi. Mislim pač, da se tu malo osvežimo in pozdravimo potem Bogatarjeve. Prvi vtis najboljši vtis. Da vozimo

kapitana prej po Vrhniki okrog, bi se podkadilo Bogatarjevim.“

„Ali,“ ugovarja Milan, „gospod major bo tudi užaljen. In gospica Sofija . . .“

„Ta še spi, prijatelj, in major pestuje svojo nogo. Stopimo v Mantovo. Kočijaž, Vi pa skočite na pošto, če je tam kaj zame.“

Stopili so z voza. Miren je obstal pri konjih in pogledoval nevoljnega Milana. Ta ni imel časa, ni mogel Toriniju še ničesar povedati o Sofiji. Pa menda že odpravi Mirna. „Pojdimo v Mantovo, naj bo“, se je oglasil. „Privežimo si dušo, ne mudi se nam z Vrhnike, saj imava dopust, Torini!“

Milan je izginil v gostilniški veži, Miren je gledal nestrpno napram pošti. Brzovjav bi moral biti vendar že tu. Zdaj gre kočijaž prav počasi. Tem ljudem se res nikamor ne mudi, dasi trdi major, da jih je navadil čisto po vojaško. „No, bo kaj?“

Kočijaž se postavi po vojaško. „Brzovjavka za gospoda kapitana je na pošti.“

„Vendar!“ se razvedri Miren in kliče v vežo: „Milan! Milan!“

„Pridita vendar noter!“ kliče oni iz veže. „Naročil sem izvrsten zajtrk, plačal ga boš ti, Tomaž, zato ker si dosti priženil, ali pa ti, Torini, zato ker boš dosti priženil. Jaz ne plačam, to stoji.“

„Kaj naročaš,“ se namrdne Miren. „Brzovjavka te čaka.“

„Kaj vruga! Doma je vendar vse v redu. Dopust imam, kdo me nadleguje? Če ni stari Torini, je Zlata. No poglejmo! Stopi z nama, kapitan Torini!“

Torini je stal ob tem pogovoru pred Mantovo in je slišal samo zadnje besede. Prevezla ga je lepota kraja, znamenitost sela, zraslega na zgodovinskih tleh starega Navporta. Gledal je lica hiš in ljudi in domišljeval si je, da vidi še sence bivanja Rimljanov v tem kraju. Da. Tu v tem mičnem in bogatem selu, v čistem, svežem zraku, mora živeti um in lepota. Tu, kjer se skriva med skalami izvir Ljubljanice, tu mora cveteti beli lotos, čudoviti cvet. Tu bo njegov dom, njegova sreča. Dvestotisoč, je brzovjavil Milan. Trestotisoč, pravi odvetnik. To sta tedaj dve različni nevesti. Ni povpraševal po poti, ni se mu ljubilo. Domenijo se sedaj. Potem stopi s široke ceste po košatih hišah in si ogleda neveste. Če ne bo ena, bo druga. Povedal bo vsaki svoje zgodbe. Katera ga bo ljubila, ga ne bo pustila; katera ga ne ljubi, naj ga pusti.

V takem sklepanju zmoti Torinija Milanov bolestni krik. Mladi kapitan prihaja s pošte, odprto brzovjavko v roki in kriči: „To je vruga! Tast je nevarno obolel. Domov moram. Oporoka ni še v redu . . . Torini, prijatelj moj, prav žal mi je, da te moram

pustiti — toda ti umeješ . . . Že dolgo sem čakal, da izgodrnja stari godrnjač.“

„Kako ne bi umel?“ se oglasi Miren, ki drži uro v roki. „Kapitan ve, da imaš deco. Hiti, Milan, dam ti kočijo, ravno prideš še na Brezovico. Joža, obrni! To je dobro, da je kar vpreženo, sicer ne bi mogel s prvim vlakom v Trst, in pri starih ljudeh gre na minute.“

„Da, da. Jaz sem tu, svak pa je v Trstu in mi premami tasta. O, dajte mi vsaj še požirek brinjevca, da ne omagam pri pogrebu! A ti čuj, Torini!“

Strgar prime Torinija za suknjo, ga zvleče od kočije in mu govori naglo: „Predstavi se pri majorju, preden skleneš kaj pri Bogatarju. Dekle je vredno zlata, dam ti svoj blagoslov. Samo ne pravi ji o Jelušički . . .“

„Hitro!“ naganja Miren. „Zamudiš vlak.“

Joža udari z bičem po zraku, konja se spustita v tek. Miren se nasmeji: „Malo preodkritosrčen je Milan. Morda ni tast tako nevarno bolan. Jaz mislim, gospod kapitan, da nama ni potreba opulentnega Milanovega zajtrka. On naroča rad, če mu ni treba plačati.“

„Kako dolgočasna je ta podlasica,“ je pomislil disgustirano splendidni kavalir Torini in prikimal. „Zdaj bo govoril o kupčiji, o mojih dolgovih. Kaj ni greh govoriti o tem tako krasno jutro?“ Ali Miren ni poznal takih pomislekov. Ob kupici piva je razlagal zakonskemu klientu:

„Imel sem precej težavno stališče, ko sem omenil morebitnih dolgov. No, potolažili so se, da se vknjiži dota na palačo, da je ime Torini ime starega plemstva, da bi ne bila sploh preslaba kupčija.“

„Prav hvaležen sem Vam,“ se priklone lahko kapitan. „Toda jaz želim, da izvedo tudi o drugih mojih aferah. Žena, katero vzamem, naj izve poprej vse in naj sodi potem.“

„Vaša zahteva, gospod kapitan, se mi ne zdi potrebna in ne pametna. Če pa vztrajate pri tej želji . . . Škoditi ravno ne more. Gospica Bogatarjeva je razumna, uvidela bo, da nimate nobene dolžnosti do omožene ženske.“

Toriniju ni bila všeč beseda, ki ga je vendar pomirjevala. Kaka ženska bi bila to, ki bi razsodila tako hladnokrvno o tako kočljivi stvari? Polonijeva, ki ga je ljubila, ni prenesla tega odkritja, prenesle ga niso druge, so li te ženske tu tako hladne krvi? Pa one so ga ljubile, in tu se gre za kupčijo . . . —

Res je bila kupčija in ne tragedija. Ko je stal kapitan v Bogatarjevem salonu, se je moral smejati svoji delikatnosti. Hladne razumne oči očeta in matere so ga premerile in pretehtale kakor stvar, ki je naprodaj. Hladne in razumne so bile tudi oči mlade deklice. Bila je visoke, lepe rasti, nežnega lica, pri-

jetne besede. In vendar se ni mogla prikupiti Toriniju. Čutil je, da se ji dopade, vendar se ni ogrel. Nekaj porogljivega, trdega in brezsrčnega se je zarisalo ob pogovarjanju okrog njenih mehkih ust. To je deklica, ki je zrastle v izobilju, ki ne pozna in ne pomiluje bede. A bolje je, stokrat bolje, imeti siromašno, ali dobrosrčno ženo. Kaj ti koristi zlato, če je srce kamen?

„Nam je poglavitno, da je zadovoljna naša mačica,“ je rekel oče tovarnar. Mačica pa se je privila k očetu in pogledala zaljubljeno lepega snubca. Očeta ima rada, je pomislil Torini, morda še ni toliko napačna.

„No,“ je potrepal oče hčerko, „se že domenujemo. Take stvari se ne naredijo naglo. Gospod kapitan ostane tako naš gost, ali pa ste se morda obljubili že majorju?“

„Ne,“ je odgovoril naglo Miren.

„No, to je prav,“ je rekla trdo oblastna mati. „Majorjevi so silno ošabni. Dasi niso tako bogati kakor mi.“

„V čast mi je Vaše vabilo,“ se je odzval Torini in motril obraze Bogatarjevih. „Ali preden govorimo naprej, želim, da bi bila gospici znana moja preteklost. So dolgovi, ki se ne poplačajo.“

„Gospod kapitan je zelo vesten,“ je razložil Miren. „Imel je razmerje z neko žensko, ki je pa omožena.“

„Hvala kapitanovi odkritosti, — toda stvar je uravnana?“

„Popolnoma. Toriniji so kavalirji. Samo ona ženska si lasti še pravico do njega in ga zasleduje.“

„To je nora in nesramna ženska,“ je razsodila mlada deklica hladno. „Kadar je plačana in povrh tega še omožena, je pač odveč, da se govori o njej.“

Torini je poslušal zavzet umno razsodbo. Bila je tako jasna, in vendar mu ni bila všeč. Nerad si je pustil streči pri zajtrku od rok bogate neveste. Bile so res dolgi, tenki prsti, negovane, mehke. Ali na prstih so bile grde bradavice. Madež na njeni lepoti, kakor je bila njena trdosrčnost madež v njenem značaju. To ni bilo všeč Toriniju, da kaže tako odkrito, da si želi moža.

Rad se je umaknil kapitan po zajtrku, ko je rekel bogati Bogatar: „Gospod kapitan se odpočije morda v svoji sobi, mi se pomenimo še z gospodom odvetnikom.“

„Nisem truden,“ se je branil Torini in dostavil, videč, da je napoti pri natančnem pomenku o ženitbeni kupčiji: „Šel bi k izvirku Ljubljance.“

„V Močilnik —“ je dejala gospa. „Tako dam gospodu spremstvo. V Močilniku je sv. Anton. Če pozvoni pri njem fant na ženilo, mu izprosi sv. Anton dobrega moža.“

„Dobro ženo, hočeš reči,“ je popravil Bogatar, gospica na snubilu pa se je nasmejala: „Zato hodi tudi Sofija Grnovičeva vsak dan k njemu, pa ji vendar ne izprosi moža, stari vehi. Zaljubila se je na stare dni v Trstu. Stotisoč kron in trideset let. Hahaha!“

„Saj sem rekla,“ je dostavila mati: „Prej je odbijala, zdaj pa išče. Naša ni tako neumna. Že kolikokrat bi se lahko omožila. Pa vsak ni za Bogatarjevo; če se da toliko denarja, se mora pogledati tudi komu in kaj.“

„Gotovo,“ je pritrdil slabe volje Torini in se je zahvalil za spremstvo. Hotel je biti sam, da si premisli in preudari. Napotil se je preko ceste na stezo in se čutil kmalu pod senco skalnatega zavetja. Oddehnil se je. Nikogar ni bilo videti. Stara žaga je gledala s praznimi okni vanj, voda je prihajala izpod skalovja, se je gibala lahno. Ožil in stiskal se je krog gora. Iz njih zelene odeje je blesketalo belo kamenje, stopnice in stolpi visokega gradu, sezidanega od velikanskih rok, gradu, ki čuva zaklad gora. In kjer so se stisnile gore, prihaja, tiho in leno tu, tam šumeče, kakor solza, iztisnjena iz očesa kamnitega velikana, reka starih Rimljanov, Timava. Majhna in mirna je danes. A prihuljeno drevje, povaljana trava, razmetano kamenje, luknje v skalah in v zemlji pričajo, da pridere večkrat, jezno bobneč, vse zalivajoč, vse podirajoč. Tedaj se pokrije pač hipno vsa ravan z vodo, tedaj vidi turist sliko stare Timave, se spomni Argonavtov, Jazonovega broda.

Na klopico pred izvirkom sede Torini. Zagleda se v pritekajočo vodo. V krasni samoti, kjer ga boža poletje z mehko roko, premišljuje nekdanjost, svoj položaj. Bili so Argonavti, junaki. Predrzo so se spuščali v neznane kraje, iskali so solnčnega morja, zlate rune. Modrost starih so hoteli prinesiti domov. Tudi Torini je Argonavt. Na neznano vodo se spušča in ne ve, če ga prinese do solnčnega morja...

Dota je velika, rodbina dovolj ugledna, deklica zdravo, mlado, prikupne zunanosti. Nekoliko šika v vedenju in hoji si pridobi kmalu, izobrazbo splošno ima in vzela bi ga rada. Pa nekaj ne ugaja Toriniju. Njen brezsrčni smeh, njene odurne opazke. Plačana je, je rekla, in vse je v redu. Ona ne čuti, kaj je ženska čast, kaj je ljubezen. Ona ve samo, da je bogata, da se kupi vse za denar. Ona ne bi umela, da se on čuti krivega, kadar vidi svojega sina, ki imenuje drugega moža svojega očeta. Saj je vendar plačano vse... Z zasmehom je imenovala Sofijo Grnovičevo. Lepi so njeni zobje, ali ko jih je odkrila v zaničljivem smehu, so se mu zdeli zobje hijene. „Stara voha.“ In to je ona Sofija, katero naj bi vzel Torini po želji Milanovi. Menda samo zato, da bi se jezil Miren. Sicer ne bi bil Milan vso pot molčal. Zlata duša, jo je imenoval Milan, a Boga-

tarjeva ji pravi stara voha, ki hodi prosit svetega Antona za moža. Zlata duša ima stotisoč kron manj od Bogatarjeve. Očetu in vsem bi bilo tedaj ustrezno z Bogatarjevo. Oni major bi se pa gotovo tudi rad iznebil starejše hčere, ki je bolehnna, saj mu je pravila nekoč Marušičeva o Mirnovi svakinji. — Oh! Treba bo vgrizniti v kislno jabolko. Torini ne mara uvelih ram in lic, njemu je treba mladosti in lepote. Kar domeni se, pa je. Čemu naj hodi še gledat majorjevo hčer. Opoldne konča komedijo: Zagrinjalo dol, Torini! Pametna ženitev konča neumno fantovsko življenje, dolgovi se poplačajo, stara hiša stoji trdneje nego kdaj.

Storjen je bil konec premišljevanja. Vendar Torini še dolgo ni vstal, vendar se je spominjal strahoma, da beži čas. Da bi se ustavil vsaj za par ur in ga pustil tu v tej blaženi samoti, ki miri živce in plemeniti srce. Težko je stopiti pred žensko, ki bo samo peza tvoji duši, težka peza, dasi zlata...

Nad Torinijem zazvoni... Glas zvončka se trese po rosnem jutranjem zraku, valovi nad vodo, odmeva od skal in zamira tam nekje... Sveti Anton in Sofija Grnovičeva! Naglo sta se strnila v Torinijevi predstavi; saj je rekla Bogatarjeva, da hodi Sofija vsak dan k sv. Antonu. Zdaj vidi lahko tisto zlato dušo, katero mu je nasvetoval za ženo Milan.

Previdno vstane Torini in pogleda kvišku. Puščavnika zagleda, zatopljenega v knjigo; grmova veja pa mu brani, da ne vidi pri kapelici stoječe deklice. Samo roka, bela in drobna, leži na ograji, samo noga v črnem šolnu, samo rob rožnatega krila se vidi. Pa tu so stopnice...

Raz stopnice je zdrsnil kamen. Obstalo je drevje, umolknila voda, ustavil se je udar dveh src, začuden vzklík je umrl na dveh ustih, štiri oči so se srečale. Ne v hipnem pogledu kakor pri prvem svidenju — dolg, vprašajoč je bil ta pogled.

Dolg je bil večer minulega dne za Sofijo, brez sna pretekla noč. Da jo je moral tako razburiti Strgar! Govoril je tako upa polno... Pa podrl ji je neumne sanje in upe ljubeznivi, skrbni svak Miren. Povedal ji je snoči, da gre samo za denar. Nič ni vprašal o dekletu lepi kapitan, ko je pooblastil odvetnika, da mu izposluje bogato nevesto. Dosti dolga, dosti denarja. Zato se je obrnil Miren k Bogatarjevim. „Milan je sicer mislil nate, Sofija, pa tvoja dota je premajhna, in ti si prebolehnna za takega moža. So tudi druge stvari — ni treba, da veš o njih. Skrbel sem, da ne boš nesrečna. V slučaju, da bi ti imela dovolj denarja zanj, bi ga porabil in te pustil, Vrhničanom v zasmeh in zabavo.“

V zasmeh in zabavo mlečni deklici, ki ima neprecenljivo dobro lastnost — obilico svetlih kronic... Umrlo je nekaj lepega v Sofijini duši, zastudil se ji

je dobička lakomni svet. Samo denarja išče mož od žene. Pa Strgar je rekel, da išče lepote, blage duše. Lepoto, to pač najde pri Bogatarjevi. Ona šteje komaj osemnajst let, je vitke rasti, nežne polti, priliznjene besede. Ali duša! Brezsrčna, lahkomiselnna in prevzetna, zabave željna in potratna je Bogatarjeva. Rada bo vzela Torinija, ker ji bo prosta pot do velikomestnih zabav, ker se bo pobahala: Takega moža sem si kupila za svoj denar. Ubogi, ljubljeni sokol! On si želi tihega doma, ona hrepeni po šumu, katerega se je naveličal on. Ne bo srečen. Kmalu se bo naveličala mlada žena zvestobe... In strašna bo jeza prevarjenega. O dobro, Sofija, da ostaneš ti pod mirno očetovo streho...

Dobro, dobro... Tu cveto tvoje rože, kako bi jih zapustila? Tu je bolehnni sivi oče. Tu je mir, sreča. — Vso noč si je prigovarjala, se je pregovarjala. In ni zatisnila očesa in ni prepričala sama sebe. Prazno leži pred njo... Da te nisem videla nikdar, morja krasni, neznačajni sin! — Zgodaj so naprezali doli... Šli so po iskalca zlata. Po modernega Argonavta. Marsikateri teh vitezov se je ustavil že pri Bogatarjevih in je bil odbit od staršev. Ta bo dobrodošel. Tega bi vzela tudi kraljeva hči. Danes končajo pri Bogatarjevih, kar so sklenili včeraj. Danes! Sofija noče in ne more videti Torinija. Ko bo tu, bo ona v Močilniku. Ves ljubi dan. Da ji ne bi čital lepi kapitan, da ji ne bi čitali drugi na licu dušne bolesti, da se ji ne bi rogala ona Bogatarjeva. V Močilnik, k svetemu Antonu! Kakor on, postane tudi ona puščavnica; samo rož, rož upanja in prošnje mu ne bo več nosila. In kresnic, lažnivk, ne bo več trgala, ne izpraševala. Kaj so ji rekle: Da in da. Pride, misli nate. Hipno je bilo videnje, on si ni zapomnil tujke, in da bi si jo tudi bil — on išče samo denarja!

Oblekla se je z mrzlično naglostjo. „Zelo me boli glava,“ je naročila hišni. „Povejte moji sestri, da ne morem govoriti z nikomer. Če pride obisk, naj ga sprejme ona.“

Niti videti ga ni hotela. Zazvonila je pri puščavniku. S prošnjo, da bi mogla pozabiti. Pomagaj, ljubi in dobri sveti Anton!

In zdaj nakrat stoji pred njo. Oko gleda v oko, duša se razliva v dušo... Čudna stvar, Sofija... Človek vidi na tisoče ljudi, občuje ž njimi. A nekaj je, nekaj nerazumljivega, kar čuti samo za enega človeka. Pogleda ga in ve, da sta bila namenjena od vekov drug drugemu, da ju veže nerazrušna vez. Prišel je od drugega konca sveta in našel je tebe, Sofija, iskano, ljubljeno.

Sladkotesno postane Sofiji ob veselozačudenem Torinijevem pogledu. Pa pomisli, Sofija, pomisli... Skrij izdajalske oči. Zaročen je z drugo, posmehoval

se ti bo Miren. Kje je tvoj ponos? Roka na ograji drhti. Segla bi rada po žici, da odžene zvonov glas tesnobo. Pomagaj, ljubi in dobri sv. Anton!

Boječe, proseče, se razlije zvonov glas, zamira komaj rojen. Tresla se je roka, ki je zvonila. Torini se nasmehne. Je to Sofija Grnovičeva? Bolehna, stara voha, velih ram in trudnih potez? Ne. To je ona! Obraz njegovih sanj. Lotos, čudoviti, beli cvet! Plemenitost ji žari raz čelo, nedolžnost in dobrotu trepeče na ustnah, globoke oči skrivajo plaho, kar je sveto deviškemu srcu. Ne boj se me, moj lotos, moj beli cvet! Iskal sem te, zdaj te utržem, ponese s seboj. Če ti ne teže nežnih ram vreče zlata — nič za to. Morje je dom mornarja. Daleč od očetovih upnikov si postaviva dom, daleč od zavistnega sveta. Našel sem te in te ne izpustim...

Naglo in strastno, kakor curek vroče vode hite besede iz Torinijevih ust, ko poklanja neznanu znanki glavo in srce: „Jazon sem. Iščem poti do solnčnega morja. Jezersko rožo iščem, zemlje najlepši cvet. Brez nje ni več sreče za mornarja. Povejte, krasna vila teh gora, kod najdem pot do nje?“

Umela je Sofija: uslišal jo je sveti Anton. Torini je ni pozabil, nosil jo je v srcu kakor ona nje-ga. Bogatarjeva ga je ustavljala, sveti Anton ga je poslal do nje... Resno so se nasmehnile modre zenice Sofijine, ko se je priklonila:

„Puščavnik tu, modri mož, čuva zaklade gora in reke, ve voda in src tajne poti. Blodeči mornar naj vpraša puščavnika. Pozvonim zanj — za?...“

„Torini Alfredo, kapitan Delphina.“

„Sofija Grnovičeva.“

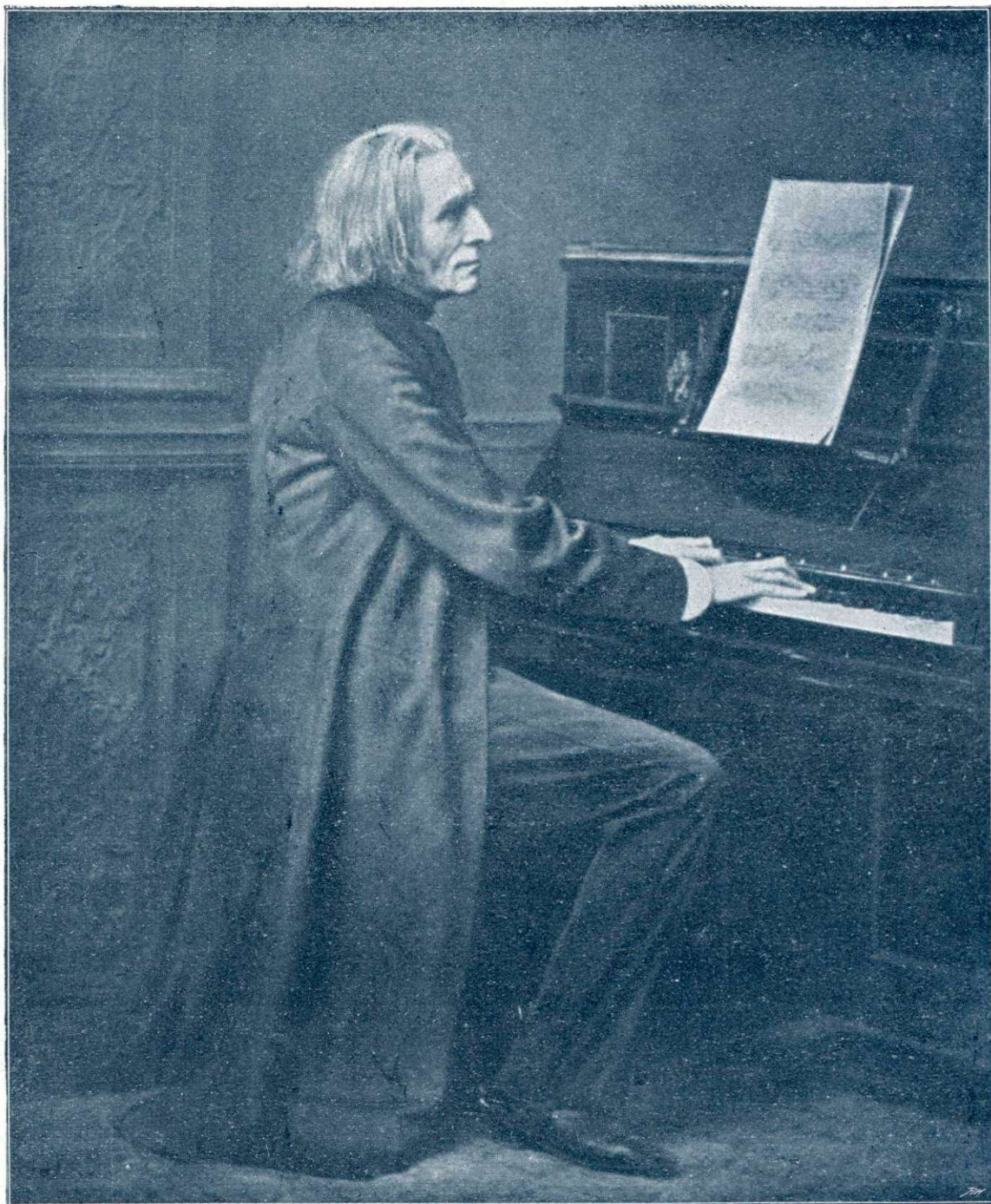
„Sofija?!...“

To krasno dekle da je Sofija, ona stara bolehna voha? O Bogatarjeva, kako zoprna je tvoja denarna prevzetnost, tvoja mlečnozoba razsodnost... Tu je duša, srce, razum...

Pozvonilo je jasno in veselo. Glas je hitel do vrhunca skal, se razlil po jasnem zraku. Sofija je zrla na rože, ki leže uvele na puščavnikovi knjigi. Prinesla jih je včeraj, danes naj ji dajo odgovor.

Vela roža zdrči raz knjigo, pade pred kapitanove noge. On jo vzdigne, vprašuje nestrpno: „Smrtnikom ni razumljiv govor cvetlic in duhov. Kaj pravi puščavnik?“

Resno ga je pogledala Sofija, slovesno je donela njena beseda: „Če hoče Jazon do solnčnega morja, do jezerske rože, naj zažge brodovje za seboj in naj si izteše nov brod.“

FR. LISZT, SLAVNI PIANIST IN SKLADATELJ

Torini je sklonil glavo kakor pod udarcem. Preteklost! Moral bi jo razkriti, se izpovedati, zažgati tako brodovje za seboj, iztesati si nov brod zvestobe, poštenega zakonskega življenja. Toda to ni popustljiva Bogatarjeva hči... Kako naj ji pove, njej? Jezerska roža ne pozna blata, zgražala bi se Sofija, ga odklonila...

Začudile so se kresnice, pregibala so se drevesa, streslo se je grmičje. Slovesno, kakor da prisega, je pozvonil tuji mornar. Dolgo se je tresel

glas zvona po zraku, dolgo sta stala Sofija in Torini pri puščavniku. In puščavnik, resni puščavnik, kaj se jima ne smehlja? O ti sveti Anton!

IX.

Večer tistega dne je videl Nevenko na klopi ob bregu Ljubljane. Strmela je v vodo. Leskeče se voda v solncu in preliva. Vse poživlja, vse odnaša. Zakaj ne odnese njene žalosti? — O tožno, pretožno srce! Zavalovilo je tako močno ob svidenju s prvo in edino ljubeznijo, da je pozabila resničnega položaja. Izdajala se je grešnim željam. Odpusti, Bog, zmedeni siroti! — Pač jo je opominjala krute resnice Koprčanka, ki je hodila z Milanom, pozdravljena, občudovana; toda srce se je upiralo spoznanju — Nevenka čuti s strahom, da se ponavlja boj temnih senc z njo — da jo vleče v propast, v blaznico . . . Tri dni je zasledovala Milana in njegovo ženo. Prijela jo je bila želja, da zapodi mir raz belo lice mlade matere. Hotela bi jo opomniti: Ukradena je sreča, katero uživaš — bila je, morala bi biti moja. Pravila bi ji o letih upanja in čakanja, o letih obupa, o dneh vdane žalosti. O ljubezni, ki ne mine, o prisegi, katere ne razveljavi nihče, o samotni starosti. In razjokala bi se blagoglasna plavolaska. Objela bi Nevenko in rekla: „Bodiva prijateljici!“

Menila je Nevenka, da se ustavi mlada gospa ob pogostem srečavanju, da jo povpraša: „Kaj hodiš za menoj, kaj me gledaš, ti tuje dekle? Če ti je storil kdo krivico, povej — jaz se potegnem zate.“

Tako je menila Nevenka. Ali tihe spominčice, oči Milanove žene, so izražale samo grozo, kadar so se srečale z njenimi. Tesno se je oprijemala moža, trdo je držala Zlatka, plašno je klicala Lepo. Kakor da se boji, da pade s pogledom zapuščene prokletstvo na tisti angelski glavici . . . O ne boj se, plavolasa, blagoglasna, belolična! Vse blagoslove naj rosi nate nebo!

Jelušička je povedala, da izprašuje Koprčanka, da se jezi Strgarica. In tako so se domenili, da je bolje, da gre Zlata domov. Sam je ostal Milan. Trepetala je pričakovanja, da se srečata, da mu pove in očitne enkrat samo, kar trpi in nosi že toliko let. Zagledala ga je v kavarni Evropa. Na Vrhniko! je klical. Na Vrhniko? Pokaj je šel na Vrhniko? Kako škoda, da ni šole. Staša bi izvedela, Staša bi povedala, kaj je delal, pri kom je bil. Bila je šla že dva večera na kolodvor čakati vrhniškega vlaka. Prišel je vlak, a ni prišel Milan. Jeršetova Franca ji je pač povedala, da je z Mirnom pri majorjevih. Kaj dela tam? Da ne dvori Sofiji? Uboga duša, neumna duša! Nimaš pravice do njega in vendar si — o tako — ljubosumna . . .

Žoga prileti Nevenki pod noge. Za njo pogon žabjeških otrok; ustavijo se ob otroški vrtnarici, ki ima sicer prijazno besedo za vsakega otroka, a ne vidi in ne sliši danes nobenega. Na klop v bližini Nevenke sede star penzionist, kadi, motri vodo, Nevenko. Na nasprotnem bregu topotajo vojaški konji, prevzetni dragonci se ozirajo na okna.

„Nino! Tam je gospodična! Dobro jutro, ubožica moja! Dobro jutro! Povedati Vam moram nekaj, pa sem pritekla, ne da bi me bila videla Strgarica; tašča me čaka pred Narodnim domom, kjer sediva dopoldne.“ — Tako, naglo in strastno govoreč, sede Jelušička k Nevenki in zapodi dečka: „Hodi, hodi k vodi, Nino, ribice te čakajo.“ — Ninov obrazek izraža veselje, da sme k vodi, in dvom, da bi čakale ribice nanj. Ko je otrok poskočil po bregu, vpraša Nevenka v strahu: „Kaj je novega, gospa?“

„Je, gospodična moja. Naš kapitan je bil odšel včeraj . . .“

„Vem. Na Vrhniko.“

„Vi veste. In meni so skrivali. Kakor da je to državna skrivnost. A popoldne je prišel brzjav iz Št. Petra. Zlata mu je brzjavila, da je tast bolan. Strgarica se je razjezila na Vas. Da ste samo Vi krivi, da je moral Milan od nje. — Je že moral kdo Zlati kaj povedati. V Ljubljani se ne manjka prijaznih ljudi, ki motijo mir rodbin z brezimnimi pismi.“

„Milan je odšel! Radi mene! Kaj mu pa vendar hočem?“

„Kaj vem jaz? A ne žalujte, ubožica moja, radi tega. Nihče moških ni vreden, da žalujemo po njem. Trgajo nam srca pa — odhajajo. Ah moj Bog! Vzori dekliškega srca, kako vas potlači resnica življenja! Kaj sem in kaj sem bila. Kaj je ženska današnjemu moškemu svetu? Kaj se oznanja v vsaki knjigi in brošuri? Naša sramota, gospodična. Včeraj je umorilo neko dekle otroka. Morda bo kaznovano, morda ne. Gotovo pa je, da ne bo imel nobene sitnosti mož, ki je vendar tudi kriv. Neznačajni možje, izgubljene ženske, umori otrok so posledice tega. Ne jokajte vendar, gospodična. Ni vreden Vaš kapitan solza in ni jih vreden Torini. Samopašniki so vsi skup. Ženske pa premehke duše. Glejte, v kaki muki živim. Torini me je nagovarjal, preden se je odpeljal o pustu, da bi šla k njemu. Nisem se, ne morem se odločiti. Težko prelomi zakon, komur je vsadila pobožna mati v srce spoštovanje pred njim. Tako mislim misli, katerih me je strah, jih skrivam pred dobrim Andrejem, staram se in umiram. Ko se vrne iz Indije, povpraša, kaj naredim? Sicer mi je namignil Vaš kapitan, da se je izpametoval Torini. Ali jaz sem mati njegovega otroka. Postave se sklepajo in zametajo, ljudje se vežejo in ločujejo . . . Kakor nanese duh časa . . . Tu je lepo. Vendar ni morja, Torini-

jeve gladke ceste. Hodim v kavarno in iščem v Piccolu, kod vozijo parniki. Kadar se vrne Delphin, se vrnem v Trst. Odločim se . . .“

Jelušička obmolkne in gleda stisnjenih ust v Ljubljano. Začudenje je zaprlo Nevenki usta. Kaj si upa ta strastna ženska? Zakonsko ločitev hoče. In hčerka, mož? Prvi otrok pri njej, drugi pri možu. Kako more prenašati to materino srce? Ne, ne, zaslepljena reva. Človek naj ne razdira, kar je postavil Bog, kar veleva narava v varstvo otrok in žene. Žene in matere bi morale vstati zoper vsako tako snovanje . . . Nevenka jame dokazovati. Nestrpno poslušaj Ada, pogleda na uro, strese svoj turban: „Ali gospodična! Ob ločitvi odpade tudi za Vas kaj. Ne mislim na Strgarja, ta bi si izbral kaj drugega. Blagi Andrej bi Vas bil vreden in Vam bi izročila brez skrbi svojo Riko. Pa z Bogom! Na svidenje!“

Spoznala je, da je užalila Nevenko in odvihrala. Nino je moral pustiti otroke, ki so se bili seznanili hitro z njim. Nevenka se je namrdnila. Kaj ji pove! Da bi je ne vzela Milan, če bi bil prost — in svojega moža ji ponuja. Človek ne ve, ali bi se jokal ali smejal ubogi, zmedeni revi. Jelušič je pa res usmiljenja vreden. V pisalniku hrani oni samokres in pasji bič. Samokres za Torinija, bič za ženo. Morda boš rabil kmalu oboje, predobri Andre. Pokažeš z bičem, kaj je ločitev zakona, s samokresom, kaj je rušitev zakona. Ločitev . . . Od narave sta potrebna k vzgoji otroka mati in oče. Kaki reveži so nezakonski otroci in kaki so otroci ločenih zakonskih. O ne, Jelušička! Nikdar se ne bo vtikala Nevenka v drug zakon. — Ali da je odšel Milan brez pozdrava in besede, to ji dene težko. In če je ponedolžnem kriva razdora v Milanovi družbi? Morem li tehtati vsako besedo in pogled, meriti vsak korak, mati Strgarjeva?

Poštar prihiti po bregu. „Nekaj za Vas, gospodična!“ — List od Staše. Napoveduje, da pride kmalu. Nevenka naj ji sešije belih bluz, vse si je pokvarila v Trstu, kar je bila vzela s seboj. — Med vrsticami se je bralo, da Staša še ne gre rada iz Trsta. Radi solidnega uradnika, ki stanuje pri sestri. Saj se poznamo, Staša. Ali svak nima rad dolgih obiskov — draginja je velika in draginja kvari slavno slovensko gostoljubnost. Kdo naj zameri svaku to? — Nič kaj vseč ni Nevenki sestrin prihod. Morala bo poslušati bahanje mlajše, morala bo paziti na svoje besede. Zdaj se je lahko prepustila sanjenju, zdaj bo imela več dela, skrivati bo morala svoje občutke. Mlajša sestra zahteva od starejše brezobzirno, da se žrtvuje zanjo. Tiste bluze! Še vrezane niso . . . Že tri tedne visi Nevenka brez dela, misli same neumnosti. Zdaj je treba, da se zgane, da gre po blago.

V prodajalni je šlo Nevenki vse narobe. Dvakrat jo je vprašal prodajalec in dvakrat je zahtevala mesto

letnega zimsko blago. Ko je plačala in pozabila v prodajalni drobiž, se napoti po Dunajski cesti. Tam je videla zadnjič Milana, tam vidi morda njegovega prijatelja Mirna. Sicer je noče poznati bogati odvetnik. Ošaben je ali pa se boji Strgarice. Naj! Govoril je vendar z Milanom . . .

Kakor poklican od njenih želja, prihaja po cesti Miren. Okrogli, dobrovoljni obraz je danes mračen. Nevenka se zdrzne, ko jo pogleda. Morda misli tudi on, da je naredila kdo ve kaj pregrešnega. Vprašala bi ga rada, če ve kaj o Milanovem tastu, pa saj je preponosen, da bi govoril z njo. Tako ugiblje Nevenka, gleda Mirna. On pa kakor da je ugenil njene misli, jo pozdravi in se ustavi: „Pozdrav imam za Vas, gospodična. Od Milana. Moral je nagloma domov, ker je obolel njegov tast. Za njim je odšel tudi njegov prijatelj kapitan Torini, ki se ženi na Vrhniki.“

„Kapitan Torini se ženi?!“

„Da. In vse mora iti prav naglo, ker ima malo časa. Ženi se pa pri moji svakinji Sofiji. Danes si bo naročila poročno obleko, v štirinajstih dneh jo odpelje kapitan na morje.“

„Če ne pride še kaj vmes,“ reče skoraj nehote Nevenka in izreče nevede Mirnovo željo in misel. Nevenka ni vedela, da jo je videl Miren z Jelušičko. Pozdravil je in šel v svojo pisarno, Nevenka je pogledala naglo na uro. Enajst. Ob eni gre vlak na Vrhniko. Skoraj gotovo bo hitela Jelušička tja. Skrito so delali, da bi jo prevarili, pa naj ji postane očito. Nevenka ni brez srca.

Pred Narodnim domom se igrata Nino in Rika. Z lopatico nakladata pesek in kamenje v dvokolnico in ga vozita skrbno dolgo pot petih korakov do klopice. Tam sedita mlada in stara mati. Mlada predana svojim strastnim mislim, stara opazujoč otroka in sneho. Vrši se zaželjena ženitev. V štirinajstih dneh zaveže Torinija zakonska prisega. Ada bo mirovala in stara bo pustila pri miru Andreja. Samo Nino bo spominjal Ado. Bilo bi bolje, da ga ni! Toliko otrok pomrje od škrlatinke. Zakonskih, pravih otrok. Tega ni hotel Bog — . . . Starka se prekriža: Odpusti mi, Bog, grehe! Kako težko bi delo Andreju, da bi umrl Nino. Sirotek ne more za svojo nesrečo. V te misli Adine tašče se prikaže za grmom naglo kakor prikazen Nevenka in zakliče: „Gospa!“ — Urno vstane Ada. „Kam letiš?“ jo ustavlja tašča. „Sem naj pride. Poštena beseda se ne skriva. Prava družba je ta zate. Druga poneumni drugo.“

Ada ne poslušaj, otroka se igrata naprej. Izza grma se sliši strastno besedičenje, Adin vzklik: „Nikdar!“ Oh, Kristus! Nesrečno dekle je izvedelo kaj — in Ada naredi Andreju novo sramoto, kapitanu novo škodo. „Ada, Ada!“ kliče mati. Pa sneha priskoči in prime Nina za roko: „Hitro, Nino, hitro . . .“

„Kam, mama?“ vprašuje deček in se ozira na dvokolnico, na sestro. Mati prosi: „Ne hodi nikamor, Ada! Nino se razgreje. Ostani, Nino, papa bo hud!“

Deček se ustavlja, pogleduje od mlade matere na staro. Ne zameri se rad nobeni, posebno pa papanu ne. Toda Jelušička zakliče: „Pustite ga! Ni to Vaš otrok! Torini se ženi!“

„Ubil te Bog! Naj se ženi!“

„Ne! Ne! Ne!“ udari Ada z nogo. „Rekli ste mi, da je na morju. On pa je doma, on se ženi, ženi! Ne pustim tega, in da sem pri priči mrtva. Nobena ga ne bo imela! Nobena! Nobena!“

Kakor blazna oddrvi. Za njo teče Rika, kliče: „Nino! Nino! Mama!“ Roke krilijo po zraku, se pritisnejo na oči. Z brezupnim jokom se vrne v naročje stare matere. Ta vije roke, debele solze ji padajo po uvelim licu na bele laske vnukinje: „Gre in nese nemir v hišo, kjer je ženitvansko veselje. Gre in upropasti Andreja in sebe. Vzel bo bič in samokres... Zaprli bodo mojega ubogega Andreja, zaprli za pravico njegovo, in kdo bo branil naju sirotici? Nesrečno dekle, kaj ste naredili?“

„Nisem mislila nič hudega,“ jeclja prepadena Nevenka. „Grem za njo, jo ustavim.“

„Ustavite veter. Prej pomisliti, gospodična, prej pomisliti. Vse je pokvarjeno, vse izgubljeno! Ona bo govorila pred otrokom — ubogi Nino bo povpraševal — gorje otrokom neumnih mater!“ —

V majorjevi hiši na Vrhniki je nenavadno živahno. Kočijaž pere pred hlevom kočijo in razlaga težaku, ki svetlika konjske kolute: „Da, da. Odprtih rok je. Vso hišo je obdaril, preden je šel. Pri Bogatarjevih so naredili veliko kosilo in so čakali ženina. Naša gospodična pa — kar odpeljala je ženina Bogatarjevi izpred nosa, hahaha! In gospod Miren, kako je bil hud! In gospa Majda! Z drugim vozom sta se odpeljala. Pa to nič ne de. Saj oni doktor ti ne stisne nič v roko. Ta pa, sama ljubeznivost! „Tu prijatelj! Izplaknite si prah iz grla.“ Da, da. Zato pa hodi naš major danes tako pokonci. Ne ve več za protin, ne za rano pod kolenom. Kar pomladil se je. Malo čudno pa je le, da se veseli tako zelo odhoda svoje hčere. Bogve, kaj doživimo še...“ Tudi v pralnici in kuhinji gre isti pogovor. V pralnici nanašajo dekile vode v velikanske čebre, v kuhinji predstavlja stara kuharica razburjeno lonce in lončice. Ni ji všeč, da ne bo kuhala sama za svatbo. Gospa svetnikova je svetovala Sofiji, da pride kuhat tista kuharica iz Ljubljane, ki hodi tudi k nadvojvodom, kadar pridejo na lov. Še danes pride ona ženska, da odredi, kar je potreba pripraviti za gosposko svatbo. Povabljenih ne bo dosti, ali kar bo, bo imenitno. Sami pomorski kapitani. — V Sofijini sprejemnici brenči moderni kolovrat, mlada šivilja razdira

in šiva. Sofija je varčna, si predela staro v novo, šivilje v Trstu so drage, bolje, da si uredi tukaj vse. Poročno obleko ji naredi prva šivilja v Ljubljani. Major je hotel, da si jo naroči z Dunaja, toda Sofija je menila, da pride za več kot sto kron ceneje v Ljubljani. Zdi se, govore po Vrhniki, da ima oni lepi kapitan dolga kakor berač živalic. Sofija bo imela dosti skrbi, kakor se sliši tudi iz njenega pogovora z gospo svetnikovo. V spalnici Sofijini sta. Na mizicah, na divanu, po postelji in po tleh so kupi perila. Vse je lepo poravnano, izšito, pošito s čipkami, povezano z modrim trakom. Sofija šteje, beleži in daje hišni, da znese vse v pralnico. Stalo je že dolgo, pripravljeno na to, kar je prišlo nena doma. Sofija je nekoliko trudna in nevoljna. Kdaj pride sreča brez vsake primesi grenkobe? Gospa svetnikova, okrogla in dobrodušna, ji pogladi večkrat lice, ji stisne sočutno roko. In Sofija poudarja zopet, kako neprijetno ji de nesporazum z Mirnom, kako je razočarana od sestre: „Da mi je sporočila Bogatarjeva porogljivo čestitko, to naj bo — ali da sta se pokazala svak in sestra tako grda... Miren je kar divjal — Majda je bila surova... Oče jima je ukazal napreči, pa nista hotela z našim vozom... In ko je šel Miren, mi je zaklical: „Čudno samo, da meče oče takemu — svojo hčer v žrelo... Bo že imel kak vzrok...“ Ne bodi slepa, Sofija. — Samo za denar jima je, samo to sta hotela vedeti, koliko mi bo dal oče... Trdila sta, da bom še stradala ob Toriniju, da ju bom hodila prosit podpore.“

Sofijino oko se ovlaži. Koliko umazanega se je že vleglo na čisto roso njenih čuvstev. Gospa svetnikova tolaži: „To je povsod, kjer se kdo ženi. Velike so sitnosti. Ali kaj hočete, gospodična Sofija. Če Vam je namenjeno, je namenjeno. Se že potolaži tudi gospod Miren.“

„Ali kaj je namigoval o očetu — to je vendar...“

„Bežite, bežite... In kaj bi bilo hudega, če bi tudi vzel gospod major kako postarno gospo, da ni popolnoma sam? Lepo je uredil vse, pošteno. Tako doto in balo. Zdaj pa ostane revež sam.“

Tako je pogovarjala gospa Sofijo, ali nekaj neprijetnega ni hotelo zapustiti izprošene neveste najlepšega kapitana. Morda nered, ki je nastopil mesto navadnega tihega miru, morda ima Majda prav, da je ona prestara za lepega moža, da ji bo žal... Razlagala je gospe, da hoče vzeti seboj staro kuharico Hano in svojo hišno. Poskrbela bo za nov red v Torinijevi hiši, in kmalu se bo izravnalo vse. Gospa svetnikova je odkimala in odsvetovala: „Le polagoma, gospodična Sofija. Stari gospod Torini bo imel svoje navade, mladi svoje, posli svoje. Priporočam Vam samo previdnost in potrpljenje. Doma je šlo doslej vse po Vašem, v moževi hiši, odslej,

bo treba potrpeti. To je ravno krona žene, potrpljenje. Edino srečna je samo žena, ki zna molčati in trpeti o pravem času. Moški so drugačne nravi kakor ženske.“

Razlago gospe svetnikove prekine hišna, ki pove, da želi neka tuja gospa, ki ima lepega dečka s seboj, govoriti na samem z gospodično. Nekaj tržaškega. „Morebiti prosi darov za kako družbo,“ meni Sofija. „Naj pride v sprejemnico.“ — „Jaz pa pogledam, kako namakajo perilo,“ reče gospa svetnikova. Obe je prevzela zla slutnja, obe bi radi rekli nekaj, a ne rečeta. — Nerada gre šivilja na vrt. Rada bi slišala, kaj hoče ženska, ki izgleda tako nekam čudno.

Na vratih sprejemnice se ustavi Ada. Ninu je velela, da ostane pri rožah na vrtu. Vrata v spalnico so odprta. Obleke in perilo kažejo, da se pripravlja bogata nevesta. Z naglim pogledom premeri Ada vse. Drugače je bilo, ko je čakala plakajoča reva ob morju zapeljivca. O, čakaj, bogata in srečna nevesta. Čakaj, da ti nalijem od mojega pelina v tvojo kupo radosti . . . Visoke rasti si in belega lica. Torini ljubi lepe ženske. Ljubil je lepše od tebe, ali nobena ni bila tako čistega lica. Nemir ti je na čelu? Pa ne še dolgo, kajne? O, težko živi, kdor ljubi Torinija. Naj molčim, ti bela nevesta? Ne morem, ne smem. Prisegla sem . . . Burno privre iz ust neznanega obiska:

„Ada sem, hči gostilničarja v Devinu, omožena Jelušič. Moj mož je mašinst na Kopru.“

„Kjer je kapitan Strgar. In kaj želite, gospa Jelušičeva?“

„Vi se možete s kapitanom Torinijem?“

Torej vendar res! Sofijino srce se strese. Rekla mu je, da mora požgati vse barke za seboj, da ji mora odkriti preteklost in stopiti čist v prihodnost. Pa ji ni pravil ničesar o Adi Jelušičevi. Tesno postaja Sofiji, toda ponos majorjeve hčere se dvigne, z visokega odgovori predrzni vprašalki:

„In kaj Vam to mar?“

O ta beli obraz, ponosni in nedostopni! Ta ljubi Torinija, ta sili k njemu. Druge so hitele z vprašanji, ta odbija . . . Vendar naj izve, da poniža svojo glavo. — „Mar? O prav nič, gospodična, prav nič. Kaj naj bi bilo mašinstki male ladje mar, s kom se poroči bogati in plemeniti kapitan Torini. Prav nič mi ni mar. Povem Vam samo, da sem zadnja izmed njegovih številnih ljubic, da sem prisegla, da ga ne bo imela druga, dokler živim. Nagovarjal me je — ni dolgo tega —, da pustim moža in grem k njemu. Pa jaz sem hotela in hočem poštene poroke.“

„Kaj hočete? Vi ste vendar omoženi!“

„Omožena, omožena, omožena! Vsakdo mi očita to. Kaj daje zakonu svetost? Mar ne ljubezen, ki nas veže na človeka?“

Sofija je stresla žalostno glavo: „Ne, gospa draga. Zavedlo Vas je napačno naziranje uživanja željnega sedanjega sveta. Tisto, kar Vi imenujete ljubezen, ni bistvo zakona. Vzvišenejši je njegov smoter. Vi se motite, če mislite, da imate pravico prelomiti zakon.“

„Ne motim se. Imam pravico.“

„Kako pravico?“

„Sina.“

To je bil udarec v beli obraz. Sofija je zatrepetala, se je oprijela za mizo. Pa saj laže ta ženska, morda je najeta od Mirna. Jelušička je čitala dvom v resnih očeh in poklicala je hreščeč: „Nino! Beži sem!“ Priskakljalo je po stopnicah, vsak korak je stopil na Sofijino srce. Vesel glas je klical: „Mama, kake lepe rože! Boš prosila zanje, mama?“ — Krasen deček stoji pred Sofijo, zardi, se poklanja: „Klanjam se, gospodična!“ Sofija ne odzdravi, strmi vanj. O, ne da se utajiti! To je Torinijev sin. To je obraz, hoja, kolorit glasu. In strastno in naglo pripoveduje Ada o svojem trpljenju in kaže dečka: „Ves Torini je. Enega skrij, drugega pokaži. Njegov sin — moja pravica.“

Plah je gledal in poslušal deček mater. Na njegovem obrazku so kar igrane mišice. Živ deček si je osvajal nove predstave, doslej neznanu stvar, in strah je prevzel otrokovo dušo pred tem neznanim, proseče, iskajoč pojasnila je uprl krasno oko v tujo gospodično. Kaj ga gleda tako preplašeno. Usmiljenje je prevzelo Sofijo. Materinski čut, tako močan v čisti ženski duši, se je oglasil. K dečku je stopila in ga ovila z rokami: „Nesrečnica! Ne morite otrokove nedolžnosti!“ In grozeče je pristavila: „Vi niste dobra mati, Vam bi trebalo vzeti tega otroka.“

Od plameneče postane Ada smrtnobleda. „Nino! Proč od nje! Jaz sem tvoja mati,“ zakriči in pristavi začudena: „A —! Vi! Vi menite! Vi bi . . . — Še nobena ni izrekla tega . . . hvala Vam! Pa svojega otroka ne dam. Moj je. Vzemite kapitana, če imate pogum. Stala bom med vama vsak dan . . .“

Sofija ni odgovorila. Samo kaplje potu na čelu so pričale, da trpi silno. Krepka roka je sunila Jelušičko preko praga. Bila je hišna, ki jo je spremila nekoliko po stopnicah. Nino je še stal osupel. Gospa svetnikova, katero je priklicalo Jelušičkino vpitje in ki je naredila konec neprijetni sceni, mu je potisnila pest slaščic v roko in rekla: „Pojdi, ubožec, pojdi! . . .“ S toplo besedo materinskega srca je tolažila Sofijo. Ta je sedela nekaj časa kakor ubita. Ko pa zasliši tek šivalnega stroja, vstane in reče mirno: „Lojzika, kar pustite in idite. Dragga gospa, prosim, zapovejte, da se ustavi vse, in povejte to tudi mojemu očetu.“ Potem se je zaprla Sofija v svojo spalnico. —

Jelušička je hitela iz majorjeve hiše. Nevede kam, je šla kar naprej po cesti in je zavila na stezo. Nino ji je sledil. Jelušičko je pekla vest. Nikdar je še ni, kadar je razdrla Toriniju ženitev; pa še nobena druga ni ovila Nina z rokami, ji ni očitala, da je slaba mati. Kaj je govorila? Saj otrok ne razume ničesar. Da pove stari materi, Andreju . . . Prestrašena se ozre za dečkom. Počasi hodi, povešene glave. In ko ga pokliče in objame, jo pogleda deček vprašaje: „Mama — zakaj si rekla, da sem Torinijev sin? Kaj ni naš papa moj papa? Drugi otroci imajo samo enega papa — ali imam jaz dva?“

„Jezus! Marija! Nino, ti nisi razumel. In zakaj poslušaj? Otroci ne smejo poslušati pogovora odraslih. In Bog obvaruj, Nino, da poveš stari mami, gospe Strgarici, ali papanu, kje smo bili. Reci, da smo šli gledat, kje izvira voda. Kupim ti lepega konja, srček moj. Čuj, voda šumi, beži pogledat!“

Tako si je hotela pomagati po navadi odraslih: Saj ni razumel, saj pozabi. Otrok pa ugiblje — misli . . . Nino ni bil nič kaj zadovoljen z materinim odgovorom. Ali zagledal je res vodo, nad njo metuljčka in nad metuljčkom, v skali moža, ki bere. Tekel je navzgor, navzdol, in klical: „Mama, hitro, hitro! Tu je mož s prešičkom. Pa ne vem, če je živ.“

Zagledala je vodo in prijela jo je želja po miru. Kaj ji ni bila sojena smrt v vodi? Tedaj jo je rešil Andre, ali jo reši še? Vzdignila je oko nad vodo in spoznala, da je v votlini kip sv. Antona. „Poglej vendar, poglej, mama! Zvonec je tudi tu!“ je klical

Nino ves srečen. Stopila je gor in zamislila se je v blagodejni samoti. „Mama! Jaz grem za metuljčkom!“ je prosil Nino. Prikimala mu je in ugibala, da bi bilo najbolje, da umrje. Bele roke, čiste roke, so objele Nina. Srdit glas Torinijeve neveste ji je očital, da pohujšuje lastnega otroka. Zgodilo se je čudo . . . Če umrje, Nino ne bo pogrešal matere, ne očeta. Rika in Andre si pomoreta tudi. Ono tiho, krotko revico bi privoščila Andreju, bila bi stari materi podpora, Riki mati in učiteljica. Dolgo je stala ob sv. Antonu. Mogočnost in lepota kraja ji je vlila nekoliko miru, jo je spomnila dni, ko je skakala nedolžen otrok pod Devinom. Hrepenenje po čistosti, po izgubljenem, se je je lotilo . . . Nino se je oglašal včasih, odzvala se mu je. Skoraj da je pozabila v misli na preteklost nanj, ko je prihitel plah in se stisnil k njej: „Mama, tam doli je pot v pekel. Bežal sem. Mama, kdo gre vse v pekel?“

„Oni, ki niso ubogali Boga, Nino.“

„Stara mama pravi: Oni, ki niso izpolnjevali božjih zapovedi. Deset jih je. Jaz jih znam.“ Deček našteva s čistim glaskom zapovedi, mati njegova rdi in sklanja glavo. Šesta, deseta! . . . „Daj, Nino, pozvoni pri sv. Antonu, da bova izpolnjevala zapovedi in ne prideva v pekel.“

Boječe in proseče je zazvonilo. Glas se je tresel preko vode in zamrl. Jelušičkine oči so bile polne tajne groze. Posinele ustnice so šepetale: „Izkušnjav nečistosti, reši nas, sv. Anton!“

(Dalje.)

Iz mladosti.

Zložil Josip Lovrenčič.

V očeh solze in v srcu misel skrito,
da čakajo me za gorami smehi,
slovo sem dal domači rodni strehi,
ko nad prostranim poljem je razlito

In šel sem in prišel po beli cesti
k najlepšim dnevom svojega življenja,
ki smeh poznali so in nič bolesti.

bilò, v tančice megel še ovito,
jesensko jutro in tu tam po lehi
hodili vrani so kot črni grehi
in gledali, kje bi bilò še žito.

A kaj, ko težke rože hrepenenja
so spet in spet začele meni cvesti
in konečno rodile — sad trpljenja!

Pasionske igre v Oberammergauu.

Spisal prof. Anton Sušnik.

(Dalje.)

Dan veselja.

Kakor če visoko v gorah pastir stopi pred svojo kočo in zatrobi v svoj rog, da pokliče domov v varen stan čredo, ki se je bila razkropila po skalovju, in priskačejo veselo od vseh strani ovce in ovčice, tu posamezno, tam po dve ali tri, tam zopet cela vrsta, vse pa hitro bežijo proti koči: tako so hiteli drugo jutro od vseh strani ljudje, ko je trikratni strel iz topa vabil v gledališče.

Nekateri so se pripeljali šele z vlakom, hoteč opraviti vse v enem dnevu in ne meneč se za utrudljivo vožnjo po železnici in cel dan trajajočo predstavo, ki vkljub še tako velikemu navdušenju gledalca zahteva vseeno precej vztrajnosti in potrpežljivosti. Okoličani, letoviščarji iz bližnjih krajev in vsi drugi, ki niso bili prenočili v pasionski vasi, so se vozili na vozovih, omnibusih in avtomobilih; ali pa so hiteli peš, stopajoč previdno ob strani ceste, da se ni bilo treba vedno umikati pred hudimi vozniki in brezobzirnimi avtomobilisti. Večidel pa so se vsipali ljudje iz stanovanj, privatnih in gostilniških, po eden, po dva, ali pa več skupaj, kakor so pač stanovali in kakor se jim je mudilo. Mnoge si videl lahko prihajati tudi iz cerkve, kjer so ali odmolili samo par očenašev, hoteč ogledati si cerkev, ali pa so bili pri sv. maši in morda celo pri sv. obhajilu, kar tudi store mnogi, ki vidijo v pasionskih igrah oberammergauskih malo več kakor navadno gledališčno zabavo. Vsem pa se je mudilo; hiteli so in prehitevali drug drugega, vpili so in se smejali, imajoč vsi isti cilj pred seboj.

Če pa so bili ljudje zunaj življenja polni in veseli, zgovorni in klepetavi, radovedni in zvedavi, razposajeni in nagajivi, skratka: ljudje vsakdanjih človeških lastnosti in slabosti, so postali drugačni, ko so zasedli svoje prostore v gledališču. Vsak je čutil takoj, da to ni navadno moderno gledališče, kjer raz oder zadiši šminka in iz lože zavonja parfum; kjer radovedno kukalce roma iz roke v roko in škili neprestano na vse strani, tako da lepa žena ne more sedeti mirno poleg svojega soproga in mlado, neizkušeno dekle mora zardevati venomer. Vsak je čutil takoj, da se bo v tem nenavadnem gledališču, na tem nenavadnem odru igralo nekaj posebnega — nekaj nenavadnega — nekaj velikega. Nekak svet

strah je obšel vsakega ob misli, da se bo danes tu uprizorila drama, pretresljiva in velepomembna; drama, ki se je bila odigrala v resnici že davno — davno; drama, koje junak ni bil mogočni kralj ali cesar, ampak vseh kraljev in cesarjev vsemogočni vladar — Jezus Kristus, Bog sam in človek; drama, ki je uspela tako, kakor še nikdar nobena, ne prej, ne poznej; ki je učinkovala tako, da se je izpreobrnil in prerodil ves svet . . . In ta misel, ta zavest jim ni pustila, da bi se obnašali, kakor v navadnem gledališču. Mirno je bilo — mirno vse, kolikor je pri toliki množici sploh mogoče in kolikor niso motili škripajoči koraki onih, ki so prihajali in iskali svojih prostorov. Ljudje so sedeli mirno na svojih sedežih, brali pasionski tekst ali kako drugo knjigo o pasionskih igrah, ali pa so nestrpnno pričakovaje ogledavali oder.

Pasionski oder v Oberammergauu je res nekaj posebnega. Idejo za ta oder, ki ga je postavil direktor Lautenschläger iz Monakovega, je zamislil domačin Ludovik Lang, direktor rezbarske akademije in tačasni režiser pasionskih iger, vpoštevajoč značaj iger, ki zahteva, naj se vrši vse kolikor mogoče pod milim nebom. Zato je ves oder nepokrit razen srednjega dela, ki je od l. 1909. pokrit s steklom, ker je namenjen za predstavljanje živih podob in pa za prizore, ki se vršijo v sobah, ali pa zahtevajo raznih krajevnih dekoracij. Igralci, zlasti pa pevci, ki se gibljejo vedno le na predodru, so izpostavljeni potemtakem dežju, snegu in viharju. In ne redko se prigodi, da so do kože premočeni, da se tresejo od mraza. Pa kaj zato! . . . Oberammergauci so utrjeni; ne menijo se za mraz in dež in sneg, samo da uspejo pasionske igre. Ta del, takozvani glavni oder, je 16 m širok, 18,5 m globok in 14 m visok. Fasado nosijo štirje korintski stebri, trikot pa krasi slika, predstavljajoča Kristusa kot učitelja in prijatelja mladine. Glavni zastor, ki zastira 10 m široko in 6,5 m visoko odprtino, se odpre hkrati navzgor in navzdol. Kaže tri nadčloveško velike podobe, posnete po Michelangelu; v sredi Mozes, na straneh pa preroka Jezaija in Jeremija. Drugi, manjši zastor, pestro poslikan po bizantinskem načinu, pa se med akti predeli na desno in levo. Na obeh straneh glavnega odra dvoje mogočnih vrat odpira pogled v Kidronovo in Davidovo ulico jeruzalemskega mesta. Ob vratih sloni na desni strani palača velikega duhovna Ana, na

levi pa hiša Pilatova. Ves kompleks pa zaključujejo na obeh straneh arkade, z rdeče pobarvanim zidom v ozadju. Odtod prihaja na oder zbor pevcev, ki se razpostavijo v polukrogu na predodru, nekaki orkestri starogrškega gledališča, ki je 40 m široko in 7,5 m globoko. Spredaj je prostor za orkester, ki pa je potisnjen dosti globoko, tako da popolnoma nič ne moti gledalca. Perspektiva odra je izborna; vse je narejeno skozinskoz plastično v starogrškem, oziroma rimskem slogu; vse je umetniško dovršeno in tvori lepo harmonično celoto.

Razgled na oder se odpira v 40 m širokem in 20 m visokem polukrogu, ki ga tvori spredaj gledališčna lopa za gledalce. Ta ni zgrajena v nobenem posebnem slogu, ampak odgovarja le praktičnemu namenu, da varuje občinstvo pred dežjem in solncem in poveča iluzijo, da se vrši vse prosto pod nebom. Šest velikanskih polukrogov, iz železne konstrukcije, nosi leseno streho, ki spušča svetlobo na vrhu skoz 30 oken. Vse stene so obite s platnom ter pobarvane z oljnato barvo; skozi 14 velikih vrat izpustijo lahko gledalce v najkrajšem času na prosto. Na desni in levi steni je napravljeno po pet velikih odprtih, 4,7 m visokih in 2,7 m širokih, ki pa se ob grdem vremenu lahko zapro. Skoz ta okna gledajo vrhovi bližnjih gora in na prve sedeže pozdravljajo celo zelene livade vasi Unterammerngau. Edina velika slika, ki krasi notranjščino, je na zadnji steni nad ložo in predstavlja pasionske igre v Oberammerngau iz l. 1634. in pa samostan Ettal okoli l. 1730.

Iluzija, da se vrši vse na prostem, pod milim nebom, more na ta način biti popolna. Pred nami starodavno mesto, nad njim — gorskočisto, modro nebo; ob straneh — mogočna slemena gora, oddaljujoč se vedno boljbolj, prehajajoč polagoma v meglene konture vrhov in izgubljajoč se počasi daleč tam zadaj za mestom, daleč tam na azuru. Skoz stenske odprtine pa se vidijo zelene krone dreves: listi se gibljejo, vejice se klanjajo, kakor da hočejo s svojo prijetno sapico božati razgreta lica pričakovanja trudnih ljudi...

Vrste sedežev, ki se dvigajo amfiteatralično, tako da sloni slavnostna loža, ki pa nudi le par prostorov, precej visoko zadaj ob steni, so bile zasedene. Tuintam se je bil zakasnil kak gledalec in je, iskajoč svoj sedež, vznemirjal one, ki so že mirno sedeli na svojih prostorih v isti vrsti.

Solnčni žarki so se že bili prikradli v ulice jeruzalemskega mesta, nagajivo plešoč okrog oken in stikajoč radovedno po raznih kotih in prostorih, da preženo zadnjega zaspanca. Zdelo se je, kakor da mora vsak čas oživetiti vse mesto... In če si pogledal po gledalcih, se ti je zdelo, da vsi nestrpno pričakujejo tega trenutka...

Medtem pa so streli iz topa zabobneli zadnjikrat, oznanjujoč glasno, da se je približala osma ura in z njo začetek predstave.

Skoro istočasno se je oglasil tudi orkester. Izpočetka bolj tiho in počasi, kakor da bi si še ne upal prav, potem pa vedno glasneje in hitreje, dokler ni zadonelo v mogočnih akordih na uho tudi zadnjega gledalca. In marsikdo je prisluhnil, hoteč se naslajati ob zvokih Dedlerjeve kompozicije...

Toda — že nastopa zbor pevcev.¹ Iz arkad vun prihajajo — počasi — dostojno, umerjenih korakov — iz vsake strani po enoindvajset. Zlatožolti diademi jim venčajo glave; snežnobela tunika jim pokriva telo, prepasano z zlatobisernim pasom; raz rame pa jim padajo po hrbtu krasni raznobarvni plašči. Oni, ki govori prolog, — imenujmo ga kratko „Prolog“ — pa nosi poleg sijajne obleke iz blaga, ki je izdelano v Damasku, še veliko, prekrasno, srebrno palico...

Vstopijo se po orkestri, v polukrogu obrnjeni proti občinstvu, tako da so barve plaščev desno in levo od „Prologa“ razvrščene simetrično. In zborovodja začne svoj recitativ:

Wirf zum heiligen Staunen dich nieder,
Von Gottes Fluch gebeugtes Geschlecht!

— — — — —

Razsrdil se je Bog. — — — Toda v svojem neskončnem usmiljenju in svoji dobroti je sklenil, s krvjo svojega sina odrešiti svet. — — — Lep in močan je glas pevčev; celo gor v ložo mora doneti glasno in razločno. — In kakor da so vzdihnili vsi pod težo greha in prokletstva, tako se zazdi, tako gre po gledališču...

In namah se predeli zavesa — in na odru stoji živa podoba kazni za greh: Adam in Eva bežita iz raja. Od kesanja, sramu in obupa si Adam zakriva obraz, Eva pa se solznih oči ozira zadnjikrat na izgubljeni paradiž. Zbor poje zraven lepo melodijo. Strašna je kazen za greh. — — — Toda, ne obupaj, o človek! — — Križ nam je odrešil svet. — — —

Doch von ferne, von Kalvariens Höhen
Leuchtet durch die Nacht ein Morgenglüh'n,
Aus des Kreuzesbaumes Zweigen wehen
Friedenslüfte durch die Welten hin.

Tu pozdravi „Prolog“ vse gledalce kot brate v Kristusu, ki so prišli v Oberammerngau praznovati spomin na ono srečno uro odrešenja, in jih prosi, naj se združijo v molitvi ž njimi, da morejo srečno izpolniti svojo obljubo...

¹ Zbor angelov (Schutzgeister) imenujejo Oberammerngauci ta pevski zbor. Vršiti ima isto nalogo, kakor kor v grški drami.

ŽIV V RAKVI!

Druga živa slika se pokaže. V ozadju — velik križ; pred njim ljudstvo kloni glave in moli. Ves kor pade k molitvi na kolena. Zadaj za odrom pa zapoje piano zbor otrok prelepo pesem:

Ew'ger! Höre Deiner Kinder Stammeln!
Hör' den lauten Dank der Herzen dann,
Die beim großen Opfer sich versammeln,
Beten Dich voll heil'ger Ehrfurcht an.

In vsi smo zrlili v križ — v duhu smo molili...

Le malo je trenutkov v življenju, ki se zapišejo za vedno, neizbrisno v spominsko knjigo človekovo. Pa še se pišejo najrajši z joki trpljenja — s krvjo bolečin, le redki so časi — veselja spomin. To pa je bil trenotek, ki se je zapisal v knjigo marsikoga s solzami veselja — mamečega začudenja...

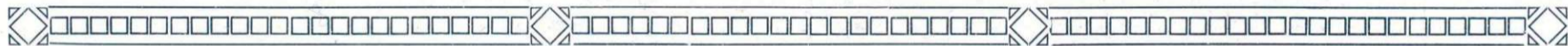
Vse to je bil uvod v dramo. Namen ima pripraviti gledalca, da v pravem čustvenem razpoloženju, s pravega stališča more presojati dramo. Pasijske igre kot ostanek srednjeveških misterijev nudijo gledalcu priliko, da doživi na odru misterij — skrivnost vseh skrivnosti: kako je Bog sam z lastno krvjo odrešil svet. So religiozno-tendenčno delo, kojega glavni smoter je, poglobiti in utrditi v ljudeh čut verskega prepričanja, kakor tudi trdna vera v Boga, čut hvaležne odvisnosti od Njega

Oberammergaucem vелеva prirejati igre. Zato pa ni dovolj, da človek samo gleda in se čudi, treba je tudi, da veruje v Boga, da je že občutil kdaj na sebi blagodejen vpliv svete vere in njenih skrivnostnih dobrot: v duhu mora pasti na kolena in moliti Boga, ki je tako ljubil svet, da je na gori Kalvariji postavil križ, da Njegov Sin umrje na njem in odreši vse človeštvo. — — —

Isto nalogo kakor v uvodu vrši zbor pevcev tudi v igri sami. Razlaga pomen živih podob iz starega testamenta in njihov stik z novim testamentom, opozarja na važne momente in pomembne dogodke in daje duška čustvom, ki morajo prešinjati gledalce. Česar ne poje kor, to pove „Prolog“, ki nastopi v začetku vsakega dejanja in v lepih besedah razloži njegov pomen.

Priznati moram, da mi še nikdar ni bilo toliko jasno, kako je igral svojo vlogo kor v grški drami, kakor sedaj, ko sem videl kor pasijskih iger oberammergauskih. V vsej obleki, v pozi in obnašanju, v vseh kretnjah in gestah je neka enakomernost in umerjenost, tiči nekaj ritualnega — nekaj lepega, — nekaj klasičnega, kar spominja človeka na grško dramo.

(Dalje.)

Moj izprehod.

Zložil I. Lovrenčič.

Pred mano dvoje vrst luči
se v svetlo piko oži
in kliče me v razpoloženje polnoči,
ki daleč zunaj v polju osamljeno toži.

Korak
je zadnjokrat zapel ob trotoar
in svetle pike žar
na desni in na levi seče mrak...

Poslušaj, polje: dvanajst težkih vdarcev
gre k tebi — taki so umirajoči vzdih starcev —
in jaz sem z njimi, da v objemu tvojem se razjočem
in ti povem, kam vse jaz hrepenim, kaj vse jaz hočem.

Moči bi rad, da s prošlostjo vezi pretržem,
sedanjost zabim in se smel v bodočnost vržem,
kjer zaživel bi, kar kedaj sem sanjal,
in ne bi glorioli gluposti se klanjal.

Polje molči,
le tih, pritajen vzdih
se vzbudil v travi je in razorih,
da čudno željo v srcu zaglušni.

O polje, nisem več otrok,
da v miloščino mi besede treba —
v življenja kupo sladek sok
bogato toči mi že volje Heba!

Staro in novo o ljudskem štetju.

Sestavil dr. Vinko Šarabon.

(Dalje.)

vsakem oziru na boljšem je Bolgarska; glede štetja moremo reči isto kot v Srbiji, skrbno, vestno, zanesljivo. Pisateljev iz prejšnjih časov, pred osvoboditvijo, ne bomo navajali, saj velja tu isto kakor o Turčiji, omenimo le, da je že Robert Cyprian opozoril na izredno hitro rast prebivalstva, kar ima vzrok tudi v tem, da ukrenejo Bolgari kot kristjani kar le mogoče proti večkrat razsajajoči kugi, da niso vojaki, da so zmerni itd. Leta 1838. n. pr. je umrlo samo v donavski Bolgariji 8600 ljudi, in sicer skoro sami Turki. Ko je postala Bolgarska samostojna, oziroma samo tributerna, 1878, so se začeli Turki hitro izseljevati in prodajati svoja posestva kristjanom, ki so si na ta način ustvarili močan kmečki stan, kar je pa tudi pripomoglo k enotnosti današnjega carstva.

Bertillon nam navaja vsa štetja od osvoboditve, date mu je poslal Ivančov, ravnatelj statističnega urada, ne samo glede absolutnega števila, temveč tudi glede veroizpovedanja, tujcev itd. Mohamedanov n. pr. je bilo leta 1888. v združeni Bolgariji 676.215, to je 21·5⁰/₀ prebivalstva, leta 1900. pa 643.300 — 17·18⁰/₀, leta 1905. pa samo še 603.113 — 14·9⁰/₀. Nazadovali bi bili še bolj, pa se tudi nekaj Bolgarov prišteva k izlamu. Leta 1900. je bilo na Bolgarskem tudi še 28.569 katolikov, 33.663 židov (0·9⁰/₀) itd., leta 1905. pa 29.442 katolikov, 37.653 židov itd.

Najlepši pregled o vseh štetjih od leta 1880. do 1900. nam je sestavil omenjeni Ivančov v krasni knjigi: Résultats définitifs du dernier recensements de la population de la Principauté de Bulgarie, Paris 1903. Če pridenemo še štetje iz leta 1905. (ono iz 1910 nam sedaj še ni znano, vemo samo za absolutno število 4,329.108), dobimo sledeči informativni prégled:

	1887	1892	1900	1905
Bolgari	73·75 ⁰ / ₀	75·68 ⁰ / ₀	77·15 ⁰ / ₀	79·42 ⁰ / ₀
Turki s Tatari	19·37 "	17·36 "	14·92 "	12·33 "
Cigani	1·63 "	1·58 "	2·37 "	2·44 "
Rumuni	1·26 "	1·27 "	1·91 "	2·06 "
Grki	1·88 "	1·83 "	1·81 "	1·48 "
Židje	0·75 "	0·82 "	0·90 "	0·90 "
	in drugi.			

Vseh Slovanov je bilo leta 1905. skoro 80⁰/₀ (79·8⁰/₀). Za leto 1909. so proračunili Bolgare že na

81⁰/₀; Turki so zopet padli, komaj jih je še 12⁰/₀, od leta 1881. so nazadovali za skoro 200.000 duš.

Bolgarsko ljudsko štetje se razteza na vse panoge, omenimo na primer, da so določili število moških in ženskih; tako je moških pri Bolgarih 50·9⁰/₀, pri Turkih 51⁰/₀, Rumunih 50·5, Ciganih 51·2 itd., na celim Bolgarskem 51⁰/₀ proti 49⁰/₀ žensk. To opažamo v orientu sploh, da je več moških kot žensk.

Ko se je ta podonavska kneževina osvobodila, so bili skoro vsi prebivalci analfabeti, še leta 1897. je bilo izmed vojaških novincev pri Bolgarih 44⁰/₀ analfabetov proti 16⁰/₀ leta 1906.; pri Turkih je še vedno žalostno, takrat 95, sedaj 93; Židje so se novega šolskega zakona hitro navadli, 1897 je bilo še 17⁰/₀ židovskih novincev brez znanja branja in pisanja, 1906 samo samo še 3⁰/₀, pri Armencih 20·6, celo pri Ciganih 96·88. Povsod kaže novo carstvo jako razveseljiv napredek. Bolgari so mirni, tihi, a vztrajni in to jim pred Srbi odkazuje važno vlogo pri rešitvi balkanskega problema.

Ne veliko bolje kakor na Turškem je bilo v pretečenem stoletju na Ruskem, nič zanesljivega, nobena pravega štetja, samo cenitve po posameznikih, ki so pa glede etnografije itd. imeli tu vse drugačne pojme kakor mi sedaj. Hassel n. pr. prišteva v svoji knjigi: Statistischer Abriß des russischen Kaisertums, Nürnberg und Leipzig, 1807, Lete in Litavce Slovanom, Kozaki so mu samostojna panoga slovankega plemena, med Finci in Tatari ne dela prave razlike, Samojede imenuje pod rubriko „Polarvölker“. Približno isto razpredelbo imajo v tem času tudi Müller: Handbuch der Statistik, Bremen, 1804/05; J. C. Kaffka: Statistični obris Ruske za vlade Aleksandra I., Lipsko, 1809; Ehrmann: Neueste Kunde vom Russischen Reiche in Europa und Asien, Prag, 1808, itd. Kakor na Balkanu, tudi na Ruskem ljudsko štetje ni imelo drugega namena kakor določiti število davkoplačevalcev, zato so včasih našteali samo družine ali pa družinske očete. Tako navajata Hassel in Kaffka Live s 300 rodbinami, med Ostjaki ob Obu je bilo 35.282 davkoplačevalcev, med Teptjari l. 1762. (začetek Katarininega vladanja) 34.000, Nogajski Tatari so šteli 500.000 družin (seveda po statistiki, a število je previsoko), pri Kalmükih so se ozirali na število šotorov, bilo jih je 20.000.

Nemcev je bilo takrat na Ruskem še jako malo, Hassel: 180.000, Kaffka: 120.000, istotako Uzev. Židov, in sicer moških, našteje Uzev 200.000. Vsekakor so te številke prenizke; akoravno moramo n. pr. pri Židih računati na velik naravni prirastek do l. 1900., je kljub temu številu 200.000 napačno. Cela Ruska je takrat štela okoli 35–40 milijonov duš, do l. 1900. se je prebivalstvo pomnožilo na 110 milijonov, se je torej potrojilo; če bi bilo pri Židih vpoštevati isto pomnoženje, dobimo 600.000 duš; recimo pa, da so rastli primeroma še enkrat tako hitro kakor drugi Rusi, dobimo za l. 1900. 1.200.000, z ženskami nad dva milijona. Ta rast pa ni verjetna; čudimo se že temu številu, v resnici je pa Židov na Ruskem sedaj nad pet milijonov, znamenje, kako zelo so se takratni statistiki motili, kar jim pa seveda ni zameriti, ker je ruski uradni aparat tako slabo deloval. Mnogo so pisali o Ruski tudi Storch, Herrmann in Liechtenstern, ki pa ne povedo nič novega.

Največ podatkov o Ruski v onih časih ima pa brezdvomno znani nam statistik Hassel. Omenimo najprvo veliko delo: *Vollständiges Handbuch der neuesten Erdbeschreibung von Cannabich, Hassel u. a., Weimar 1819–32*. O Ruski poroča Hassel sam v 11. zvezku, Weimar 1821. Navaja nam prejšnje statistike, razen imenovanih še Beneckerja, Georgija in Wichmanna, potem *Mémoires de l'académie de Petersbourg*, nadalje revizijske liste, o katerih pa omeni: *aber diese waren gar nie genau, denn die privilegierten Klassen wurden gar nicht aufgenommen etc.* Ko določa število prebivalstva l. 1820., napravi sledeče tabelo:

1.	Angabe der Petersburger Akademie für das Jahr 1806	41,253.483
2.	Innere Vermehrung in 14 Jahren, jährlich 500.000	7,000.000
3.	Das 1807 erworbene Bialystok . . .	219.050
4.	Die 1812 erworbenen Kaukasusprovinzen	120.000
5.	Das 1809 erworbene Finnland . . .	1,101.898
6.	Das 1815 mit Rußland verbundene Polen	3,472.500
		53,166.931

Pri določevanju narodnosti uporablja poleg omenjenih še Bretona in Rechberga, največ mu pa služi znamenito delo Georgija: *Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, St. Petersburg 1776–1781*. Napake ima iste kakor drugi statistiki, polarne narode i. dr. Ker so takrat pisali vedno le o celi Ruski, torej tudi o azijski, slišimo imena, ki jih v današnjih geografskih knjigah pri Evropi ne nahajamo; tako čujemo pri konfesijah o 300.000 lamaitih in 600.000

šamanih. Pri posameznih gouvernementih (guvernmentih) je pa toliko števil, da se moramo temu izredno pridnemu delavcu kar čuditi. Ta ima zopet nove vire, statistika Brömsena in Seblovskega itd. O Poljski govori posebej, podatki so boljši, ni čuda, saj je bila dostikrat izmerjena in prešteta.

Še veliko obširnejše in natančnejše je pa krasno njegovo delo: *Statistischer Umriß der sämtlichen europäischen und der vornehmsten außereuropäischen Staaten, Weimar 1823–1824*.

O Ruski govori v drugem zvezku, stran 1–36. Najprvo navaja zopet avtorje in zopet dobimo nova imena, tako Crome, Karačaj, Gräberg, Clarke, Uzevoljskoj: *Description de l'empire, 1813*. Potem pridejo na vrsto narodnosti, nato konfesije, zatem cele pokrajine in slednjič posamezni guvernmenti in pri vsakem zopet najrazličnejši podatki o narodnostih itd. z navajanjem virov in pripombami, kdo je bolj zanesljiv i. dr. Lete in Kure prišteva še vedno brez pridržka Slovanom, pri finskih Livih omeni tudi neke Krevine, drugače pa ista imena kot drugi, Čuvaši, Čeremisi, Mordvini, Teptjari itd. Te bomo še pozneje klasificirali. V kraljestvu Kazanu so stanovali tudi Biarmijci in Kizilbaši, v Sibiriji Barabinci in Kačinci. Če bi se bila ruska vlada toliko trudila kakor Hassel, bi bili mi o Ruski v prejšnjih časih vse drugače informirani.

V Zedlitzovi geografiji l. 1829. čitamo tudi o 25.000 Indijancih, ker je bila Alaska takrat ruska (do 1867). Pri konfesijah ima tudi on že zgoraj omenjene Filipone.

Leta 1829. je izšla knjiga I. H. Schmitzlerja: *Essai d'une statistique générale de l'empire de Russie. Paris et St. Pétersbourg*. Vzбудila je mnogo zanimanja, ker ima avtor čisto drugačno metodo kakor drugi statistiki do takrat. Za evropsko Rusijo našteje okoli 49 milijonov prebivalcev (brez Poljske), Kazan in Astrahan sta mu v Evropi, Hassel jih je štel še k Aziji; sploh je obdržal Hasselove tabele, a je mnogo popravljaj. Pri narodnostih je Lete in Kure ter Litavce izločil ter jih navaja kot samostojen narod, pod rubriko: *la race slavonne (slave) imenuje Ruse, Poljake, Bolgare in Srbe*. Pri Rusih omeni: *Les Russes comptent environ 43 millions d'individus; à la mort d'Ivan III. Vasiljević, en 1505, il en existait pourtant à peine 10 millions*.

O Fincih pravi, da jih je bilo včasih mnogo več, da so se pa preveč pomešali z drugimi narodi in se tako v nekaterih krajih skoro popolnoma poizgubili; mešali so se najprvo s Turki in Mongoli, ki so jim pa vendar sorodni, potem pa z Rusi, svojimi premagalci. Nemci so narastli na 380.000, Židov je bilo na Ruskem po njegovem mnenju že 460.000, samo v guvernmentu Vilni 100.000, v Podoliji pa celo 136.000.

Sploh bomo pri Židih opazili, da jih je največ v pokrajinah nekdanjega poljskega kraljestva.

Poljske pokrajine so imele svoje posebne statistike; jako lepo in zanesljivo delce za ta čas je študija dr. Karola Andréja: *Polen in geographischer, geschichtlicher und kulturhistorischer Hinsicht*, Leipzig, 1831. Opiše nam vse nekdanje poljske dežele, tako Zahodno Prusko, Poznanjsko, Galicijo, Krakov, Poljsko po kongresu 1815, Litavsko, Samogitijo, Belo Rusijo, Volinijo, Podolijo in poljsko Ukrajino ter Kurlandijo in Semgalijo. Prebivalstvo vseh teh pokrajin je štelo takrat okoli devetnajst milijonov, za tiste čase zelo velika številka. Navaja tudi vire, tako Plater: *Geographie des östlichen Europa*; Schnitzler, Balbi: *Balace politique du globe* in zopet Balbi: *L'Empire russe comparé aux autres puissances du monde*.

V teh letih so izšle tudi geografije Bikesa 1833, Schliebena 1833, Fränzlina 1838, Schlögl von Ehrenkreutz 1839, Schnabla 1840, Bulgarina 1839 itd. Schlögl nam prinaša novih virov, tako Fabrija, Bissingerja, Schlötzerja, Karamzina, Stritterja, Eversa, Rottecka. Zanimiva in jako dobra je študija Tadeja Bulgarina: *Rußland in historischer, statistischer, geographischer und literarischer Beziehung*, I. Band: *Statistik*, Riga und Leipzig 1839. Bulgarin je eden najboljših poznavalcev ruskih razmer in zato naj tu navedemo par njegovih opazk: In Europa gibt es wohl kein Land, wo die Angaben über die Anzahl der Bewohner so voneinander abweichen, wie in Rußland. Le Clerc nahm 14 Millionen an, Voltaire, Maréchal und Williams 18, Levesque 19, Büsching in der ersten Ausgabe seiner Erdbeschreibung 20, in der zweiten 30, Ahlbaum 22, Core 23, Süßmilch und Ebeling 24. Crome 25, Peleščev 26, Hupel 28, Beausobre 30 etc. Navede še dvajset avtorjev z različnimi številkami; med geografi vidimo Ruse, Francoze, Angleže, Nemce in Švede. Tudi uradne revizije se mu ne zdijo zanesljive; ker mora imeti neko podlago, da gre na tej do končnih rezultatov, mu služi za to revizija iz leta 1793.—1797., to je peta revizija; k temu številu, 35,166.367, prišteje še dva milijona takih, ki jih pri reviziji niso šteli, plemstvo i. dr., potem prirastek, nove pridobitve ter dobi tako približno 60 milijonov za celo Rusko, tudi azijsko in ameriško. Poleg revizij so imeli na Ruskem tudi neka splošna štetja, kjer so vse popisali, a Bulgarin jim z drugimi vred nič ne verjame. Prvo revizijo so izvršili že leta 1723. in našli 5,794.928 davkoplačevalcev (plemstvo ni plačevalo davkov, zato ga tudi niso prišteli, ravnotako ne duhovništva in armade).

Bulgarin poizkusi določiti tudi narodnosti in veroizpovedanja. Kozake šteje k Malorusom (Ukrajincem) in pravi, da jih je bilo takrat 389.000 ob Donu, 100.000 ob Črnem morju, 100.000 ob Bugu, 100.000

ob Uralu in pri Orenburgu, 20.000 ob Volgi pri Astrahanu in 200.000 v Sibiriji. Židov našteje že 650.000, Nemcev tudi že 450.000. Na drugem mestu pa pravi, da je Židov 1,495.364, torej skoro milijon več kakor prej, ne navede pa vira, kje je to število dobil. Nam se zdi to seveda veliko bolj verjetno kakor pa 650.000, iz zgoraj navedenega vzroka. Bernoulli nam v svoji populacionistiki takoj prihodnje leto govori o tem, tudi njemu se zdi poldrug milijon Židov dosti verjetnejši: „Wirklich sollen Anfang 1839 nicht weniger als 1,520.000 Juden gezählt worden sein.“ O ruskih uradnih štetvah pa pravi: „Die meisten dieser Summen beruhen ohne Zweifel auf bloßen Schätzungen und sind sehr unsicher.“ Katolikov naračuni 6.3 milijona, podlaga so mu krstne matrice.

Jako dober poznavalec ruskih razmer je bil tudi geograf in statistik prof. A. F. Possart. Spisal je knjigo: *Die Königreiche Schweden und Norwegen, das Kaisertum Rußland und Königreich Polen, und der Freistaat Krakau*. Drugi del obravnava Rusijo, izšel je v Stuttgartu leta 1840./41., tretji Poljsko, pomagala sta mu pri tem Lukasjevicz in Mułkowski, Stuttgart 1840. Šest let pozneje je izdal posebno študijo o baltiških pokrajinah. Katolikov našteje dosti več kot Bernoulli, namreč osem milijonov. Pravi, da je samo na Poljskem umrlo leta 1832. 184.000 ljudi na kozah, l. 1831. sta pa vojna in kolera ugrabili okoli 80.000 Poljakov.

V tem času se pojavi nov geograf, ki ga poznamo že z balkanskega poluotoka, Berghaus Henrik. V svoji knjigi: *Grundriß der Geographie von Europa* govori obširno tudi o Ruski in nam navede celo vrsto datov. Velikoruse šteje zase, Maloruse pa skupaj s Kozaki, Židov, ki so na Ruskem zaradi svojega jezika itd. ravnotako kot na Balkanu posebna narodnost, pa že 2,182.600, katolikov 11% vsega ruskega prebivalstva in ker je vseh ruskih podanikov 62,500.000, je po njem katolikov 6,875.000, protestantov 2²/₃% i. t. d. V drugem svojem delu: *Allgemeine Länder- und Völkerkunde*, našteje že 600.000 Nemcev, Židov pa nekako poldrug milijon. Hathausen nam poroča l. 1847. v knjigi: *Studien über Rußland* tudi o nemških kolonistih ob Volgi; leta 1775. jih je bilo 23.184, 1806 okoli 40.000; 1836: 108.934; 1838: 117.880; takrat, 1847, pa že približno 150.000.

Skoro iste podatke kakor Berghaus imata tudi I.: *Das russische Kaiserreich*, Grimma 1847 in August pl. Oldekop: *Geographie des russischen Reiches, nach den neuesten Quellen bearbeitet*, Leipzig und St. Petersburg 1842. Židov našteje tudi slednji okoli poldrug milijon, pol milijona na Poljskem, milijon pa v Rusiji sami. Tudi Ungewitter se v svoji geografiji ujema z imenovanimi avtorji.

Če sedaj preračunimo prebivalstvo ruskega carstva za preteklo stoletje nazaj, z uporabo vseh mogočih virov, dobimo za leto 1840. številko 56,252.000 in če primerjamo to z drugimi rezultati, ki so jih dobili statistiki že takrat, vidimo, da sta najsigurneje računila italijanski geograf Adrijan Balbi in Nemeč Reden; prvi je naštel namreč za evropsko-ruske guvernmaje 52,575.000 ljudi, za Poljsko pa 3,900.000, skupno 56,475.000. Mislimo pa, da se vendar nekoliko moti, ko pristavi pri konfesijah: „Alle nichtorthodoxen Religionen werden nicht nur geduldet, sondern haben auch freie Übung ihres Kultus und die Verschiedenheit desselben verhindert in Rußland nicht, zu öffentlichen Ämtern zu gelangen.“ Za katolike to gotovo ni veljalo, kakor tudi sedaj ne.

Friderik Viljem pl. Reden je leta 1843. izdal v Berlinu in Poznanju knjigo: Das Kaiserreich Rußland, statistisch-geschichtliche Darstellung. Za leto 1858. nam poda po bulletinu scientifique carske akademije število 56,250.000, kar se popolnoma vjema z današnjimi računi. Zanimiva so njegova raziskovanja za celo stoletje nazaj, kar je bilo takrat jako težavno. Sledeča je njegova tabela (brez Sibirije, kirgiških step, rusko-azijatskih otokov in ameriške Rusije):

1725	približno	20,000.000
1763	približno	25,000.000
1783	rezultat revizije	27,400.000
1795	rezultat revizije	33,000.000
1803	po rezultatu naborov	36,000.000
1806	po oficijelnih podatkih	41,253.483
1811	po oficijelnih podatkih	42,265.000
1822	po cerkvenih listinah	48,900.000
1826	po cerkvenih listinah	49,990.000
1829	rezultat revizije	51,142.467
1832	po cerkvenih listinah	52,356.517
1836	po ofic. podatkih fin. ministrstva	55,659.000

Brachelli omeni v svoji statistiki leta 1853. prvi izmed znanih geografov Beloruse, 2,800.000; katolikov je na Ruskem 6,500.000. Beloruse imajo potem tudi drugi geografi, tako Galletti 1854 in 1859, 3,600.000. Ker so Rusi imeli takrat tudi Besarabijo, vidimo, kakor že prej, med narodnostmi tudi Rumune, ki so jim rekli Valahi, tedaj okoli pol milijona; Samojedi so, kakor bomo videli spodaj, sedaj že samostojen narod, samo malo jih je, 4495; Vogulov celo samo 872. Katolikov je približno 11% ruskega prebivalstva, ortodoksnih 80·38%, protestantov 5·43%, židov 2·56, mohamedanov 0·9 (veliko premalo).

Leta 1851. je izšlo več etnografskih študij znamenitega geografa Köppena; tem je sledila začetkom leta 1852. etnografska karta ruskega carstva, pojasnjena po razpravi, ki je izšla 20. februarja l. 1852. v

Izvestjih c. akademije znanosti, IX. zvezek, fil. hist. skupina, št. 22 in 24. Köppenovo delo je uporabil že imenovani Galletti, potem Reden v svojem delu: Rußlands Kraftelemente und Einflußmittel, Frankfurt am Main 1854. Tam omeni, da je januarja l. 1850. izšel manifest ruskega carja, glasom katerega se je imela vršiti revizija vsega ruskega prebivalstva. Končana je bila ta revizija leta 1851., in to je prvo kolikortoliko zanesljivo uradno štetje na Ruskem.

Bertillon pravi: Les chiffres 1851—1858 résultent de la révision, c'est-à-dire du recensement direct des classes contribuables, et d'un calcul pour les classes non contribuables. Revizijska dela je uporabil Köppen in na podlagi teh in temeljitih svojih raziskovanj sestavil imenovano karto. On je prvi, ki je narode obširnega ruskega carstva znanstveno klasificiral. Reden sam pravi: Die beste Arbeit über die Volksstämme und Sprachenzweige Rußlands ist die von Köppen. Zato naj navedemo tukaj njegovo razpredelbo, zlasti še zato, da jo primerjamo potem z razpravo Ritticha, izšlo ravno petindvajset let pozneje, 1877.

Köppenova razdelitev:

Samojedi	4.495
Laponci	2.289
Ingrijci { Voguli	872
{ Ostjaki (v Aziji)	
Finici { Čudi v ožjem pomenu	15.617
{ Čudi v širjem pomenu { Voti	5.148
{ Esti	633.496
{ Livi	2.074
{ Avramojzet	29.375
{ Savakot	42.979
{ Karelijci v širjem pomenu { Ingrijci (drugikot zgoraj, samo isto ime)	17.800
{ Karelijci v ožjem pomenu	171.695
Bijarmijci { Sirjeni	70.965
{ Permijci	52.204
{ Votjaki	186.770
{ Besermjani	4.545

Danijel Völter ima pa v svojih knjigah: Lehrbuch der Geographie in Das Kaisertum Rußland Eßlingen 1855, nekoliko drugačno razpredelbo. Vse narode razdeli v one kavkaškega plemena in one mongolskega plemena. Pri prvem razlikuje Slované, Fince! Turko-Tatare! Lete in Litavce, Žide, kavkazijske narode, Nemce, Georgijce ali Gruzijce, Armence, Grke, Valahe in Cigane, pri mongolskem pa prave Mongole, Mandžu-Tunguze (ker je tudi azijska Rusija omenjena) in polarne narode, izmed katerih navede Samojede, Laponce in Eskime. Statistiki Kolb zopet pa spoji Poljake in Litavce, Fince in Lete, Armence in Gruzijce.

Schweizerjeve in Köppenove študije je uporabil tudi Petermann v svoji reviji „Mitteilungen“; tako imamo leta 1860. članek: Flächeninhalt und Bevölkerung des russischen Reiches, leta 1855. pa: Die Bevölkerung Rußlands zur Zeit der neunten Volkszählung im Jahre 1851.

V svoji „statistiki 1862“ omeni Kolb, da je zbolelo leta 1848. na Ruskem 1,686.849 oseb na koleri in da jih je od teh umrlo 668.012! Krimska vojna je pobrala Rusiji več kot pol milijona ljudi, po tej vojni se je izselilo nad 85.000 Tatarov in Nogajcev, priselilo pa le nekaj Bolgarov. Vsled nezdravih razmer se je število prebivalstva na Rusko-Poljskem od l. 1850. do 1858. skrčilo od 4,857.700 na 4,764.446. Litavcev in Poljakov našteje sedem milijonov, Velikorusov in Belorusov 36,600.000 (33 + 3·6 milijona), Malorusov 11,200.000, Fincev in Letov 3,300.000, Tatarov 2,400.000, Nemcev 600.000, Gruzijcev in Armencev 2,000.000, Židov 1,500.000, Uralcev 600.000, pristavi pa pri vseh: nach einer nicht sehr zuverlässigen Schätzung.

Izvrstno, nad vse zanimivo in jako vestno sestavljeno delo o ruskem prebivalstvu in o štetju na Ruskem sploh je izdal A. v. Buschen leta 1862. v Gothi pod naslovom: Die Bevölkerung des russischen Kaiserreiches. Zagovarja uradno štetje, pravi, da ni tendenciozno in namenoma napačno; če so pa napake, pa ne smemo gledati na številke same, ampak na razmerje, v katerem so si posamezne pokrajine, konfesije in različni narodi. Govori mnogo o zgodovinskem razvoju, katerega rezultat so današnje etnografske razmere na Ruskem; posebej še omenja za Fince (v širjem pomenu) usodepolno dejstvo, ko so jih Rusi, prodirajoč proti severu, razcepili v dva dela, katerega dejstva zaključek je vedno bolj naraščajoče rusificiranje tega nekdanj tako močnega plemena. Potem navaja oficijelne podatke ljudskega štetja iz leta 1858.:

Evropska Rusija	59,330.752
Kraljestvo Poljsko	4,764.446
Velika kneževina Finska	1,636.549
Sibirija	4,035.000
Kavkaške namestnije	3,764.000 ¹
Skupaj .	73,530.747

Pri veroizpovedanju izvaja, da je 93% ruskega prebivalstva kristjanov, samo guvernmaji Orenburg, Astrahan in Tavrija so do polovice mohamedanski. Na zahodu je le 5–10% nekristjanov, a ti so skoro izključno židje. Razkolnikov, ki več ali manj živijo po svojih običajih, obredih itd., je 806.000; poleg

¹ Brez gorskih narodov v Abhaziji in Dagestanu, pa inkluzivno Mingrelijo, Zebeldo in Samursakan.

teh jih je pa mnogo takih, ki simpatizirajo z latinsko cerkvijo in katere vlada deloma hudo zasleduje, deloma se pa nominalno prištevajo grški cerkvi, imajo pa svoje obrede in obhajajo službo božjo v skritih krajih. Največ jih je v severnih pokrajinah Vologda in Novgorod.

Za vsak guvernmata čitamo potem natančno število prebivalstva ne samo samega na sebi, ampak tudi po narodnostih in konfesijah. Petrograd kot provinca je štel takrat poleg Slovanov še 108.000 Fincev, 2000 Letov in 75.000 priseljencev, med temi 50.000 Nemcev; nekoliko Fincev in drugih so našteji tudi še v pokrajinah Arhangelsk, Olonec, Pskov, Novgorod, Tver, Jaroslav in Kostroma, Moskva je skoro čisto slovanska, samo 12.000 priseljencev, med njimi 8000 Nemcev; domalega izključno slovanski so Vladimir, Smolensk, Kaluga, Tula, Orel, Kursk, Harkov, Voronež, Rjazan, Černigov in Poltava; v slednjih dveh je tudi nekaj Židov, se že približujemo stari Poljski. V Tamboru, Pensi, Nižnem Novgorodu, Kazanu, Vjatki, Permu, Orenburgu, Saratovu in Astrahanu je pa prebivalstvo sicer po veliki večini tudi slovansko, a vendar je tam mnogo finskega in v zadnjih guvernmajih tatarskega ljudstva, ki se seveda vedno bolj asimilira Rusom: samo Simbirsk in Samara sta popolnoma ruska. Največ priseljencev je bilo v Saratovu, 70.000, večinoma nemški kolonisti. Zelo bujna je etnografska slika v Estlandiji, Livlandiji in Kurlandiji, v prvi 253.000 Estov (Fincev), v drugi 355.000 Estov, 319.000 Letov in Litavcev, 58.000 priseljencev, večinoma Nemcev, v Kurlandiji 2000 Livov (Fincev), 410.000 Letov, 25.000 Židov in čez 40.000 Nemcev. Tudi Vitebsk ima še 142.000 Letov, 62.000 Židov in 10.000 tujcev; število Židov raste vedno bolj, čim dalje gremo proti zahodu. Mohilev n. pr. jih ima že 103.000, Kovno 101.000, pa tudi še 730.000 Letov in Litavcev, Vilna 418.000 Letov in 77.000 Židov, Grodno 202.000 Letov, 94.000 Židov, Minsk prvih 65.000, drugih 97.000, Volinija že 184.000 Hebrejcev, Podolija 196.000, Kijev pa kar 225.000. V Kerzonu in v Besarabiji je živelo poleg drugih tudi mnogo Rumunov, 75.000 oziroma 410.000, na Krimu 275.000 Tatarov, v Jekaterinoslavu se pojavijo v večjem številu Grki, 32.000, v Besarabiji Bolgari, celo donski kozaki niso bili sami, prebivalo je takrat med njimi še 1000 Tatarov, 22.000 Kalmükov in nekaj Ciganov. Jako mnogovrstno je rusko prebivalstvo; a do enakih konfliktov kakor v Avstriji ne more priti, ker tvorijo Rusi sami (četudi prištejemo še Poljsko) 75% vsega prebivalstva, vsi Slovani skupaj 82%, ker so druge narodnosti politično razcepljene, še bolj pa geografsko, ker jih je večina na nižji stopnji nego so Rusi itd.

Če izvzamemo Rusko-Poljsko in se oziramo na izključno ruske provincije, vidimo, da je število katolikov dosti majhno; precej jih je bilo v guvernmaju Vitebsk, 216.567 proti 452.242 pravoslavnim; zelo veliko jih je bilo v pokrajini Kovno, 802.358, pravoslavnih samo 30.000, v veliki večini živijo katoliki tudi v okraju Vilna, mnogo jih je v okrajih Grodno in Minsk, drugje absolutno tudi še precej, relativno pa ne dosti. Zanimivo je, da je bilo takrat med donskimi kozaki samo triindvajset protestantov ter štirinajst katolikov, žida seveda nobenega.

Katoliki so bili večinoma rimski, samo kakih 600.000 je bilo unijatov. V celi Ruski so jih našli 7,128.000, in sicer 3,200.000 v Rusiji sami in 3,928.000 v Rusko-Poljski.

Hoffmannova enciklopedija in Brachellijeva statistika se opirata na Köppena in Buschena. Zelo samostojen je pa Böckh v svoji že omenjeni knjigi: *Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet*. Najprvo nam navaja Köppenove in Buschenove številke, potem pa nam poda poseben članek pod naslovom: *Übertragung der Köppenschen und Buschenschen Zahlen auf den Bevölkerungsstand nach der Revision von 1858 unter Berücksichtigung der Aufnahmen über die Konfession*. Nemcev našteje 559.231, Židov 1,425.784, Poljakov (to v Rusiji brez Poljske) 1,192.653, potem 99.176 Bolgarov in Srbov itd., vsega skupaj 12,076.178 Nerusov, to je 20·35% vsega prebivalstva, in 47,254.574 Rusov, 79·65%. Poljsko obravnava posebej, Nemcev je bilo tam po njegovih poizvedbah in preračunanju 264.236, Rusov 228.306, Židov pa več kakor obeh teh skupaj, 615.000 itd. V Finski

je bilo Rusov samo 15.000, Skandinavcev (Švedov) 185.000, Nemcev 5000, vsi drugi, 1,431.000, so bili Finci. Četrty odstavek pri Ruski se glasi: *Zusammenstellung der Ergebnisse verschiedener Schätzungen der Nationalitätsverhältnisse im Russischen Reiche einschließlich Polen und Finnland für den Bevölkerungsstand von 1860*.¹ Nemcev je bilo vseh skupaj 933.300, pristavi pa: mit den deutschen Juden, ohne diese aber 854.000, Skandinavcev in Angležev 204.000, Romanov 833.300 (večinoma Rumunov), Letov 2,509.200, Židov 2,030.000, finskih narodov 3,853.000, Tatarov, Ciganov itd. 3,247.000, Poljakov 4,733.000, Bolgarov in Srbov 61.200 (mnogo manj kakor prej), Rusov 48,306.000. Če izrazimo te številke v odstotkih, dobimo 72·7% Rusov, 7·2% Poljakov in drugih Slovanov, vseh Slovanov 79·9%, t. j. 80% ali štiri petine vsega ruskega prebivalstva.

Do nekoliko drugačnih zaključkov pride Brachelli v svoji statistiki l. 1876. Podatke ima za različna leta, od 1868 do 1873, ker niso v Ruski šteli takrat kakor v Poljski in Finski. Rusov pravi, da je bilo 51,843.000, skoro 73% na vsem Ruskem in 80% v pravi Rusiji; Poljaki so tvorili večino, 66%, v kraljestvu; Finci veliko večino, 90%, v svoji kneževini. Nemcev je 900.000, $\frac{2}{3}$ na Ruskem, $\frac{1}{3}$ na Poljskem. Rimskih katolikov je statistika izkazala 7.439.724, in sicer 2,882.991 na Ruskem, 4,555.733 na Poljskem, kakih 1000 na Finskem. (Dalje.)

¹ Nekaterne številke tukaj so drugačne kakor če štejemo zgorajšnje podatke ali pa če jih primerjamo z onimi pri pregledu Evrope, ker je dobil novih poročil, ko so bili nekateri odstavki že natisnjeni.

CARIGRAD PRED POŽAROM

CARIGRAD: MOST V PERO

Matija Jama, slovenski slikar.

Napisal dr. Jos. Regali.

Bilo je za časa prve slovenske umetniške razstave l. 1900., ko sem se seznanil z Matijem Jamom. Takrat so se zbirali v Ljubljani novi ljudje, ki so hoteli ustvariti na Slovenskem umetniško gibanje v večjem obsegu, ljudje, za katerih večino dotedaj slovenska javnost ni skoraj vedela, da žive. Matija Jama je bil sicer znan že vsaj po imenu, dasi je razstavil dotedaj le nekaj slik po ljubljanskih izložbah, pač pa je prinašal tuintam Dom in Svet njegove ilustracije. Jama se je mudil nekaj časa v Ljubljani in spominjam se dobro, kako sva kot mlada gimnazijca z rajnim Francetom Dobnikarjem — ki bi bil postal brezdvomno eden izmed največjih slovenskih umetnikov, da ga ni pobrala smrt, ko je komaj vstopil v semenišče — srečavala po ljubljanskih ulicah mladega moža, bledega lica, s ščipalnikom na nosu, zavitega v havelok ter z mehkim klobukom, potegnjenim na čelo, hitečega po mestu s slikarsko skrinjico ali pa s fotografskim aparatom v roki. Rajni Dobnikar je prvi izvedel, da je to slikar Jama. Pred tiho resnobo, ki ga je spremljala, sva imela oba respekt.

Lepi časi so bili po prvi slovenski razstavi. Živel je v Ljubljani Mura ter kramljal in sanjaril o kmetškem življenju, poeziji polja in slovenskih vasic, narodnih pipah in romantični, nedosegljivi sreči. Na Krakovskem ristanu je imel Grohar svoj atelijé ter se bližal v umetnosti večni učiteljici naravi, na Mirju je snoval v polnih akordih Jakopič svoja dela, Jama in Župančič pa sta si postavila šotorišče v Udmatu, da je bilo bliže na široko Ljubljansko polje. Jama je tedaj delal še dosti „monakovsko“. Hodil je v ljubljansko okolico slikat najrazličnejše krajinske motive, slikal je bele breze s koprnečimi vejicami v pomladnem vetru pod tivolskim gozdom, pogled na frančiškansko cerkev od Ljubljanice in nebroj drugih lokalnih stvari. Razlagal nam je slikarske probleme in z živo ljubeznijo govoril o naravi. Fin, lahno satirično pobarvan humor je prodril včasih v njegovo melanholijo, ki mu je lastna v kljub notranjemu nemiru. Čital je tedaj najrajši Homerja in latinske klasike, in sicer v originalu. Velik halô je bil, ko je nekoč „potegnil“ ljubljanske „arheologe“ s starimi rimskimi novci in posodami, ki jih je sam modeliral ter razstavil pri Schwentnerju. Ljubljanski listi so mu povrsti nasedli.

Jama je bil estét v govoru in mišljenju, dasi je ljubil skrajno preprostost. Ničesar ni bolj sovražil kot banalnost. Oster opazovalec narave in ljudi, spaja trezen premislek in mehko liriko, ki je zvenela iz njegovih starejših del zlasti v veliki meri in nekaj ta-

kega razpoloženja je bilo včasih v njegovih delih kot ga prinaša ljubljanska jesen, ki je tipična za naše mesto in nikjer tako čarobna kot v Ljubljani. In Jama je Ljubljančan.

Porodil se je v starem, trgovskem delu Ljubljane, na Starem trgu, v hiši sedaj št. 7. Na Starem trgu in v njega bližini stoje starodavne hiše z estetično lepimi fasadami, ki kažejo ponos, blagostanje in udobnost nekdanjih ljubljanskih patricijev. Ta del mesta, z ozkimi ulicami in mnogimi kamenitimi portali, reprezentuje lep del domačega bařoka. Jamova rodbina je bila nekoč premožna ter se je pečala s trgovino z usnjem. Rojstni dan Matija Jama je bil petek, 4. januarja 1872.¹ „In petek,“ meni Jama sam, „je slab začetek.“ Obiskoval je ljudsko šolo in gimnazijo do IV. razreda v Ljubljani, odkoder se je preselila rodbina po očetovi smrti v Zagreb. Tu je živel v skromnih razmerah, dovršil gimnazijo in se naposled na prigovarjanje svojcev vpisal kot slušatelj prava na zagrebško univerzo. Gotovo se je Jamu vsled dolgega bivanja v Zagrebu Hrvaška tako priljubila, da jo smatra za svojo drugo domovino ter se je tudi pozneje opetovano naselil med Hrvati.

V Zagrebu je bilo kulturno življenje že v cvetu, ko je prišel Jama dol. Zanimanje za umetnost se je po otvoritvi Strossmayerjeve umetniške galerije začelo intenzivneje razvijati in tudi delovanje Kršnjavega se je že čutilo. Brez dvoma so ti odnošaji kolikortoliko vplivali tudi na mladega Jama.

Jama je slikal že v zgodnji mladosti, a umetniško zvanje se je oglasilo v njem z vso silo, ko se je l. 1892. otresel prahu rimskega prava ter odšel v Monakovo, Meko vseh mladih slikarskih talentov. Slučajno je tu vstopil v slikarsko šolo Hollósyjevo. Hollósy je bil sicer rodóm Madžar, po umetniškem naziranju pa Francoz, strog, ali vendar mehak risar. Njegovi vzori so bili Holbein ml., Lepage, Dagnan, Bouveret. Jama pripoveduje, da se mu je pri Hollósyju zelo dopadlo, kajti svojega mnenja ni vsiljeval nikomur. Na akademijo ga tedaj ni prav nič veselilo radi sistema, ki je vladal na njej.

Jama sam piše o svojem prvem monakovskem bivanju tole:

— Ni bilo brez pomena zame, da sem bil v Monakovem ob času, ko so se „mladi“ cepili od „starih“ v Glaspalastu ter si zidali svojo „Secesijo“. Bila

¹ Jama mi je tozadevne in nadaljnje podatke kakor tudi spodaj citirana svoja naziranja o umetnosti pismeno sporočil, za kar se mu zahvaljujem. Pisatelj.

je to prva tega imena na Nemškem. V Monakovem pa grozen polom. Lenbach-Heyse contra impresionizem! Slike, ki sem jih videl v „Secesiji“, so bile nekaj čisto drugega, kakor pa one v „Pinakoteki“. Tam neposredno življenje, tu konzerve, sladkarije, umiranje! Tedaj je postal impresionizem epidemičen, bil je tudi nam, najmlajšim geslo. Zahtevalo se je, naj se ne slika tistega, kar so drugi za resnico spoznali, tudi ne resničnosti (ki nam je, kakor znano, nedosegljiva), ampak to, kar se je nam zdelo, da je resnica. Pričelo se je ono, kar je nekdo imenoval „schrankenloses Ausleben der Individualität“. Ta beseda se glasi zelo nevarno, pravzaprav pa se je samo zahtevalo, da napravljajo poslikan kos platna neposredni in ravnostni harmonični in enotni vtis kot izrezek iz narave, ki ga je slikar ravno slikal. Da nam je tedaj slikati listje na drevju zeleno, če smo ga tako videli, ne pa rjavo. Dejali so tudi, da motivi in predmeti sami v slikarstvu nimajo nikakega pomena, če niso v zvezi s celoto in nevsiljivi drug napram drugemu. Seve, da je ta način slikanja, ki je brez šablone, za marsikoga dolg in trnjev pot. Bil je tudi zame. Življenje in borba za obstanek sta me večkrat prisilila, da sem prevzemal dela, ki sicer niso bila v skladu z mojimi principi, vendar nisem pustil cilja izpred oči. —

Že v teh časih je pričel Jama priobčevati svoje risbe v Dom in Svetu, tedaj edinem ilu-

strovanem slovenskem listu, kjer je pokojni dr. Frančišek Lampe z veseljem priobčeval ilustracije slovenskih umetnikov ter jih po možnosti tudi honoriral, kar je bilo v veliko podporo zlasti umetnikom, ki so še študirali. Na podlagi teh ilustracij je dobil Jama sicer majhno podporo deželnega odbora kranjskega ter je vstopil za nekaj časa na monakovsko akademijo v šolo prof. Hertericha. L. 1897. ga je uvedel Jakopič pri Ažbetu, ki ga je pozval, naj vstopi v njegov atelijé, kjer je bil že tudi Jakopič.

Na moje vprašanje mi je opisal Jama razmerje do Ažbeta tako: — Čas pri Ažbetu spada med najprijetnejše mojih študij. Z Jakopičem sva poizkušala na najraznovrstnejše načine slikati svetlobo. Ažbetu to sicer ni bilo prav povolji, ker je tedaj gledal samo na plastiko (Kugelprinzip). Vendar se je pozneje, ko se je nama nekaj stvari posrečilo, prepričal, da sva imela prav, ter je izdal parolo, da je treba tako slikati, kakor kdo vidi, samo plastika da je stvar kiparjev. Ažbe v slikarstvu na naju ni prav nič vplival, midva bolj na njegovo šolo. Jakopičev način se je pa močno videl v mojem slikanju, samo da se načina

M. Jama

Hollósyjevega nisem mogel iznebiti... Ažbe sam ni mnogo slikal. Krivo delajo tisti, ki ga vedno omenjajo kot nekakega „učitelja“ nas mlajših. On je bil v Monakovem precej dober steber Slovencev, ako je bila „sila velika“, se je dobilo pri njem skoraj vedno 10 mark. Ali da bi on mogel umetnosti dati, učiti, mu je vsega manjkalo. Njemu ni bilo mogoče iskati problemov, ampak mogoče mu je bilo samo abc, tehnike, naučiti začetnika. To je in bo zaslug njegovih šol. Kakor sem omenil, smo mi bili že dalje, ko smo prišli k njemu. Najboljše njegovo delo je vsekako „Pevska vaja“, izgleda pa menda zanimiveje zato, ker ni gotova. V umetnosti je on

najbolj iskal „virtuoznosti“, moralo je biti vse lepo, lahko „poštrihano“; ali je bilo dobro, je bila postranska stvar.

Iz Monakovega se je vrnil Jama v Ljubljano, kjer ga je za nekaj časa sprejel pod gostoljubno streho v Marijanišču dr. Frančišek Lampe, ki se ga Jama še vedno rad spominja. Bil je „dvorni ilustrator“ Dom in Sveta, poizkušal pa se je tudi v krajinah, n. pr. Bled. Jamovih slik iz te dobe ni ohranjenih skoro nič, slikal je sicer izredno mnogo, toda bile so v prvi vrsti študije, katere je pozneje preslikal. Tudi v žanru in figuraliki je delal. Lepo delo, polno življenja, so bili trije otroci, ki kosijo na stopnicah pred vežo.

Naslovil je ta žanr, ki je eden najboljših dotedanjih produktov slovenske moderne, če se ne motim: „Pri jedi“. Jamova dela iz te dobe so bila proračunjena na intimen vtis, s preprostimi sujeti, brez pompoznosti in slikarske grandee, stremeča za notranjo in tehnično dovršenostjo, kot Jama sploh ni nikdar in še sedaj ne ljubi velikih platen. Skoro vsako zimo je šel Jama nazaj v Monakovo. Tudi po prvi umetniški razstavi l. 1900. je bil nekaj čas v Monakovem, odkoder se je vrnil z Jakopičem. Naselila sta se nato v Stranski vasi pri Dobrovi. Takrat se je Jama razvil v izrečnega krajinarja. Tu je začel uveljavljati svoje umetniške principe z vso notranjo silo.

Stranska vas z obližjem je prelep del ljubljanske okolice. Idila kot si je človek lepše misliti ne more. Lepi bukovi gozdovi poleg graščine Bokavce in dalje gori borovo in smrekovo lesovje, zeleni travniki na valovitem svetu, spodaj pa teče med pašniki in njivami z jelšami obrasla Gradaščica. Nekaj patriarhalicnega vlada še tu, v kljub bližine Ljubljane. Povečini kmetski narod, stare, bele hišice z interesantno arhitekturo, na zahodu se dviga na griču velika, bela romarska cerkev dobrovska, bolj proti severu pa se odpira polhograjska dolina. Nad vso zeleno okolico vlada tih mir. Kraj je to, nalašč ustvarjen za slikarja idile, kot je Jama, kotiček, ki sili k tihemu opazovanju in študiranju narave, zlasti svetlobe, ko je razprežena koprena megla nad krajino radi močvirne okolice in bližine barja. Najlepši motivi drevesnih skupin, zlasti trepetajočih jagnjed, polni poezije v jutranji rosi in svetlobe v dnevnem solncu. Jama je slikal tu dobrega pol leta, toda iz tega časa ni, žal, ohranjene nobene njegove slike.

Iz Stranske vasi sta odšla z Jakopičem na Hrvaško, k Sotli. Na spomlad l. 1902. pa se je Jama v Monakovem poročil z Lujizo van Raders, hčerko pok. ravnatelja javnih del v Bataviji, rojeno l. 1871. Luiza Jama van Raders je slikarica in članica slovenskega kluba „Save“ ter se udeležuje slovenskih razstav. Študirala je naprej petje in glasbo pri gdč. Della Valle v Milanu ter se nato učila slikarstva na akademijah v Haagu in v Amsterdamu.

S svojo soprogo je Jama prepotoval del Kranjske. Slikala sta v Stranski vasi ter se naposled naselila v Kraljevcu na Hrvaškem, nedaleč od Brežic. Zanimiva krajina, oddaljena od ljudi, ju je mikala zlasti tudi radi svetlih narodnih oblek. Najboljše delo Jamovo iz tega časa je „Hrvat“, hrvaški seljak v beli narodni noši, slika fine risarije in plastike in dovršena predvsem v intenzivni solnčni razsvetljavi. Slika je dosegla uspeh zlasti pri dunajski kritiki ob priliki razstave pri Miethkeju.

Sledečo zimo 1902—3 je preživel Jama s soprogo v Monakovem, kjer se je pečal s figuralnimi študijami, poletje nato pa v Haimhausenu na Bavarskem.

Dela iz te dobe je razstavil pri Miethkeju. Iz Haimhausena se je preselil še l. 1903. z rodbino zopet na Hrvaško v Brezje, na zimo pa v Samobor. L. 1904. se je Jama udeležil razstave v dunajski „Secesiji“ z zimsko krajino „Mlin“, katero je dovršil v Samoboru. Zlasti zrak je tu dovršeno slikan, kakor je sploh to delo odlično med Jamovimi krajinami.

Jama se je pričel v tem času čimdalje bolj bližati naturalizmu v umetnosti. Njegova dela so tehnično preštudirana do skrajnosti, ostro opazovana, preiščljena, sijajna v izvedbi („Mache“), precizna v v izrazu ter zelo solidna. Neka trezna objektivnost prevladuje, zato pa stopa v ozadje subjektivna „stimung“, duševnost. Zdi se, kot bi res pričaral kos narave same na platno, kot jo obseva solnce tisočletja. Tako je delal Jama v Vrabčah pri Zagrebu; na višku razvoja v tej smeri pa je krajina „Vrt“, motiv iz Podsuseda pri Zagrebu. Ta „Vrt“ v poletnem solncu, z bleščečim se stogom na strani, je kupilo „Umetniško društvo“ v Zagrebu za Strossmayerjevo galerijo. L. 1904. se je udeležil Jama razstave v Belem gradu, —večinoma z motivi iz Haimhausena, zlasti lepo občutena je starejša idila „Mlin ob vodi“ —, l. 1905. avstrijske razstave v Londonu, l. 1906. razstave v Sofiji. Na zimo l. 1906. pa se je nastanil v okolici Ogulina, kjer je slikal „Most“, delo podobnega značaja kot „Vrt“, na višku tehnike, zlasti kar se tiče solnca in vročega zraka, ki kar trepeče pod obokom mostu nad hladno vodo.

Da bi bil bliže velikega umetniškega središča, se je Jama preselil l. 1907. v Gadden poleg Mödlinga pri Dunaju. Dovršil je tu krajini „Kamenolom“ in pa „Mladi gozd“, sedaj last ljubljanske občine. Komaj za eno leto je bil že v Brunnu a. Steinfeld, na zimo pa v Gerasdorfu na Nižjem Avstrijskem, kjer je dovršil „Vrbe v snegu“ (avstr. državna last). Izmed vseh del Jamovih je ta krajina najbolj enotno zasnovana in gotovo v tem oziru tehnično najdovršenejše delo slovenske moderne. Ta krajina in druge istega datuma in umetniške odličnosti kot „Vrbe“, „Vrbe ob potoku“, „Zimsko solnce“ so izvršene v spahtelski tehniki ter je Jama predvsem polagal važnost na zračno perspektivo.

L. 1908. je razstavil Jama v dunajski „Secesiji“ „Mladi gozd“, „Most“ in „Vrt“. Ob tej priliki je ocenil Jamova dela Fr. Kuzmany v monakovski reviji „Kunst für alle“ kot izvrstne pejzaže vsled njih finoče in prozornosti.

Jama se je udeležil z ostalimi slovenskimi umetniki tudi razstav v Krakovu in v Varšavi, kjer je prinesel „Tygodnih ilustrirani“ reprodukcijo njegovih „Hrastov“, realistične poletne krajine, s precej izvedenimi detajli in dobro barvno perspektivo v daljavi. Ko se je mudil v Laksenburgju, je Jama izložil v dunajskem „Hagenbundu“ l. 1909. motiv iz parka. „Iz Laxenburga“, svetlo

krajino, odlično po svežem koloritu, ki je blagodejno učinkoval na tej razstavi vsled naravne resničnosti med drugimi deli nemških slikarjev.

Nemirna nprav Jamova, njegova želja po izpremembi in neka prirojena nezadovoljnost je povzročila, da je na spomlad l. 1910. odpotoval na Holandsko, kjer je živel v Haagu in okolici in v Amsterdamu do novembra istega leta, ko se je preselil z rodbino — Jama ima tri otroke — v Dürnstein ob Donavi na Nižjem Avstrijskem, kjer se mudi še sedaj.

Na moje vprašanje, kak motiv in umetniški interes ima, da vedno potuje iz kraja v kraj, in zakaj se je preselil iz domovine, ko so se skoro vsi ostali naši umetniki vrnili domov, odgovarja Jama:

— Moje življenje se odigrava zelo prozaično. Potujem sicer veliko, vendar pa si ne smete misliti, da so ta potovanja za zabavo. Delam to tudi zato, ne bi li se kje otresel tiste smole, ki se me drži že od rojstva. Seveda so tudi drugi motivi, ki me vodijo: izprememba. Vsak kraj ima svojo dobro, pa tudi slabo stran, svoje posebno lice in obraze. Ljubezen pa, kakor veste, raste v kvadratnem razmerju z distanco. Kolikor bolj sem oddaljen od domovine, toliko večja je moja ljubezen do nje... Sicer pa čimdalje bolj prihajam do prepričanja, da pravzaprav naša prava domovina ni na tem svetu. —

Svoje vtise iz Holandske mi podaja Jama takole:

— Nižeavstrijski kraji so precej enaki in se po zunanosti ne razlikujejo mnogo od slovenske krajine. Zvečine so hišice tudi naskup zgrajene in postavljene ob veliko cesto kakor pri nas. Čisto nekaj drugega pa je Holandska: ljudstvo in krajina. Nepregledna ravnina, pašniki s tolstimi kravami, ki jih samo v največji zimi zapirajo v hlevih. Mlini na veter, tako karakteristični za to deželo, bodisi meljejo žito, bodisi dvigajo vodo iz niže ležečih travnikov v kana!e in reke, ki so z visokimi nasipi „dijki“ (dajk) ograjene. Kolikokrat sem se spomnil na naše nesrečno ljubljansko barje. Kaj bi bili Holandci, ki so tako spretni v takih stvareh, že zdavnej napravili iz njega. Zdi se mi, da bi bilo potrebno, da pošlje dežela tja kako komisijico; gotovo jih navda inspiracija. Cela Holandija je preprežena s kanali in cel Amsterdam in vsako večje poslopje v mestih stoji na koleh.

Tudi v umetniškem oziru je ta dežela neizmerno zanimiva. Saj se je tu rodil Rembrandt, čigar „Nočno stražo“ smatra ves narod, tudi delavci in obrtniki, za svojo svetinjo in gorje „Mofu“ (Nemcu), ki ne bi hotel priznati, da je to največji umotvor! Utegnila bi se mu pripetiti nesreča! Če stopimo v holandsko boljšo hišo, opazimo takoj, da že v veži vise slike domačih umetnikov in da že tu vlada umetniški okus. Seveda so biseri obešeni v jedilnici: razen slik, starine, ki so že 3—4 stoletja v rodbini, kitajski porcelan, perzijski

sagovi in lične bakrene posodice iz orienta. Ves čas svojega bivanja na Holandskem nisem v nobeni boljši rodbini opazil tistih neokusnih in cenelih oleografij, ki se pri nas tudi po najboljših krogih šopirijo. Ako si hoče Holanec poceni nakriti steno, si kupi kako radirbo ali pa lesorez, najsibo holandski ali pa japonski. Njim je umetnost življenjska potreba in okolica, v kateri stanujejo, mora biti okusno urejena. Seveda sem primerjal te odnošaje z onimi v domovini. Tudi Holandci so prejeli prve početke kulture iz Italije, po poti, ki vodi skoz našo domovino ali je blizu nje. Kako je vendar to, da pri nas ni nič tega ostalo in da z malimi izjemami ni bilo ničesar več kot borba za kruhek?! Holandci so podjeten, svoboden narod, mi pa dosedaj nismo bili drugega kot tlačani, sluge, in se ni čuditi, da smo tako zaostali. Vendar nam čezdalje bolj sije solnce svobode, enakopravnosti z drugimi narodi. Ne bi li že bil skoraj čas, da se prebudimo iz tega poniževalnega spanja ter začnemo z ljubeznijo negovati lepo umetnost? Ne bi li bil že čas, da zadobe naši velikaši tudi druge velikaške „pasije“ mecenatstva, podpiranja umetnosti, narodu in sebi na korist? Vem, da bi preveč zahteval, če bi iskal tam navdušenja za umetnost, kjer pred kratkim še zmisla ni bilo. Mogoče se je Jakopič prevaril, ko se je nadejal, da imajo duševne zmožnosti, ki bi se mogle še dalje razvijati. Naj mu z mržnjo in prezirom ne odplačujejo, če je idealno navdušenje suponiral tudi v rojakih. Pomlad nam vsekako ni še prišla, četudi je Jakopič poizkušal zasaditi par rožic.

O umetnosti in publiku je Jamovo naziranje takole:

— O umetnosti in umetnikih bi se moralo čim manj pisati. Bistvo slike je namreč to, kar se ne da s peresom opisati. Vrhutega pa je tako pisanje tudi publiku na škodo, ker se ta kmalu navadi, da z ušesi promatra slike, s pametjo razsoja in blebeta o njih. To je pa zlo in protinaravno, ker srce, na katero bi morala delovati umetnost, ostane pusto in prazno. Edina pot do razumevanja umetnosti je obiskovanje razstav in kupovanje slik. Seve moramo zahtevati tako od umetnika, kot od publike potrpežljivosti. Marsikomu se zdi kaka tehnika nedovršena, kot jecljanje otroka. Čim dalje pa posluša to jecljanje, tem bolj se bo prepričal, da je to poseben način govora, da, nov jezik, harmoničen in zvonek.“

Zanimivo je, katera svoja dosedanja dela smatra Jama sam za najboljša. Na tozadevno vprašanje mi je označil Jama kot taka: „Vrt“, „Mlin“, „Kamenolom“ in „Vrbe v snegu“. Tako lahko vsak poznavalec teh slik presodi, kaj zasleduje Jama v umetnosti in kje so se mu njegovi cilji najbolj posrečili.

Matija Jama deluje kot umetnik že dvajset let, in sicer pretežno kot krajinar. Velikih slikarskih efektov

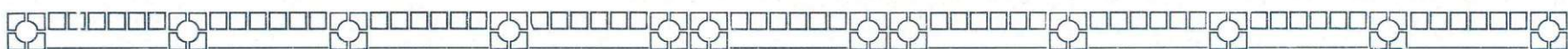
z grandioznimi kompozicijami, ki se lahko prevržejo v banalnost, ne ljubi ter se ni nikdar poizkušal v njih. Jama ne išče razmaha nazunaj, nego dovršitve v notranjosti slike, skrivnosti narave, ki jih človek sveta ne opazi. Zdi se mi kot mehanik, ki konstruira z vso preciznostjo čudovito neznano kolesje zamotnega stroja, v vsej filigranosti, zaprt svetu, premišljujoč neodkrite tajnosti. Splošno izobražen evropski človek, ki ga mika neznano ter se peča sedaj tudi z okultnimi vedami.

V umetniškem razvoju Matija Jama razločujem dosedaj dve veliki dobi, v tretjo je stopil v poslednjem času. Prva doba, „Sturm und Drang“ z monakovskimi vplivi, je bila doba, ko je deloval v Monakovem in doma v družbi z Jakopičem in drugimi tovariši. Jama je bil takrat popoln idilik, ki je slikal v mehkih kontrastih, polagal barve s spahtelom fino in precizno drugo poleg druge, vendar pa je gledal na celotno ubranost mehkih prehodov. Njegovi sujeti so bili takrat lirični: visoki bregovi z mirno reko, samotne hišice na zeleni tihi trati z belimi oblaki na modrem nebu v mirni solčni luči, zelene breze v

dežju in vasice, ko se vlega mrak. Okoli l. 1908. pa je stal Jama na višku druge dobe, dobe objektivnosti, ki se bliža naturalističnemu pojmovanju umetnosti. V slikarski tehniki, zmožnosti reprodukcije je takrat dosegel vrhunec. Najtežje svetlobne probleme v prosti naravi podaja z lahkoto, tako da „načina“ sploh ni poznati. Risarija se zdi ob sebi umevna, da je ne opaziš, konture predmetov nikjer ne silijo vun in barve niso nikjer presekanke: vse je potopljeno v luč in prozoren zrak, zlasti zrak. Neko mirno objektivnost dihajo dela iz tega časa in vzbujajo iluzijo narave same, brez subjektivnega znaka. V tem oziru se takratna Jamova dela znatno razlikujejo od del drugih „Savanov“.

Najnovejše stvari Jamove iz Holandije in Dürnsteina pa nosijo že nekaj novih znakov na sebi. Semintam so strogo tehnično manj precizne, zde se mi mnogo bolj duhovne, občutene. Pot sinteze je to, sinteze duše in narave.

Jama sam pa pravi: „Tistega, za čimer grem, še nisem dosegel. Velika izguba časa za menoj! Seve, potrebna. Nadejam se kaj boljšega v bodočnosti.“

Književnost.

Oton Župančič.

Spisal F. S. Finžgar.

Za Gregorčičevim I. zvezkom — dve knjigi pesmi, ki so doživele v Slovencih v desetletju drugi natisk.¹ Kdor količkaj pozna naš knjižni trg, ve jasno, da je to hip, ob katerem se človek z veseljem ustavi. Ustavi se s toliko večjim veseljem, ker se ne more otresti misli, da naša doba ne ljubi pesmi, ker je prerealistična in vsa potopljena politično in socialno inter arma — ali pa da je toliko naš okus izza dobe Šentviškega Tabora napredoval in se umetniški izčistil, da komaj izmed tolpe verzov — eni sami pesmici pritisnemo svoj placetum. Naj že je kakorkoli, to je dejstvo, da je moral pesnik, ki prodre z drugi natiskom dveh knjig, čudovito globoko zastaviti plug v brazdo. Pesem takega poeta ni ponižna vejica v lozi, in ni boječa lučka v sanjavi sobici — njegova pesem mora biti mejnik — iz granita, mora biti blisk od izhoda do zahoda — in grom, ki udari za bliskom, da se vse ozre — in se začudi. Če ni v umetnosti njegova pesem to —, potem zastonj čaka kmalu drugega rojstva. Župančič je to in je ta dogodek doživel po pravici. —

Župančič je lirik, skozinskoz lirik. Par romanc nima z njim nič opravka. Sam se je definiriral na zadnji strani prve knjige:

Ej, pesmice, ej,
ve hčerke trenutka,
utrinki plamena večnega —

¹ Oton Župančič: **Čaša opojnosti. Čez plan.** Drugi natisk. Založil L. Schwentner v Ljubljani, 1911.

S temi vrsticami je v verzih povedal, kar trdé esteti in pisatelji poetik v dolgih razlagah: kje tiči, kje je kal in klika lirike?

Stvarjajoča domišljija liričnega pesnika se opre in oprime vselej tega, kar pesnik trenutno občuti v srcu. Njegovo srce je žarišče, ki gori v vesoljstvo, zgrabi in ožari hipec, trenotek, ki gre mimo njega, in mu vdahne življenje, in z življenjem mu podeli pravico večnosti. Tisoči vidijo iste hipce, srečajo iste trenotke, pa jih ne občutijo. Lirik jih občuti in da materiji formo. Zato pravimo: Ustvarja —; pesem je „utrinek plamena večnega“. Ker je pa ognjišče teh utrinkov srce, in ker je srce nemirno, ker so v njem solze in smeh, kletev in blagoslov —

naj se srce navriská in izjoče

in ker so hčerke tega srca — hčerke trenutka — so in morajo biti, če so žive in zakonite — take, kakor njih oče v hipu ustvarjanja.

Toda ni še popolna lirika tam, kjer je pesem samo golo občutenje, čista štimunga, tudi ne tam, kjer je forma samo lepa muzika jezika, jedra pa bore malo ali nič, ampak tam in tista lirika je prva in prava, kjer praskečejo iz pesmi tudi žareče iskre duha, kakor utrgani zublji od gorečega kresa.

Vendar mornar, ko je najvišji dan,
izmeri daljo in nebeško stran ...

Župančič je sam povedal Cankarju pri obisku, da mu je pesem izliv vse notranjosti — — da se mora sama zapeti. „Kadar pišem, zapišem verz, kakor se je sprožil sam.“ To je Župančič povedal, pa je za

onega, ki ga je prebral, večkrat prebral, popolnoma vseeno, ko ne bi bil tega nikoli razodel. Vsaka pesem, vsaka vrsta je dokaz: Vse to se je sprožilo ob svoji uri — v trenutku — samoodsebe. In ker in kakor je človeško srce nemirno, valujoče nakvišku in navzdol, v greh in kes, v ljubezen in sovraštvo — v moč in obup, v veselje in radost, — tako so ti utrinki vsi povrsti otroci teh ur.

ti roža mogota,
mimo tebe sem šel in pogledal sem te
in sem ves vstrepetal.

Kakor pri pretežni večini lirikov, je pri njem takisto prva struna, ki se prebudi v srcu — erotična.

Pa zares erotična — ne osladno poltena. Prva ljubezen pa je varana — in res žalostno jekne mlado srce, ki se še ni dokopalo do moči:

O duša moja — ugasnil tvoj je dan!

Toda jasno se kmalu zave, da je njegova ljubezen le tisti hip, tisti trenotek, ki ga mora ovekovečiti, tisto tajno občutje, ki ga mora pomagati — utelesiti ona:

O jaz sem bogat —
pomagaj — pomagaj mi dvigniti
moje duše zaklad.

Toda leta beže — iz mladeniča zori mož in hudomušno pomežikujoč zapoje:

A bor se priklanja, priklanja,
iz daljave le k ljubici sanja.
Gospod Petrin je šel mimo
in je rekel: Ta bor je pa pesnik.

Taka je cesta in steza skozi Župančičevo erotiko. Vrisk in jok, tiho hrepenenje — blodnje in sanje, greh in kes. Kes mu privre iz duše ob misli na mater, kesa se pred čisto ljubljeno. Nič ni cinizma v tem. Kakor mu je duša napojena od rodne krvi, tako ta duša trepeče in moli svoj confiteor. Prav nasprotno kakor Aškerčev „Starčev kes“ na smrtni postelji, ko ga gnevi žalost, da ni izpraznil kupe pohotne vselej in vsake. Kako smešna poza! In Aškerc sodi, da je ta poza moč! Kaj še! Fabrikat jako slabe pasme je. Pri Župančiču je moč, ko se razjoka očitno, ko se kesa in blodnjo prizna. To je moško! Zakaj vsi moderni ditirambi, kako smo silni, sami svoji, svobodni in čisti, so za pametnega človeka humbug, boj z vetrom, pusto donkižotstvo. V Župančiču žari sila in gori moč, kakor v nikomer drugem. In ta sila in ta moč ni nič manjša, ko se je napil iz čaše opojnosti — se napotil čez plan pa stopil pred mater in ji priznal:

Glej, in sedaj sem nazaj,
ali majka, znaj:
sanko tvoj često je pal,
ali vselej je vstal!

In tako prehodi in preblodi svet, dokler ne stopi pred njo in ji pove očiščen od bojev in prevar kot mož:

Pa kaj mi je mar,
če me ljubiš, če ne!
O vedi, dekle:
kot uživam te jaz,
tak nikdo nikdar
te užival ne bo.

Njegova ljubezen se širi, iz tujine zaječi in zakoprni po ljubici, največje ljubezni vredni in potrebni — po domovini.

Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina...

Domovina je zadnja beseda na zadnji strani drugega zvezka in s to besedo, sodim, je pesnik kakor z odločno gesto otresel vse, kar se je še držalo njegovih nog in ga tiralo na stranpotice v poklicu, ter je zamahnil in pokazal: Tukaj — glej, moja njiva — domovina!

Ali na tej erotični poti, po kateri je cestoval pesnik od otroka do moža, v zimskih žarkih, po stazah brez cilja, kjer je trgal bolne rože, dokler se ni zasvitalo jutro, dokler ni potrkal na okno beli dan — na tej erotični poti ni samo ljubil in ljubkoval — kaj še! Bratec-učenček je modroval s sestrico-modrico, vriskal kot fant, po strani klobuk, moževal kakor ded, hudomušno pocukal nekoga za narodno brado, s hudičem kvartal in teto prevarjal — trgal mak z nedri ljubljanskega polja — in zamišljen sredi brazd vpraševal:

Kaj si sejal, mladenič, kaj boš žel?

Vse to. —

Toda nenadoma zazeva pred njim grob umrlega prijatelja-pesnika, in kakor krvav blisk mu preseka pot trdo vprašanje o resnobi življenja. Smrtni dih prijateljev mu izbije iz roke čašo opojnosti. Skoro bi ga bil strl ta udarec, potrl ga ni, dasi

bil sem sam
kot hrast sred polja zmrzujoč...
— — — — —
in tisti čas
sem vedel, kod gre moja pot,
in takrat sem spoznal
vso tvojo neizprosno slast,
ti temna nad menoj oblast...

In pozval je predse prijateljev obraz bolečin — in ta mu je narekoval m a k s i m o življenja — m o č:

kot meč, svetlo nabrušen
in v ognju in v strupu izkušen
on, ti — in na drugi strani — magari ves svet.

Zdi se, kakor bi bila smrt nastavila nož na njegovo srce in rekla: kaj bi kaplje in kapljice! Curkov hočem, vročih, močnih curkov krvi iz tvojega srca. In vse druge pesmi, v katerih zveni tako močno vsa sila in koprnenje, niso nič drugega, kot studenci od tega studenca. Pripogni se in pij!

Pa oblika? Toliko silne sile v jeziku, tako jasnih in krepkih figur — tako bujne fantazije nima in ne razodeva nihče. To stoji. In dikcija? Nobenega verza preveč — nič razblinjenega, vse kratko, vse odrezano. Da, sam sem mislil, da je tuintam preteman, da je tuintam veriga pretrgana. Pa ko sem večkrat bral, sem našel tudi ta pogrešani ud. In to vselej pri pesmi, kjer se je pesnik sam najgloblje zamislil. Lahna ljubavna pesmica, veseli trenotek, to pa steče gladko vselej, kakor sladka misel, ki poboža in se odziblje dalje. In prav to je druga vrlina njegove pesmi. Vse mu je pokorno: Od strofe iz samih medmetov do žlahčiča soneta: kakor deklica — tako krilo, kakor mož — taki škornji.

S tem bi bila aplikacija uvodne definicije, kaj je lirik, v površnih potezah obrazložena in dokazana: Župančič je lirik — stvarnik trenutkov, kakor jih je občutil on — kot človek — in samo kot človek, pa nič drugače. S tem, bi se moderno sodilo, je kritike konec. Moje iskreno prepričanje pa pravi, da ne. Dolžnost kritika je, da se ozre tudi na iskre, ki praskčejo iz teh kresov, iz plamenov in plamenčkov njegovega žarišča — srca.

Župančič je človek nove dobe, je njen sin in njen apostol. Zato bi bilo nemogoče, da bi preko tega srca valovilo vse vrvenje in hotenje sedanjega individualizma, subjektivizma, skepse in nekrščanstva, ne da bi iz srca jeknil gromki odmev. In ta doni iz mnogih pesmi — zadoni kot dvom, zadoni kot kult človeka, zadoni celo frivolno. On je z nogo in krvjo vrastel v svoj narod — odtod kar narurni izliv sprelepkih njegovih pesmi, kjer se dotakne momentov naše religije. Toda omamljen od moderne čaše opojnosti sega pod nebo za drugimi cilji — daljnimi in neznanimi, za nečem velikim, zgolj človeškim, za zarjo, za lučjo — in v taki ekstazi bi pohodil vse v svoji moči —

kakor gre vihar
na vrancu oblaku jahaje,
in kadar pade njegov udar,
nebo se in zemlja zamaje.

Ključ do tega — kje? Pojdimo z njim v galerijo, pred Bilekov kropilnik. Najtežja pesem — pa najgloblja in zame ena najlepših.

Pred njim je Krist. Vsega človeštva greh

tišči mu glavo, v mukah nagnjeno

Tu pal bi na kolena in jecljal
molitve davno zabljene —

Za njegovim hrbtom, ko strmi v križani kip, hodijo obiskovalci galerije: Banalnost, vpuhle fraze, cinizem, celo: „Ostudno, fej.“ — On pa stoji — stoji pred kipom, dokler ni sam. Nato — s Kristom v očeh je bežal od ljudi — domov, da ob postelji

tam pred njim poklekнем
in izpovem mu vse življenje svoje —

Doma. Duša vzkrikne v grozni disonanci:

Namestu Krista gola odaliska
raz steno namežikne mu . . .

Zasanja. Jasno vidi, kako je kupil kip debel gospod — in ga mencaje si roke, kaže gostom. Postavil ga je med Afrodite in pijane Bakhe:

Krist v družbi taki — ni li to kontrast?

In on čuje Krista, ki ga prosi: Reši me te družbe, ujet sem. — Gre, ruje žeblje — vse — do zadnjega — tedaj ga splaši korak — delo je nedovršeno, pri zadnjem žeblju omaga:

Korak zadrzne
po gladkih tleh — in Krist je zatemnel.
In on je vedel,
da panski se reži obraz za njim.

Tu je odkritosrčna konfesija: človek in zadnji žebelj. Kako silno se požene človek — resnosti in hrepenenja poln, da bi si otresel prah od grešnih

nog. Otresa ga, ruje nogo iz blata, iz zmote od dvoma — ruje — ruje in — konec koncev:

panski se reži obraz za njim.

To je človek — in človeštvo z modernim kultom človeka v toliki meri, da devlje s prestola Boga — in nanj človeka. V tej pozi tega kulta naskakuje modernik nebo in kar je tam. Župančič je tudi modernik, pa tako odkritosrčen in tako brez laži, da mu je ob tej uri privrelo iz duše samoodsebe tudi to, kar je nujna posledica tega kulta:

Jaz bilka nemirna sred polja,
trst v vetru omahujoč.

To je konec himne na morje ob Kvarneru, ko se obrne od križa — in to je konec vsakega samočloveka, ko stopi na tisti rob, kjer se mu zvrta v umu in iz prepada reži vanj sfinga — nema, brez odgovora na kipeče vprašanje njegovega srca in duše. Namesto neme sfinge nam je doslej odgovoril edino Oni, ki se je ponižal z neba do zemlje in nam razodel z usmevom neizmerne ljubezni na ustnicah: Sine me nihil potestis facere . . . Tu še socialni moment. Danes ne bo nihče več trdil, da se piše za par sto ljudi — piše se narodu. Pesnik pa je apostol tega naroda. Zato vprašanje: Ali ni njegova dolžnost, da veliča svetinje tiste, ki so narodu „v blagoslov, in nikdar ne skruni „svetih dvorov“? — Sklepam ob večerni uri, in ker poznam pesnikovo resnost in resnobo pa ljubezen in hrepenenje po resnici — brez laži, šepetam psalm: Quaere servum tuum, Domine . . .

////

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zbral dr. Franc Kos, c. kr. profesor. Tretja knjiga (l. 1001.—1100.).

O novem zvezku Kosovega „Gradiva“ sem že napisal daljše poročilo za „Čas“. Na prošnjo uredništva, hočem tudi tu podati nekaj misli o knjigi, ki naj ji bodo za spremstvo na pot v slovensko javnost. Vodi me pri tem želja, da bi vzbudil zanimanje čim širših krogov za književno podjetje, ki je tolikega kulturnega pomena za naš narod, da zasluži vsestransko podporo.

V vrsti knjig, ki objavljajo gradivo za slovensko zgodovino, je sedanja knjiga tretja. Od prvih dveh zvezkov se precej loči po obsegu, pa tudi po vsebini. Znamenitih zgodovinskih pojavov Slovenstva bi kdo zaman v njej iskal. Večinoma so tujci, tisti karantanski vojvodi, grofi, patriarhi in škofje, ki knjiga o njih govori. Vendar so za nas zato pomenljivi, ker je bila z njimi tesno združena usoda našega ljudstva. Ako iščemo sledov Slovenstva v tistih časih, moramo zelo natančno prelistavati razne darilne in kupne pogodbe, da najdemo še tuintam zabeleženo kako slovensko ime. Iz teh drobtin moramo sestavljati slovensko zgodovino enajstega stoletja.

Ni posebno vesela slika, ki nam jo razgrinja „Gradivo“. Naše dežele so bile „kakor kolonije“ z vojaško upravo, podrejene nemškemu cesarstvu. Tuj oblastniki in gospodarji so vladali v njih. Isti znaki so imele tudi vse oblike kulturnega življenja, ki so se pričele pojavljati med Slovenci. — O slovenskem plemstvu imamo komaj zadnje sledove, svobodnih

Slovencev je vedno manj, tembolj pa se množi podložništvo z vsemi slabimi posledicami. Občudovati je le, kako vztrajno se vzdržuje slovenski živelj sredi med nemškimi naselbinami po Pustriški dolini, po Lurnskem polju, Gornjem Koroškem in Gornjem Štajerskem. Šele trinajsto stoletje je tod zbrisalo sledove Slovenstva.

Gradiva za zgodovino nudi knjiga rajša preveč, nego premalo. Zlasti je zgodovina akvilejskih patriarhov precej naširoko zasnovana, čeprav se mnogokrat Slovencev nič ne tiče. Pisatelj v „Predgovoru“ opravičuje svoje ravnanje, „češ da so se primorski Slovenci enajstega stoletja vsaj nekoliko zanimali za prepire med oglejskim Poponom in gradeškim Urzom, kajti vršili so se takorekoč pred njih obličjem“. Vendar to merilo pri zbiranju gradiva za slovensko zgodovino ne bi smelo veljati. Ne kar je zanimalo Slovence, temveč kar je vplivalo na njihov razvoj, to sodi v zgodovino.

V „Zgodovinskem pregledu“ pisatelj popravlja nekatere napačne trditve Valvasorjeve, Schönlebnove, in Radiczeve, kar je tembolj umestno, ker se še vedno ponatiskujejo. Vendar ne gre obsojati vsake trditve, ki je vsaj verjetna, čeprav se ne da izpričati z listinami iste dobe. V to vrsto spada splošno mnenje, da so Auerspergi med 9. in 11. stoletjem prišli na Kranjsko. Opira se na rodbinsko tradicijo, ki je zabeležena v „Genealogiji“ iz l. 1584. in se sklicuje na zgodovinske listine, ki so bile nekdanj na Turjaku. Iz te genealogije posnamemo, da je Konrad I. že l. 1057. gospodaril v starem Turjaškem gradu, da se je l. 1067. oženil z Barbaro Finkenberško in sezidal novi grad, „Zgornji Turjak“. Imenujeta se tudi njegova brata Adolf in Pilgrim. Vse to se lepo sklada s tem, kar poročata Schönleben (Genealog. Auersberg.) in Valvasor, in potrjuje napis na Turjaškem gradu.

O posameznih registih ni kaj reči. Izdelani so skrbno po strokovnjaških navodilih.

S tretjo knjigo „Gradiva“ je zopet izklesan močan vogelnik za stavbo naše zgodovine. Vidi se mu, da je stal mnogo truda in dela, izdajateljico „Leonovo družbo“ pa tudi mnogo gmotnih žrtev. — Naj bi to književno podjetje našlo med izobraženim slovenskim občinstvom tisto zanimanje in podporo, ki ga zasluži.

Dr. Jos. Gruden.

Dr. Karel Štrekelj: O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah. Opomnje o slovenskem glasoslovju in rabi nekaterih oblik in besed. Prodaja L. Schwentner, natisnila Katoliška tiskarna. V Ljubljani, 1911. Str. 136. Cena 3 K. — Vsem je še v najboljšem spominu, kako je zašumelo na našem literarnem polju l. 1899., ko je izšel Levčev „Slovenski pravopis“. Kakšno presenečenje na eni strani in kakšna pohvala in priznanje na drugi plati! Toliko in tako raznovrstnih kritikov še ni vzbudila nobena slovenska knjiga. In vendar boj ni veljal pravopisu v celoti, temuč zgolj nekaterim posameznim pravilom iz glasoslovja. Kakšna vojska bi bila šele, če bi se bilo pisalo o vsem, česar se Levec v svojem Pravopisu dotika. V obrambo ogroženih pravil sta nastopila p. Škrabec in vseučiliški profesor Štrekelj. Štrekelj je začel objavljati v podlistku „Slovenca“ l. 1900. svojo znamenito kritiko o Levčevem pravopisu in njegovih nasprotnikih. Njegova kritika ni bila kritika v navadnem pomenu te besede, temuč obširna in znan-

stveno natančna razprava o dotičnih vprašanjih. Pri posameznih točkah je vplel tudi mnogo drugih podobnih jezikoslovnih drobtin, tako da je spis bogata zakladnica raznovrstnih jezikoslovnih resnic. Dotični spis je izšel sedaj po desetih letih v posebnem odtisku, kateremu je pridejanih še nekaj novih točk ter obširno stvarno in imensko kazalo. Značilno za naše „znanstvene“ razmere je, kar pravi o svojem spisu g. pisatelj sedaj po desetih letih. V predgovoru namreč piše: „Neprijeten mi je bil boj zoper nekatere gospose, ki s svojimi trditvami neprenehoma rinejo v ospredje, dasi nimajo za podobna dela niti potrebnega znanja, niti ne priprave, včasih celo ne prave ljubezni do resnice, ampak si kaj kar naravnost izmislijo, da bi pomoglo njih teorijam k zmagi. Tudi po desetih letih ni še ta težnja izginila, skoraj bi rekel, da se je celo okrepila. Znanstveno zavrtnjena mnenja spravljajo njih očetje s šoperno prešernostjo vnovič med ljudi.“ Vsem, ki se za domače jezikoslovje zanimajo, knjigo prav toplo priporočamo.

Dr. A. B.

Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol. — Sestavila in izdala dr. Jakob Sket, c. kr. vladni svetnik, in Josip Wester, c. kr. profesor. Tretja, predelana izdaja. V Celovcu 1911. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. (Oceno te knjige priobčimo prihodnjič.)

Z veseljem pozdravimo vsak napredek na šolskem polju. Posebno par let sem se počeno gibljemo, kar nam je v korist in čast. Če Bog da, bomo imeli v teku enega leta vse knjige za gimnazijo v slovenskem jeziku. (Glede realk pa molčimo!) Pri tem reformnem delu je prišla tudi slovenščina na vrsto; pa ne slovnica, o kateri trdijo, da bi bila že tudi zelo, zelo potrebna moderne nove obleke, temveč čitanke. Tudi prav, ker I. in IV. del sta se že precej postarala, medtem ko sta bila II. in III. del prav dobra. Pa če se hiša popravlja, se mora vse popraviti, poleg slabega tudi dobro, da je poslopje enotno. Tako tudi pri naših čitankah.

Take-le knjige je težko ocenjevati. Sestavljena je na podlagi večletnega učenja in g. sestavitelj je gotovo izbral berila, ki so se mu zdela najboljša in najbolj primerna za dotični razred. Če se mu je to posrečilo, bo pokazala izkušnja. Že sedaj govoriti, da to ali ono berilo ni primerno, se mi zdi prehitro. Počakajmo, kako bo v šoli, ki je najboljša praktična kritika!

Za zgled! Podpisani sem bral že letos Murnikovo: Prvikrat v Ljubljani. Uspeh: malenkosten. Kako to? Kakor sem opazil, ni bilo dijakom všeč, da ima pisatelj kmetskega človeka za tako neumnega in navnega. Zato niso imeli povečini (ne vsi!) izborni dovtipi in krasni jezik zaželjenega uspeha. Nasprotno pa je „Mali kavalir“ Murnikov prekrasno berilo, ker je iz otročjega življenja razumljiv prvošolcem.

Nekatera berila bodo morda pretežka za drugošolce. Ne vem, če bodo razumeli Cankarjevo „Belo krizantemo“. Saj je duhovita in ima izborno lep jezik, a če je prikladna za mlade drugošolce, ne vem. Vem pa, da lansko leto — kolega B. tudi letos — nisem dosegel pričakovanega uspeha pri klasičnem Mencingerjevem „V Ljubljano v šolo“. Pretežko je za prvošolce. Zdi se mi, da hoče biti g. sestavitelj preveč modern. Zakaj ne bi ohranili starega, če je dobro? Pogrešam berila o Indiji Koromandiji, o dihurju-kralju.

Izostalo bi pa brez škode „Kako se je seznanila babica s cesarjem Jožefom“, ker ni za naše razmere. Zakaj nam opisuje 119. berilo zoološki vrt in akvarij v Berlinu, ko se nam vendar ni treba sramovati Schönbrunnna? Búdimo domoljubni ponos pri mladini! Kako bodo razumeli naši dijaki, ki po veliki večini

še niso videli morja, Aškerčevi: „Ribičev strah“ in „Kašljan in Boštjan“, ki nimata nobene pesniške vrednosti? To je navadna proza. — Pa počakajmo par let, potem bomo laže sodili. G. sestavitelju pa hvala za obilni trud in istotako srečno roko v izbiri gradiva za nadaljnje čitanke
L. Arh.

VI. umetniška razstava v paviljonu R. Jakopiča.

Napisal Ante Gaber.

(Konec.)

Rihard Jakopič se slavnosti v Groharjev spomin nikakor ni udeležil v svečani obleki. „Eva“ je kup pepela s stobarvnimi iskricami velikega umetalnega ognja. Ne morem se otresti suma, da je naslikana samo radi razstave, kjer so slike večjega formata potrebne za aranžma. Ubijal sem si glavo, zakaj mojster zamorsko prodajalko preprog, s kepami pečatnega voska v rokah, imenuje Evo. Ta vendar ni imela desne roke iz čokolade, pa še to preklano. Prostornost je izvrstno pogojena in okvir je krasen, vse drugo ponesrečen eksperiment. Nekaj drugega je pa dekorativna slika „V sanjah“, preproga, slikana iz najbolj sočnih barv Jakopičeve vsemogočne palete. Zelo dovršene in trajne cene je tudi posrečena študija pri umetni luči „Romanca“. Portiera je delikatesa prve vrste in odtehta pogreške risbe. Iz istega časa je tudi „Zima“ in večina ostalih pokrajin, ki so nekatere v svoji rafinirani enostavnosti uprav čudovite. To je bila Jakopičeva najboljša doba, ker je v najnovejših slikah, kakor „Eva“, nazadoval. Dosti je, če samo omenjam, da so temu vzrok velike skrbi s paviljonom in pomanjkanje časa za delo, in osvedočen sem, da bo iz iskric pod pepelom „Eve“ spet vzplamtel žar njegovih svetnikov.

Najbolj zrele in najsolidnejše stvari je razstavil Jama. Vsestransko znanje je trdna podlaga svežosti in prozornosti teh mirnih pokrajin. Vse je zdravo, mlado, spomladansko. Po vedrini jasnih dni idiličnega svatbenega popotovanja ob Donavi, je oblačen dan v „Amsterdamu“ prijetna premena. Samo hladna zelena barva, pa vendar vse mrgoli nijans. Najmanj pisane na razstavi so njegove slike, pa vendar nikjer ne manjka barv in nikdar ne postanejo monotone. Zračna perspektiva je dosežena z izredno malo sredstvi in kupola „Luteranske cerkve v Amsterdamu“ je presenetljiva v plastičnosti. Kakšnih slik bi radi Ljubljančani, če teh tako prikupnih, pa vendar nič sladkih umetnin ne pokupijo? Izgovora pač nimajo nobenega, če so za ostanke tujih umetnostno trgovskih razprodaj izmetali tisočake. Da, če bi bil Jama tudi rojen v Dürnsteinu in bi njegova dela prinesel v Ljubljano kak dunajski Žid!

Vse boljše je pa Žmitku, ker zna — prodajati. Če bi toliko ne umetničil, polival z malinovcem in hotel biti na vsak način interesanten, bi lahko napravil marsikako vzprejemljivo stvar, kot je n. pr. „V letoviščnem parku“ prav čedna sličica. Ali pa da bi vsaj ne simboliziral, kar se mu prav nič ne poda in tudi dosledno ponesreči. Zakaj ravno pri bengalični luči straši tisti odrti možakar onega neusmiljeno zarisanega otročička skrivnostnega početja. Gospodu umetniku sem dolžan hvalo, ker mi je razodel, da dojenček lovi metulja — sam bi bil gotovo zastonj ugibal, kaj pomeni tisti zagonetni kosček barve na fantkovem trebuščku.

Ker že ravno govorim o začetnikih našega impresionizma, ne morem pozabiti slike št. 135 a. „Impresija“: imenitno v prostor komponiran šopek cvetic v najdrznejši, a virtuozni harmoniji barv. Genialno odkritje novih potov itd. Ustvaril je to nepričakovano remek-delo Bruno, mali Vavpotičev sinko, in prekrasno dokazal, koliko neznanja se da prikriti z impresionizmom.

Dela njegovega papana, Ivana Vavpotiča, so najbolj pripravna za naša stanovanja ter so občinstvu tudi vsestransko všeč. Ker je izboren risar, so njegovi portreti podobni, kar skoro redno pogrešamo pri impresionističnih izdelkih. Kljub temu pa občinstvo le malo sega po njegovih slikah in redko naroča pri njem portrete, čeprav nam dobrih portretistov ne preostaja. Izvrstni portret g. skladatelja Gerbiča nekoliko trpi, ker sta okolica in ozadje naslikanega v samih rdečih tonih. Elegantne, skoro ženske pokrajine so večkrat v škodo enotnosti preobložene, da je na eni sliki kar po več motivov („Kalužnice“). Sujetov ne izbira: večerna zarja v „Karavankah“, mladi levi, veja nad jezersko gladino, elegantne dame in opice, vse so mu enako slikovite in vse dovrši z isto solidno eleganco.

In otec Franke je zopet tu! Kako bi ga dosti dostojno pozdravil! Z mladeniško vnemo študira atmosfero, rešuje probleme neba, pajčevinasto slikovitost čipk, delikatno nežnost deklških lic.

Magolič starejši je silno marljiv. Poizkuša celo novo tehniko, poantilizmu podobno. On je edini slikar stare in moderne Ljubljane. Trnovska cerkev je za samouka presenetljiva stvar. Energija, resna volja in ukaželjnost mu garantirajo uspeh.

Njegov sin se je lotil za začetnika pretežkih problemov. To je nevarna pot v maniro. Škoda trošiti talenta za „Zimski večer“, „Na poljani“ in podobne nejasnosti, ki so se že povsod preživele. Na sliki „V jutranji megli“ je že mnogo dobrega, pa vendar naj se rajši vrne tja, ker je začel z „V jeseni“.

Marčič nazaduje in pada v diletantizem. Lahkotni akvareli so vse nekaj drugega kot oljnato platno. „Adrija“ je iz boljših časov, Boecklinski „Zapuščen otok“ je pa trši od naslikanih kraških pečin.

Gerbiču manjka šole in ne ve še, česa se bi pravzaprav oprijel. Naj bi delal po naravi, mnogo risal, a zasedaj še ne z goljufovimi pastelom. V „Utvi“ je pogum.

Škoda, da je Žabota poslal samo „Razpokošenje“. Mož zna, pa ne pokaže. Drugi si tako velike kompozicije niti pričeti ne upajo.

Klemenčiča tare boj za obstanek. Kaj bi lahko naredil, pričajo njegove študije.

Tratnik bi bil lahko poslal marsikaj boljšega in originalnejšega.

Da je v Vasiljeviču nekaj, pravi Jakopič. Bomo videli . . .

Jakhel z „damskim portretom“ svoji gospodični sestri ni ravno napravil komplimenta, prej prijatelju Gerbiču. Študija za „Palermo“ je dobra in čez „Karlovski most“ bo prišel v še boljše kraje.

Sirka še ne poznam. Razstavljen glava je čedno šolsko delo.

Zajčeva reliefa sta vredna treh bronastih Prešernov, Repičeva busta je pa delo rutiniranega akademika.

O Myszu sem že govoril.

Razstavo vlečejo iz vode fotografiji. Če bi ne bilo tako duhomorno aranžirano in če bi bilo dve tretjini manj fotografij, bi razstava mnogo pridobila. Sicer jim pa ob srečnem začetku prav odkritosrčno čestitam. Omenim naj samo

Brinška z res umetniškim „Južnim vremenom“, Kunaverja z japonskim „Soparnim jutrom v gorah“ in zanimivimi „Zimskimi večeri“, Plemelja in dušo društva, Frana Vesela. Škoda, da imajo figuralnega tako malo.

Ker je razstavil tudi Avgust Berthold svoje čudovite stvari, pač ni treba še posebej omenjati, da se je obisk fotografske razstave vsakemu bogato izplačal.

Kar se pa tiče umetniške razstave, sem pa preverjen, da govorim v imenu publike in v imenu vseh pravih ljubiteljev umetnosti, če še enkrat pribijem, da tako zmašeno razstavo odločno odklanjam. Da takih izložb več ne bo, nam zagotavlja snujoča se umetniška organizacija.

„Ljubezen do umetnosti, dobra volja in pohlevna duša in sovraštvo do laži“¹ so mi narekovale poročilo. Izpolnil sem svojo dolžnost.

¹ R. Jakopič v „Zvonu“ p. 356.

ODKRITJE SPOMENIKA P. BERNARDU VOVKU

To in ono.

Odkritje spomenika p. Bernardu Vovku.

Dne 26. junija t. l. so odkrili na pokopališču v Brežicah nagrobni spomenik zaslužnemu šolniku, frančiškanku p. Bernardu Vovku, ki je umrl 8. marca t. l. istotam. (O njegovem življenju glej „Dom in Svet“ 1908, št. 2, str. 95, 96.) Spomenik so mu postavili njegovi bivši učenci; izdelal ga je kipar Alojzij Vodnik iz kararskega marmorja. — Slovesnosti odkritja se je udeležilo 14 učencev pokojnikovih, med njimi: nadrevident juž. žel. Jos. Gomilšek, nadsvetnik Mat. Zamida, finančni svetnik Fr. Zajc, nadporočnik v pok. Otmar Sever, notar Rohrmann, okr. tajnik Adolf Rohrmann, dalje drž. in dež. poslanec kanonik dr. Žitnik, provincial Angelus, p. Hugolin Sattner, župniki Gabrič, Jančigar, Kerin, Režek. Drugi so poslali pozdrave, med njimi viceadmiral Ant. Haus. — Ob 9. uri je bila sv. maša. Celebrant je imel tisti krasni plašč, ki so ga podarili učenci p. Vovku ob njegovi demantni maši 1. 1908. Po sv. maši so šli udeleženci s frančiškansko družino vred na pokopališče, kjer je kratko, a lepo govoril notar Rohrmann. Odkritju spomenika je sledila skupna molitev. — Redka je pieteta, kakršno izkazujejo p. Bernardu njegovi bivši učenci. XY.

Ljudski oder.

8. septembra t. l. je bil otvorjen Ljudski oder z javno produkcijo dramatične šole. (I. tečaj je vodil prof. A. Robida, II. pa dr. J. Robida.) Šola je trajala tri mesece. Učenci so hoteli pokazati, da znajo nastopiti v klasiški ter ljudski igri in v deklamaciji.

Če vpoštevamo, da je šola trajala jako malo časa in da učenci po velikanski večini niso poznali niti odra, niti skrivnosti igralske tehnike, moramo odkritosrčno priznati, da so igralci in učitelji dosegli dovolj. S par izjemami je bilo sicer še vse diletantsko; mnogokje je bilo opaziti, da manjka glasovne moči in izvežbanosti ter naravnih, zaokroženih kretenj in, kar je bolj usodepolno, zadostne inteligentnosti za pravo umevanje vloge. Toda pri nekaterih učencih smo tudi z zadoščenjem opazili izredno dramatiško sposobnost, sposobnost včuvstvanja in izražanja, kar nam je dovolj garancije za igralski uspeh Ljudskega odra. Par upravičeno ambicioznih igralcev in igralk, ki jih Ljudski oder, hvala Bogu, že ima, more potegniti vso drugo tovarišijo k sebi in za seboj. To se bo zgodilo. Tisti, ki so ob prvem nastopu učencev Ljudskega odra obupavali, nimajo prav. Iz tega ma-

teriala dobimo lahko dobro, solidno dramo; učiteljem bo treba le skrbeti pri igralcih za pravo umevanje, ki je važnejše od odrske dresure; paziti jim bo zlasti, da se igralci odvadijo lehkomišelnega hlastanja po lehkomišelnem plosku smeha in solz željnega občinstva.

Program javne produkcije učencev je bil, kakor smo že omenili, zelo raznovrsten. Prva točka (snubitvena scena Porcije iz Beneškega trgovca) je bila odločno pretežka za naše nedoletne igralske moči. Bolje so uspeli deklamacije, zlasti Sirota Jerica, ki se je pod vplivom velike tragike te naše narodne pesmi občinstvu močno prikupila, in molitev Marjetice iz Fausta, ki je bila polna resničnega čuvstva in bi bila še boljša, da je bila različneje govorjena. Svoj vrhunec je pa večer gotovo dosegel z dramatizirano staro-angleško balado Edvard, ki jo je prevel in mojstrsko naštudiral dr. Ivan Robida. Ta balada je igralcu kaj nevarna s svojo zunanjo enostavnostjo in s kompliciranostjo svoje psihologije, in zaslužijo zato učenci in učitelj tem pristrčnejšo zahvalo. Ženitovanje iz Ganghoferjevega Vaškega podobarja nam je pokazalo množico na odru, najtežje režijsko delo. Pri tem prizoru smo pogrešali umerjenosti in discipline. Ni je stvari, ki bi zahtevala na odru toliko reda in podrobnega dela kakor ravno navidez neredno, samovoljno bučanje množice; tu je režiserjeva dolžnost, da trdo nategne vajeti in ne dovoli nobenemu sodelujočih, da stopi iz svojega okvira. Naravnost presenečeni pa smo bili ob nastopu množice pri otvoritveni predstavi (Divji lovec) dne 17. septembra. Te lepe, svobodne skupine dokazujejo dolgo in razumno šolo. Na krasnem odru, v naravni večerni razsvetlavi so bile gruče fantov tako neprisiljene in negledališke, da si v prihodnje ne želimo boljšega; skupina deklet na počivalu je bila nekoliko pregosposka in preumetna. S solisti smo manj zadovoljni. Manjka jim zlasti umevanja za vlogo, s katerim bo prišlo vse drugo, ker organi niso nerabni, nekateri so celo dobri in prav dobri. Režiser bo imel pri solistih še mnogo dela, da se ne bodo več ponavljali tako

mučni prizori, kot smo ga videli v III. dejanju, in da se bodo scenični prehodi bolj opilili. Tudi se nam zdi, da režiser ne bo smel velikokrat računati z intimnimi vtiski (n. pr. v začetku II. dejanja, ko je bil molk predolg in prenenaraven), ker so še v intimnem gledališču in pri intimnem občinstvu nepreračunljivi.

Pred predstavo je Silvin Sardenko (dr. A. Merhar) razvil program Ljudskega odra, zasedaj bolj v negativnem kot v pozitivnem zmislu. Naloga odbora Ljudskega odra bo, da pokaže tej instituciji smer in cilj, da določi načelo repertoarja. O tem bomo še govorili v Dom in Svetu.

Jako umestna uredba so predavanja pred predstavami. Predavatelji bodo imeli v prvi vrsti nalogo, da vzgoje občinstvo, ki je vzgoje krvavo potrebno, kakor se je pokazalo že pri prvi predstavi.

Izidor Cankar.

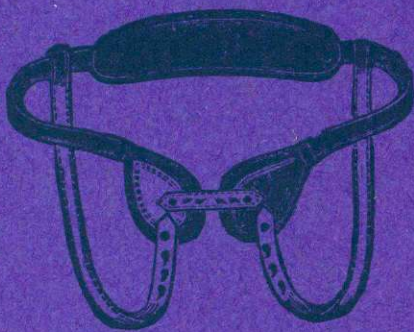
Naše slike.

Glasbeni svet praznuje letos stoletnico po rojstvu velikega pianista in skladatelja Fr. Liszta. Liszt (str. 381) je bil brez dvoma slovanskega pokoljenja, rojen na zapadnem Ogrskem kot otrok gozdarskega upravitelja. Za klavirsko tehniko se je začela z Lisztom nova doba, on in Poljak Chopin sta pričarala iz klavirja dotlej neznane glasove. Kakor triumfator je šel Liszt od mesta do mesta in nebroj je bilo njegovih častivcev. Pozneje je nastopil pri koncertih le v talarju, ker je postal v Rimu klerik. Wagner in cicilijansko gibanje — ta dva mogočna faktorja moderne glasbe — imata svoj začetek v Lisztu.

Kolera (pr. sl. str. 389) se je letos pojavila v Italiji, južni Franciji, na Balkanu in na Ogrskem. Prišla nam je letos že zelo blizu, saj so se celo že v Trstu pojavili slučajni te grozne bolezni. — Nizozemski slikar Antoine Wiertz si je izbral za predmet mozeg pretresajoč dogodek: Navidez mrtvega so položili v rakev, kjer se zbudi v mrtvašnici.

CARIGRAD PO POŽARU

Zunanja naročila se točno, hitro in diskretno dpošiljajo po najnižjih cenah.

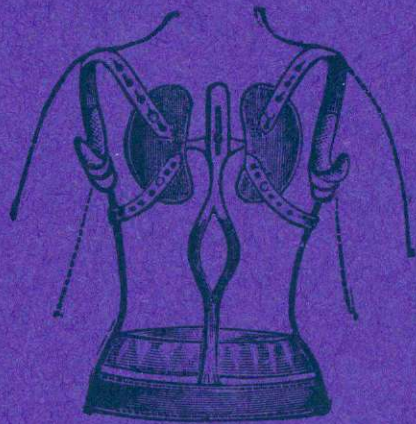
Izdelovanje kirurških in medicinskih instrumentov
Atelijé za ortopedične aparate in bandaže

Br. Hlavka

Ljubljana, Prešernova ulica št. 5.

Vse bandaže se izdelujejo pod strogim nadzorstvom po odredbah gg. zdravnikov.

Galvanični poniklovalni zavod z motornim obratom.

Kamnoseški izdelki iz marmorja za cerkvene in pohištvene oprave, spominki iz marmorja, granita ali sijenita, živo in ugašeno apno

se dobi pri

Alojziju Vodniku

kamenarskem mojstru

Ljubljana, Kolodvorska ulica

Domača tvrdka

Gričar & Mejač, Ljubljana

Prešernova ulica 9.

V zalogi imava

izgotovljene obleke

za gospode, dečke, gospe in deklice po naj-novejšem kroju in lepih vzorcih.

Zaloga

srajc, ovratnikov in kravaf za gospode.

Ilustrirani ceniki so franko na razpolago.

Najstarejša in največja trgovina z izgotovljeno obleko

Priporočava se prečastiti duhovščini v naročila za izvršitev raznovrstne

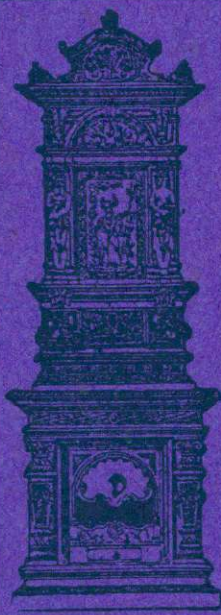
duhovniške obleke

iz zajamčeno dobrega, trpežnega blaga razne kakovosti, katerega imava prav mnogo v zalogi. Postreževa na željo z vzorci ter sva v stanu vsled nakupovanja v množinah in obširne trgovine postreči z istinito dobrim blagom in natančno izvršitvijo po najnižji ceni.

Največja in najstarejša tovarna lončenih peči in raznih lončenih izdelkov

Avgust Drelse, Ljubljana

(mnogokrat odlikovana)

Priporoča se slavnemu občinstvu in prečastiti duhovščini v naročila na

štedilna ognjišča in peči

preproste in najfinejše, izvršene v poljubnih modernih barvah in vzorcih kar najbolj strokovnjaško, zanesljivo in trpežno, po najnižjih cenah. Župniščem, samostanom in šolam dovoljujem znaten popust. Ilustrirani ceniki so na razpolago.

Tovarna dežnikov in solnčnikov

L. MIKUSCH

v Ljubljani, Mestni trg štey. 15

priporoča svojo veliko zalogo

dežnikov in solnčnikov

preprostih in elegantnejših, solidno, trpežno izdelanih, po najnižjih tvorniških cenah.

Prevleke in poprave se izvrše dobro in poceni.

Podobarski in pozlatarski atelijé

Andr. Rovška naslednik

Ivan Pengov

Ljubljana, Kolodvorska ulica štey. 20

se priporoča prečastiti duhovščini in cerkvenim predstojništvom v naročila za izvrševanje vsakovrstnih strogo umetniško izvršenih oltarjev v raznih slogih, kipov in svetniških soh iz lesa, gipsa, marmorja in cementsa itd.

Priznalna pisma na razpolago. Domača tvrdka.

Teodor Korn

pokrivalec streh in klepar
ter vpeljavec vodovodov

Ljubljana

Slomškova ulica št. 3 in 10

priporoča se p. n. občinstvu za izvrševanje vsakovrstnih

kleparskih del ter pokrivanje streh

z angleškim, francoskim in tuzemskim škrljem, z asbest-cementnim škrljem „Eternit“, patent Hatschek, dalje z izbočeno in ploščnato opeko, lesnocementno in strešno lepenko. Vsa stavbinska in galanterijska kleparska dela v priznani solidni izvršitvi. Poprave točno in ceno. Proračuni brezplačno in poštnine prosto.

Obenem naznanjam, da sem kupil že 36 let obstoječo trgovino tvrdke Jos. Stadler v Ljubljani in bom isto nadalje vodil pod njegovim osebnim vodstvom ter vodstvom spretnih in zanesljivih kleparjev in monterjev v hiši Stari trg št. 9 kot podružnico. Istotako priporočam svojo podružnico v Trstu, Via Miramare št. 65, ki jo vodi poslovodja Franjo Jenko.

Najsigurnejša prilika za štedenje!

Vzajemno podporno društvo v Ljubljani

sprejema vsak delavnik od
8. do 12. ure dopoldne hra-
nilne vloge ter jih obrestuje

po $4\frac{3}{4}\%$

brez odbitka, to je: daje za
100 K čistih 4.75 K na leto.

Rentni davek plača hranilnica sama.

reg. zadruga z omejenim poroštvom

Kongresni trg št. 19

Prelet Kalan Andrej l. r., predsednik.

Kanonik Sušnik Janez l. r., podpredsednik.

Dr. Fran Dolžak l. r., zdravnik v Ljub-
ljani, podpredsednik.

Druge hranilne knjižice se spre-
jemajo kot gotov denar, ne da
bi se njih obrestovanje prekinilo.

Daje tudi svojim članom predujme
na osebni kredit, vračljive v $7\frac{1}{2}$ leta
(90 mesecev) v tedenskih, oziroma
mesečnih obrokih, kakor tudi po-
sojila na zadožnice in menice.

Največja zaloga zlatnine in srebrnine

H. Suttner, Ljubljana

Mestni trg in Sv. Petra cesta 8

Tovarniška znamka

IKO

Lastna tovarna ur v Švici.

Zahtevajte novi cenik

kateri je ravno sedaj izšel
zastonj in poštnine prosto.

Tovarniška znamka

IKO